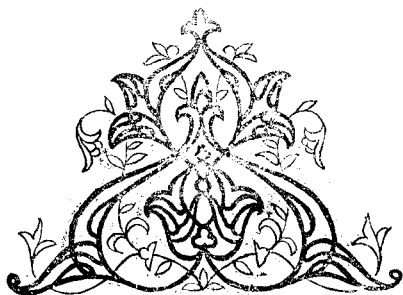

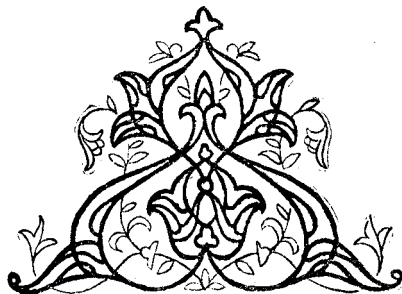
سعدی

گلستان

ترجمہ از زبان فارسی
مترجمان غفور غلام و شاہ اسلام شاہ محمد دف (نظم)
رستم کا ملوف (نثر)
زید نظر کو صفی

Саъдий

Гулистон

Форсчадан шеърларини ҒАФУР ҒУЛОМ билан
ИЗОСЛОМ ШОМУҲАМЕДОВ,
насл қилиши: РУСТАМ КОМИЛОВ таржима қилган

Муҳаррир
ВАСФИЙ

Индекс 7-3-4

БИР ДАСТА ГҮЛ

Шарқ классик адабиётининг буюк намоёндаларидан бири Муслиҳиддин Саъдий Шерозий (1184—1292) Урта ва Яқин Шарқ ўлкаларида Шайх Саъдий номи билан машҳур. Унинг ажойиб асарлари ўзбеклар орасида ҳам кенг тарқалган. «Гулистон» ва «Бўстон» каби ахлоқий китоблари эски ўзбек мактабларида дарслик сифатида ўқитилар эди.

Форс-тожик адабиёти тарихида Саъдийнинг мавқеи жуда баланд. У биринчи бўлиб ғазал формасини мустақил жанр даражасига кўтарди. Унинг «Куллиёт»ига 4 девон (ғазаллар тўплами) киритилган.

Куллиётга киритилган бадий асарлар ичида энг машҳурлари 1257 йилда ёзилган «Бўстон» ва 1258 йилда ёзилган «Гулистон» асарларидир.

«Гулистон» ўзига хос дидактик ҳикоялар ва шеърий афоризмлар тўпламидир. Китоб 8 бобдан иборат. Форс-тожик прозасининг классик намунаси бўлиши бу асар соддалик, оригинал гўзаллик, воқеликни тўғри ёритиш билан китобхонни мафтун этади. Жаҳонгашта шоир ўз ҳаётида кўрган, билган воқеаларни баён этиб, улардан ахлоқий хулосалар чиқаради. Ундаги қисқа-қисқа ҳикояларда дунё-дунё маъно бўлгани учун ҳам бу китоб жаҳон адабиётининг олтин фондига кирган. Адабиётшунослар наздида форс-тожик классик поэзиясининг энг порлоқ асари Фирдавсийнинг «Шоҳнома»си бўлса, насрий асарларнинг энг баржастаси «Гулистон» ҳисобланади.

Бу таълимий асарда ёзувчи ўз давридаги энг муҳим ва катта-катта сиёсий, иқтисодий воқеаларни акс эттирар, ахлоқий нормаларни талқин этар экан, ўша давр кишиларининг хилма-

хил образларини яратадики, бу образларнинг умумлаштирувчи кучи ҳам, таъсир доираси ҳам шоирнинг ўз юрти ва даври чегарасидан чиқиб кетади. Унинг илғор орзулари умумбашариёт орзулари билан ҳамоҳанг. Шунинг учун ҳам бу асар жаҳон адабиёти дурдоналари қаторидан жой олган.

Саъдий ўз замонининг етук педагоги, доно, инсондўст, мураббий шоири, чуқур психолог олими бўлган.

Бу улуғ донишманднинг кенг ва ранго-ранг ижодида биз ёрқин мисралар билан бир қаторда у яшаган даврнинг қора тамғаси тушган доғларни ҳам кўрамиз.

Саъдий кўп саёҳат қилиб, ҳаёт тажрибаси орттирган билимдон. У довдираб, йўл тополмай қолган кишиларни саргардонликдан қутқариш, уларга тўғри йўлни кўрсатиб беришни ўзининг бурчи ҳисоблайди. У бир шеърда:

Чу кўрдинг кўр киши йўлинда чоҳдир,
Индамай ўтирсанг катта гуноҳдир, —

дер экан, бошқаларга ҳам шу бурчни уқтиради. Саъдий назарида инсон фақат ўзи учун эмас, бошқалар тақдири учун ҳам, бутун башариёт тақдири учун ҳам жавобгар.

Инсоннинг кўзини очишга, унга яшамоқ йўлларини ўргатишга умрини бағишлаган Саъдий ҳаётда инсонни пок, иродали, кучли ва мағрур кўришни истайди.

Инсоний қадр-қимматни у биринчи галда меҳнатда, ўз меҳнатига, билими ва ҳунарига таянишида, бировга хор бўлмасликда деб тушунади ва шундай таълим беради:

Ўз меҳнатидан нон еган киши
Ҳотам миннатидан озод ёз-қиши.

Ҳамма нарса фақат ҳаракат ва жасорат билан қўлга кириши мумкинлигини «Тулистон»нинг кўп ҳикояларида лўнда қилиб кўрсатиб берилган.

Ризқингдан ортиқни еб бўлмаса ҳам,
Талабда бўлмағил дангаса, беғам.

Ғаввос наҳанг оғзин ўйласа агар,
Қўлга киритолмас ҳеч дурру гавҳар.

Шер нима овлай олур токи инидан чиқмай,
Чангалига не тушар ерда ётса қарчигай.

Шунинг учун ҳам у киши қадрини, инсоннинг инсонлик шарафини ерга урадиган таъма, ҳасад ва шунга ўхшаш паст одатларни қаттиқ қоралайди:

Олиб борма шоҳга таъмали сўзинг,
Таъмани йўқотганда шоҳсан ўзинг.

Жирканчдир хор бўлиб топилган овқат,
Қозон тўлур, аммо ор билан фақат.

Инсондаги ёмон хислатларни орттирадиган, уни ҳатто ёлгончилик, ўғриликка бошлайдиган, дағдаға, жанжал чиқариб, инсон шарафини пастга урадиган майхўрликни ҳам қаттиқ қоралаган шоир: «Асали арзимас ниши — заҳрига» дейди.

Саъдий ҳаётда мардонавор меҳнатга, ростгўйликка, билим, ҳунар орттиришга чақиради. У текинхўрлар ва золимларни аёвсиз фош қилиб, ҳаммага озор берувчи золим кишидан кўра одам юкини енгил қилувчи иш ҳайвонларини афзал кўради:

Бечора эшакки бетамиздр.
Юк кўтаргани учун азийдр.
Ишловчи ҳўкиз ва ёки эшак
Золим кишидан яхшидир бешак.

Мардумозорликка қарши бутун қаҳру ғазабини йўналтирган шоир бир шеърида бундай дейди:

Ит аъло эрур мардумозордан,
Кишиларни қийновчи маккордан.

Шоир ўз асарлари билан китобхонларда софдиллик ва халқпарварлик, жасурлик ва мардлик, ростгўйлик ва самимият хисларини тарбиялайди. Меҳнатсиз нон ейиш эрликдан эмаслигини уқтиради:

Ҳалол ишла, мардларча айшингни сур,
Ўзи ишламай еса, номард эрур.

Дил, агар ростликни этсанг ихтиёр,
Дунё халқи сенга бўлур дўсту ёр.

Елгонни, биродар, сўзлама винҳор,
Елгончи доим хор, топмас эътибор.

Емак, ухламак — ваҳший ҳайвон иши,
Шу одатни қўллар ақлсиз киши.

Саъдий болага тарбияни ёшликдан бериш кераклигини алоҳида таъкидлайди:

Кимга ёшликдан берилмас одоб,
Улғайгач, бўлади бахтсиз, дили ғаш.
Қўл новда эгилар қай хилда эгсанг,
Қуруқни тўғрилар фақат ўт-оташ.

Ҳаёт ҳодисотларга тўла, болани ҳамма нарсага бардош берадиган қилиб меҳнатда тарбиялаш лозим. Агар у меҳнат кўрмай, ноз-неъмат билангина ўсса, у биринчи қийинчилик кўргандаёқ чидаш беролмай, ўзини йўқотиб қўяди:

Ўзи буюрмоққа ўрганган киши
Қийин бошқаларга қулоқ солиши.
Ким агар ўсибди нозу неъматда,
Холи оғир бўлар қолса кулфатда.

У илм ўрганиш билан бирга унга амал қилиш лозимлигини ҳам айрим таъкидлаб ўтади:

Ҳарчанд ўқибсан — билимдонсан,
Агар амал қилмадинг — нодонсан.

Қарилик заифликларини «Гулистон»да чин инсоний туйғу билан тасвирлаб, ёшларни кексалар қўлини тутишга чақириб шоир айтади:

Кексадан истама қувноқлик ҳавас,
Ёшлик ўтмиш, оқар сув ортга қайтмас.
Экинга етаркан ўроқ замони,
Сабзадек мавж урмас, тинар жавлони.

Аммо у кексаларни ҳам ўз ёшига ва мавқеига муносиб ҳатти-ҳаракатда бўлишга, ёшларга кулгу бўлмасликка чақирар экан, ёзади:

Қаригач ташлагил ёшликни тамом,
Ўйинқарсқликни ёшга қил инъом.

Саъдий аввало ўз эли, халқига вафодорлик, ўз ватани бошига бирор оғирлик тушса балогардон бўлиш ҳисларини тарбиялашга чақиради. Шундай ҳикояларидан бирини қуйидаги мисралар билан тугатади:

Ўғлига отаси қилди васият:
«Бахтиёр болам, қўй қулоғингга панд —
Ўз аҳлига вафо қилмаган киши,
На сеvimли бўлур ва на донишманд».

Инсон ҳаёти коинот тарихига нисбатан бир дамгина давом этадиган қисқа вақтни ташкил қилади, у кишига бир марта берилган энг қимматли бойлик, уни беҳуда ўтказиш ярамайди:

Кимки бефойда умрин ўтказди,
Ҳеч нарса олмасдан, олтин кетказди

Улкан даҳо Саъдий ўзи таъкидлаганидек у буюк жасорат кўрсатиб, инсон учун ажойиб асарлар қолдирди.

Улуг немис шоири Гёте Саъдийни «жуда маҳсулдор ва файзли», «ҳаёт тажрибаси билан бойиган жуда яхши шоир» деб ҳисоблаган.

Саъдий асарлари Ғарбий Европада аллақачонлардан бери маълум бўлган. Машҳур француз файласуфи ва ёзувчиси Вольтер «Гулистон»дан хабардор бўлган ва баъзи шеърларидан фойдаланган.

«Гулистон» XVII асрнинг биринчи ярмидаёқ Европа тилларига таржима қилиниб, тарқала бошлаган эди.

Саъдийнинг ўлмас асари биринчи бор француз тилига таржима қилиниб, 1634 йилда Парижда нашр этилган эди.

Сўнгра у французчадан немис тилига таржима қилиниб, 1635 йилда босилиб чиққан эди. Ундан кейин ҳам Европа ва бошқа бир қанча халқлар тилига таржима қилингандир.

«Гулистон» рус тилига кўп марта таржима қилинган. Булар орасида А. Козимбек (1829), С. Назарянц (1857), К. Ломбарс (1862), И. Холмогоров (1882), Е. Э. Бертельс (1922) таржималари бор.

Бу нодир асар 1390—1391 йилларда Саифи Саройи XIX асрнинг иккинчи ярмида машҳур шоир Огаҳий, 1909 йилда Муродхўжа домла Солиҳхўжа ўғли томонидан ўзбек тилига ҳам таржима қилинган.

СССР Фанлар академияси Шарқшунослик институтида совет олими Рустам Алиев томонидан «Гулистон»нинг танқидий тексти тайёрланди ва шу текст асосида бадиний (1957) ҳамда академик (1959) таржималар босилиб чиқди. Қўлингиздаги бу китоб Москвада 1959 йилда нашр этилган ва 1966 йилда Техронда чиққан тўлиқ босмасидан танлаб олиб тузилган матндан таржима қилинди.

Ш. ШОМУҲАМЕДОВ.

ДЕБОЧА

КИТОВНИНГ ЁЗИЛИШ САБАБИ

Бир кун кечаси ўтган кунларимни эслаб, беҳуда кетган умримга афсус-надоматлар чекар, кўнглим уйи тошини олмос янглиғ кўз ёшларим билан тешар ва ўз ҳолатимга муносиб тушадирган ушбу байтларни ўқир эдим:

Ҳар дамда умрдан нафас ўтади,
Бир қиё боққунча йитиб кетади!
Уйқуда ўтгандай ўтди эллик йил,
Қолган беш кун умр қайғусин қилгил.
Ишни битирмаган уятда қолур,
Карвон ноғорасидан ортда қолур.
Йўловчининг тонгги ширин уйқуси
Манзилга етишга тўсиқ бўлғуси.
Ким бу ерга келди, бир бино солди,
Ўзи жўнаб кетди, ўзгага қолди.
Бировлар қилса ҳам шунингдек ҳавас,
Иморат битмади, битмади нафас.
Вафосиз дунёга дил берма зинҳор,
Ҳеч кимга дўст бўлмас чархи кажрафтор.

Улади шубҳасиз яхши ҳам ёмон,
Бахтлидур яхши ном қолдирган инсон.
Тириксан гўрингга гуллар экиб қол,
Кейин қўзғалмоққа қолмагай мажол.
Даврон офтобу, умр худди қор,
Тириксан, мағрурлик қилмагил зинҳор.
Пулинг йўқ, бозорда нима қиласан,
Қўрқаман саллангдан ажраб келасан.
Кимки ўз ҳосилин хом еб тугатар,
Куз куни хирмондан машоқлар терар¹.

Шундай хаёлларга бориб, ўйлаб кўрганимдан сўнг,
охирида пушаймон қилмаслик ва келгусида ўз шаъ-
нимга қуйидаги байтни эп билмаслик учун хилватга
чекинишим, дўстлар суҳбатини тарк қилишим, сийна
дафтаридаги беҳуда сўзлардан қутулишим керак, де-
ган қарорга келдим.

Бирор бурчакда тилсиз, гунгу лол ўтиргувчи одам
Тилин тиймоқни билмовчи кишидан афзалу
кўркам.

Шу вақт бир маҳаллар ғам кажавасида ҳамроҳим,
ҳужрамда дилхоҳим бўлган дўстларимдан бири, эски
одати бўйича, эшигимдан кириб келди. У қанчалар
ҳазил-мutoйибалар қилмасин ва хандон ташлаб кул-
масин, мен унга жавоб бермадим, ибодатдан бош кў-

---

¹ «Гулистон»нинг кўпгина қўлёзма нусхалари ва тошбосма
нашрларида ҳар бир шеърий парчанинг устига «мисра», ё
«байт», ё «маснавий» ё «қитъа» деб ёзилган. Лекин «Гулистон»
нинг илмий-танқидий текстини тайёрлаган озарбайжон олими
Рустам Алиевнинг аниқлашича, шеърий парчалар устидаги бу
номлар кейинги асрларда қўйилган экан.

(Р. Комилов)

тармадим. Шунда унинг кўнгли ўксиди, менга қараб деди:

Букун сўзламоққа сенда имкон бор,
Ҳар қанча яхши сўз топсанг, айтиб қол.
Эртага ажалнинг элчиси келгач,
Тилинг қимириланга топмагай мажол.

Яқин дўстларимдан бири унга воқеани тушунтириб, дедики: «Саъдий қолган умрини тоат-ибодатда, хомушлик, сукунатда кечирмоққа азм ва жазм этди. Агар қурбинг етса, сен ҳам шундай қилмоғинг маслаҳатдир».

Дўстим жавобида деди:

«Худонинг азимлиги ва орамиздаги дўстликнинг қадимийлигига қасамки, агар у мен билан аввалдаги инглиф муомалада бўлмаса, уни ташлаб кетолмайман, нафас олмайман, ташқарига йўл солмайман. Чунки дўстни ранжитган нодон, аммо қасамни бузмоқ осондир. Ичган қасамининг гуноҳини осонгина бартараф эта олади, бироқ унинг танлаган йўли нодурустдир. Оқиллар наздида Алининг қиличи ғилофида ва Саъдийнинг тили комида, ҳаракатсиз турмоғи мантиқдан хориждир».

Оғиз ичида тил недур, эй оқил?
Ҳунар хазинасин калидидур у.
Эшик ёпиқ экан билиб бўлмагай
У ерда нима бор, мунчоқми, инжу.

Агарчи билимдонлар ҳузурида жим туриш
Одобдур. Аммо пайти келганида сўзлаб қол.
Икки ҳол ақлсизлик: гап келганда гапирмай,
Зарур чоғда жим турмай, бўлиб кетиш
сўзамол,

Хулосаи калом, у билан сўзлашмасликнинг иложини топа олмадим, шундай одам суҳбатидан юз ўгиришни мурувватдан деб билмадим, зероки, у менинг самимий ўртоғим, садоқатли дўстим эди.

Бирор киши билан қилур бўлсанг жанг,
Бошлаб туширгинки ҳоли бўлсин танг.

Зарурат юзасидан гаплашмоққа бошладик-да, шавқу завққа тўлган ҳолда сайр этгали шаҳар ташқарисига чиқдик. Фасли навбаҳор, қаҳратон совуқнинг кучи кетган, гулу чечаклар даврони етган эди.

Дарахтлар устида яшил кўйлагини
Байрамда бахтлилар кийгандай янги.

Жалолий ой-Урд-биҳишт аввали —
Булбуллар сайрайди гул бутоғида:
Қизил гул баргида инжудай шабнам
Тер каби ғазабли ёр ёноғида.

Дўстларимиздан бирининг боғида тунаб қолишга тўғри келди. Бу жуда ажойиб бир жой бўлиб, ғоятда сафобахш, дилрабо, дарахтлари бир-бирига айқошиб кетган, ерига ранго-ранг шиша парчалари тўшалганга ўхшар, тепадан осилиб турган узум бошлари эса, Сурайё юлдузлар туркумини эслатарди:

Ирмоқлар шилдироқ, жаннатдай боғлар,
Қушларнинг сайраши мукаммал, мавзун.
Уру қир лолалар билан ранго-ранг,
Медали дарахтлар ажиб гуногун.

Дарахтдан қуйига тушган кўланка
Ерларни гиламдай безар бус-бутун.

Эрта тонгда, шаҳарга қайтмоқ фикри боғда қолмоқ орзусидан ғолиб келган маҳалда, дўстим этагини атиргул, райҳон, сунбул, нозбў ва бошқа гуллар билан тўлдириб, йўлга чиқмоқ тараддудиди эканини кўрдим. Унга дедим: «Ўзингдан махфий эмаски, гулнинг бақоси ва гулистоннинг вафоси йўқдир. Донишмандлар: «Ҳар нимарсаки, бевафодир — муҳаббат қўйишга норавадур!» деб жуда тўғри айтганлар. Дўстим деди: «Хўш, у ҳолда тадбир нимадир?» Мен унга жавоб берди дедимки: «Мутолаа қилганларга сафо, тинглаганларга шифо бахш этадиган «Гулистон» номли китоб ёзишим мумкин, унинг япроқларига куз фаслининг шафқатсиз қўли етмайди ва замона ўзгаришлари унинг хуррам баҳорини ҳазин кузга айлантира олмайди».

Ҳар нечук гул дилингни қилмас чоғ,
«Гулистон»имдан ол бирор япроғ.
Гул замони беш, олти кундур бас,
Бу «Гулистон» ҳамиша пок нафас.

Шу сўзлар оғзимдан чиқар-чиқмас дўстим этагидаги гулларни ерга тўкиб, менинг этагимга ёпишдида, хитоб қилди: «Карам соҳиби бўлган одам ваъда бердими — ваъдасига вафо қилмоғи лозим!»

Ўша куннинг ўзидаёқ китобнинг нотиқларга фасоҳат, адибларга маҳорат бахш этадиган «Муомала ва суҳбат қоидалари» деб аталмиш дастлабки икки фасли битди. Қисқаси, гулистонда гуллар тугамай ҳамон, битиб тайёр бўлди «Гулистон»...

* * *

...То шоҳ салтанатининг тираги, ҳукумат ишларининг кенгашчиси, фақирларнинг паноҳи, мусофирлар

нинг такагоҳи, уламоларнинг мураббийси, тақводорларнинг дўсти, форс халқининг ифтихори, салтанатнинг қуввати, сараланган аркони давлатнинг раиси, дину дунёнинг шаъну шавкати, султонлару подшоҳларнинг таянчи, оламдаги энг буюк одамларнинг тилларида достон бўлган, барча фазилатларни ўзида мужассамлаштирган олим, одил ва ғолиб Абу Бакр ибн Абу Наср (оллоҳ унинг умрини узун, мартабасини баланд, қалбини кенг, эзгу ишларига берадиган мукофотини фаровон айласин)нинг табаррук илтифоти зийнати билан безанмагунича фикримнинг келинчаги кўрксизликдан халос бўлиб, касби ҳусн этмайди, хижолатдан бош кўтариб, умидсизлик назарини ердан олмайди ва донишмандлар даврасида порламайди...

Тангри илтифоти менга бўлса ёр,
Китобни безаса нақши аржангий.
Умидим шудурки, тортмайин малол
«Гулистон» ўқиган чекмас дилтангий.
Хусусан китобим тожин безатса
Муборак зот исми — Саъд бин Занги.
Кимга кўлка солса, қилса иноят
Душмани дўст бўлур, гуноҳи тоат.

Унинг барча қуллари ва мулозимларига маълум бир вазифа топширилгандир. Улардан қай биридир зиммасидаги мазкур вазифани адо этишда бепарволикка йўл қўйса ёхуд камҳафсалалик қилса жавобгар бўлади, койиш эшитади...

Дарвешлар тоифаси эса, буюкларнинг неъматларига шукур қилиб, уларни дуода ёд этадилар. Бу ишни ошкора қилишдан кўра яширинча қилмоқ янада мувофиқроқдир, зероки, биринчиси, яъни ошкора шукур

этиб, дуода бўлмоқ хушомадга яқиндир, иккинчиси, яъни яширинча ҳамду сано ўқиб, дуода бўлмоқ такал-луддан йироқу ижобатга яқин бўлади:

Замонанинг онаси сендай ўғил кўраркан,
Қувончидан тикланди кўкнинг букри қомати.
Куйнинг эгилигичун бир бандани илғаманг
Жаҳонлар яратгучи тангрининг чин ҳикмати.
Кимки эзгу ном билан абадий давлат топар
Улса ҳам яхшилик-ла эсга олингай оти.
Фазилат эгалари мақтасин, мақтамасин,
Ўзгал қизга керакмас пардозчининг хизмати.

Сарой хизматини тарк этиб, гўшанишин бўлмоғим-нинг сабаби қуйидагичадир: ҳинд файласуфларидан бир гуруҳи бир жойга йиғилиб, Бузуржмеҳрнинг фазилатларидан баҳс этадилар, охирида унинг шошилмай, салмоқланиб гапириб, тингловчиларни махтал қилиб қўйишидан бўлак нуқсонини топа олмайдилар. Бузуржмеҳр бу гапни эшитиб, шундай жавоб беради: «Нима десам экан?» деб ўйлаш, «Нега шундай деб қўйдим?» деб пушаймон бўлишдан яхшироқдир».

Дунёни хўп кўрган, сўз устаси чол,
Сўзлашдан илгари аниқлар аҳвол.
Оғзингга келганни валақлай берма,
Кейинроқ сўзлайсан, бундан ғам ема.
Уйлаб кўр оғзингдан чиқаркан нафас,
Токи демасинлар: «Қил гапингни бас!»
Сўз билан ҳайвондан ажралур инсон,
~~Демагани гапирган~~ ҳайвондан ёмон.

этсам, ҳузури муборакка ҳеч қандай қимматга эга бўлмаган, арзимас нарсани келтиргандай бўламан. Гавҳар бозорида мунчоқнинг нархи бир арпа донача ҳам бўлмайди-ку ахир! Қуёш олдида чироқ нурсизланади, Алванд тоғи ёнида юксак миноралар пастаккина кўриниб қолади.

Кимики мақтаниб, деса «манман»
Унга ҳужум айлар атрофдан душман.
Саъдий тушкундуру кўнгли озода,
Тушкун-ла жанг этмас ҳеч ким дунёда.
Сўзлашдан илғари ўйлаб ол бир бор,
Аввал тамал босиб, сўнгра қўй девор.
Гулчилик қиламан, бўстондан узоқ,
Гўзал инсонману Канъондан узоқ.

Мен сунъий гул ясай оламан, лекин гулзорда эмас, гавҳарфурушлик қила оламан, аммо Канъон шаҳрида эмас. Луқмони ҳакимдан: «Ҳикматни кимдан ўргангансан?» деб сўрадилар. Луқмони ҳаким шундай жавоб берди: «Кўрлардан, улар оёқлари остини яхшилаб текширмай туриб, қадам босмайдилар». Арабларда: «Бир жойга киришдан аввал, у ердан чиқиш тадбири-ни кўр!» деган гап бор.

Хўроз уришаркан жуда паҳлавон,
Бургут чангалида ғоятда нимжон.
Сичқон қаршисида мушук арслону,
Арслон қаршисида мисоли сичқон.

Лекин улуғларнинг қўл остиларидаги кишиларнинг айрим нуқсонларидан кўз юмиш ва кичикларнинг қусурларини ошкор қилмасликдек олижаноб хусусият-

ларига амин бўлганимдан, мухтасар қилиб, бир туркум нодир ҳикоялар, масаллар, ҳикматлар, шеърлар, шунингдек, ўтмиш подшоҳларнинг ҳаёт ва одатлари ҳақида баҳс этадиган ривоятларни ушбу китобимга тўпладим, азиз умримнинг бир қисмини шу ишга сарфладим. Китоб ёзишимнинг сабаби шу эди,

Бу назму бу тартиб йиллар қолажак,
Биз эса заррадек тўзғиб кетамиз.
Биздан қолажаги нақшлардур холос
Ва бу борлиқ эса йўқолур изсиз.
Эндиги яхшилар бизни эсларкан,
Эзгу сўзлар билан, раҳмат кутамиз.

Китобни битириб, бобларга ажратар эканман, мақсадни мухтасар равишда ифодаламаққа алоҳида эътибор беришни лозим кўрдим ва китобхонлар зерикиб қолмасинлар учун жаннат боғларига ўхшаб кетадиган ушбу «Гулистон»ни саккиз бобга тақсим қилдим:

- Биринчи боб — Подшоҳлар одати баёни.
Иккинчи боб — Дарвешлар ахлоқи баёни.
Учинчи боб — Қаноатнинг фазилати баёни.
Тўртинчи боб — Сукут сақлашнинг фойдалари баёни.
Бешинчи боб — Ишқ ва ёшлик баёни.
Олтинчи боб — Заифлик ва кексалик баёни.
Еттинчи боб — Тарбиянинг таъсири баёни.
Саккизинчи боб — Суҳбат қоидалари баёни.

Бу муддат жуда ҳам хушвақт эдик, бил,
Олти юзу эллик олти ҳижрий йил.
Ишимиз тўғри йўл кўрсатмоқ эди,
Тангрига топшириб, жўнаймиз энди.

БИРИНЧИ БОВ

ПОДШОҲЛАР ОДАТИ БАЕНИ

Ҳикоят

Эшитдимки, бир подшоҳ бир асирни ўлдиришга фармон берди. Шўрлик асир ҳаётдан умиди узилиб, подшоҳни бошлаб сўкишга бошлади. Зероки: «Киши жондан умид узгани замон, кўнглида борини этади баён» деган халқ мақоли бор.

Қочишнинг иложи бўлмаса агар,
Қўл билан ханжарнинг дамидан тутар.

Ночор қолган киши зўр берар тилга,
Мағлуб бўлган мушук ташланур итга.

Подшоҳ: «У нима деяпти?» деб сўради. Софдил вазирлардан бири: «Эй подшоҳи олам: «Ҳар кимки газабин ичига ютар, у, гуноҳ қилганнынг гуноҳин ўтар», деяпти», деб жавоб берди. Подшоҳнинг раҳми келиб, асирни афв этди. Софдил вазирнинг пайини

қирқиб юрадиган иккинчи вазир гапга аралашиб деди: «Бизнинг мавқеимизда бўлган одамлар подшоҳ ҳузурида фақат рост сўзлашлари лозим. Бу асир подшоҳни ҳақорат қилди ва шаънига ёмон гаплар айтди». Подшоҳ бу сўзни эшитиб, қош-қовоғини солиб деди: «Сен айтган рост гапдан кўра унинг ёлғони менга кўпроқ маъқул тушди, чунки унинг ёлғони хайрихоҳлик юзасидан айтилган эди, сеники эса, жиноятга бошлаш учун айтилди, донишмандлар: «Фитна қўзғатувчи ростдан, маслаҳатли ёлғон яхши», деганлар.

Шоҳларга ўз гапин ўтказган киши
Лозимдир яхши гап топиб айтиши.

Фаридун қасрининг пештоқига шу сўзлар ёзилган эди:

Бу жаҳон ҳеч кимга қолмас, биродар,
Дилингни тангрига топширсанг етар.
Таянч деб билмагил бу дунё молин,
Кўпларни ўстириб, берди заволин.
Жон берар экансан, фарқи йўқ сира,
Тахтда ўласанми, ё тупроқ узра.

Ҳикоят

Хуросон подшоҳларидан бири тушида султон Маҳмуд Сабуктагинни кўрди, унинг бутун вужуди чириб, тупроққа айланиб кетган эди, лекин фақат кўзларигина худди тирик вақтидаги сингари ҳали ҳам кўз косасида айланар ва атрофга боқар эди. Бир дарвешдан бўлак барча уламолар бу тушнинг таъбиридан ожиз қолдилар. Тушнинг маъносига тушунган дарвеш деди: «Кўрмоқдаки ўзгалар бўлмиш унинг мулкига ҳукмрон, шу боисдан у беқарордир ҳамон».

Ер остига кўмилдилар талай ном чиқарганлар
Ва уларнинг борлигидан ерда нишон қолмади.
Улакساني тупроқларга топшириб кетгандан сўнг,
Тупроқ уни еб битирди-ю, бир устухон қолмади.
Нўширвоннинг қутлуқ номи ҳалигача тирикдир,
Аммо қанча ўтиб кетиб Нўширвон қолмади.
Эй фалончи, яхшилик қил, умрингни бил
ганимат,

То кишилар айгунича, «фалон, фалон» қолмади.

Ҳ и к о я т

Эшитдимки, бир шаҳзода пакана-ю кўрксиз, биродарлари эса, баланд бўйли ва кўркам эдилар. Бир куни отаси унга менсимасдан таҳқир назари билан қаради. Шаҳзода бу ҳолатни фаросат билан пайқаб деди: «Эй ота, пакана донишманд, нодон новчадан яхшироқдир. Ҳар ниманинг ҳам баланд бўлган билан қомати, баланд бўлавермас аммо қиймати. Қўй кичик бўлишига қарамай, ҳалол, фил катта бўлса-да, мурдордир».

Тур тоғи кўп тоғдан тубан, аслида,
Ҳурмати юксакдур тангри наздида.
Шуни эшитдингми, бир ориқ доно
Семиз бир аблаҳга айтгандай бир кун:
— Араб тўпичоғи хипча бўлса ҳам,
Бир оғил эшакдан қимматда устун.

Отаси кулди, унинг сўзи аркони давлатга маъқул келди, биродарлари эса, ўлгудай хафа бўлдилар.

Чурқ этиб оғзини очмаса киши
Билинмас ундаги фазилат, нуқсон.

Бу ўрмон холи деб гумон қилмагил,
Балки ухлаб ётар шу ерда қоплон.

Эшитдимки, худди шу кунларда подшоҳнинг юртига қаттол душман ҳужум қилди. Ҳар икки лашкар бир-бирига рўбарў келган маҳалда, дастлаб уруш майдонига кирган киши мазкур шаҳзода бўлди, у наъра тортиб деди:

Жанг кунидир, орт кўрсатиб қочувчидан эмасман,
Урушаман қон тупроққа беланиб оғиз, бурун.
Сен мен билан уришаркан жонинг-ла ўйнашасан,
Қочар бўлсанг, сендан олдин қочар қўшининг бутун.

Шу сўзларни дегач, ёв сафига ўзини урди ва душманнинг жангларда тобланган бир қанча баҳодирларини ўлдирди. Шундан сўнг отаси қонига қайтиб, ҳузурида ер ўпди-да, деди:

Сен-ку мени ҳақир, озғин санадинг,
Баҳодирлик қўпол савлатда эмас.
Бу ўртада ориқ отлар иш берар,
Семиз ҳўкиз бу майдонга ярамас.

Дейдиларки, душман лашкари ниҳоятда кўп, булар эса, оз эдилар, шу сабабдан буларнинг бир қисм жангчилари уруш майдонини ташлаб қочмоққа тутинди. Шунда ҳалиги шаҳзода наъра тортиб хитоб қилди: «Ҳой азаматлар, аёллар либосин киймайлик десанглар, ғайрат-шижоат кўрсатинглар». Унинг бу сўзлари суворийларга жасорат бахш этди, улар жанг майдонига яна юзланиб, ҳаммалари биргаликда душ-

ман қўшинига ҳамла қилдилар. Эшитдимки, ўша кунни подшоҳ лашкари душман устидан ғалаба қозонди. Подшоҳ ўғлини бағрига босиб, бошу кўзидан ўпди. Шундан сўнг кундан-кун унга ишончи орта бориб, охирида тожу тахт вориси қилиб тайинлади. Биродарлари унга ғайирлик қилиб овқатига заҳар солдилар. Шаҳзоданинг синглиси бу ҳолни кўшкидан кўриб, даричани қаттиқ қоқди. Шаҳзода дарича тақирлаётганини эшитиб, воқеага тушунди, овқатдан қўлини тортиб деди: «Ҳунармандларнинг ўлмоғи, беҳунарлар эса уларнинг ўрнини олмоғи инсофдан эмасдир!»

Жаҳондан ҳумой қуш йитиб кетса ҳам,
Бойқуш соясини истамас одам.

Бу хабар подшоҳ қулоғига етиб, ўғилларини ўз ҳузурига чақиртирди, қаттиқ койиб, уларга танбеҳ берди, шундан кейин уларнинг ҳар қайсисига мамлакатнинг бир вилоятини ажратиб берди. Булар орасидаги фитна ва низо барҳам топди. Дейдиларки: «Унта дарвеш бир гиламда ухлайди, аммо икки подшоҳ бир ўлкага сифмайди».

Ярим нони бўлган очиққўл киши
Ярмини гадойлар есин, деб бўлар.
Бир иқлим эгаллаб тўймас подшоҳ,
Яна бир иқлимни олмоқчи бўлар.

Ҳ и к о я т

Араб қароқчиларидан бир гуруҳи тоғ чўққисини ўзларига макон қилиб, карвон йўлини тўсган эдилар. Улар тоғ чўққисидаги баланд, мустаҳкам жойларни эгаллаб олганлари сабабли, у ерларнинг аҳолиси қа-

роқчилар чопқинидан ваҳимада, султон лашкарлари
эса, улар билан жанг қилганда мағлуб бўларди.

Уша атрофнинг тадбиркор кишилари бу фалокатни
дафъ этиш фикрига тушдилар, чунки иш шундай да-
вом этаверса, кейинчалик уларни енгини мушкулла-
шиб кетган бўларди.

Қўчат эндиgina томир қўйган он
Бир одам суғуриб олиши осон.
Вақт ўтиб илдизин отганида-чи,
Қўпора олмайди бўронлар кучи.

Булоқни тўсса бўлар бел билан,
Тўлса кечиб бўлмас ҳатто фил билан.

Тадбиркор кишилар қароқчилар сиридан хабардор
бўлиб туриш учун одам юбориб, қулай фурсат келиши-
ни кутишга жазм қилдилар.

Кунлардан бир кун қароқчилар ов овлагани кетиб,
маконлари холи қолган вақтда у ерга жангларда чи-
ниққан, кўпни кўрган бир неча азаматларни юборди-
лар. Булар қароқчилар қароргоҳига яқин жойда пис-
тирма қуриб ётдилар. Қароқчилар кечаси эл-юрт
молини талон-торож қилиб, топган ғаниматларини ор-
қалаб келдилар. Улар қурола-аслаҳа-ю ўлжаларини
ерга қўйдилар. Шунда қароқчиларга даставвал ҳужум
қилган душман — ғафлат уйқу бўлди. Бир товуқ ўт-
ган маҳалда:

Қуёшнинг гардиши зулматда йитди,
Мисоли Юнусни зўр наҳанг ютди.¹

---

¹ Юнус — қуръондаги афсонавий пайғамбарлардан бири.
Гуё қирқ кун балиқ қорнида яшаган экан. (Ғафур Ғулом
изоҳи).

Довжурак баҳодирлар пистирмаларидан чиқиб, барча қароқчиларнинг қўлларини бирма-бир орқаларига боғлаб, тонг саҳарда подшоҳ саройига ҳайдаб келдилар. Подшоҳ қароқчиларнинг ҳаммасини ўлимга буюрди. Иттифоқо, бандилар орасида ўн гулидан бир гули очилмаган, мўйлови ҳали сабза урмаган ўспирин бир бола бор эди. Вазирлардан бири унинг ҳолига ачинди, подшоҳ тахти оёғини ўпиб, эҳтиром билан таъзим бажо келтириб деди: «Бу бола ҳали ҳаёт боғи мевасини тотиб кўрмаган ва ёшлиқ лаззатини сурмаган экан. Шу боисдан шоҳона лутфу карамингизга сизгинаман ва умид қиламанки, шаҳаншоҳим мен каминани камтарин қўлларига илтифот этиб, шу боланинг гуноҳидан кечгайлар. Подшоҳ бу сўзларни эшитиб, ройига хилоф ўлароқ юзини тескари буриб, деди:

Яхшилардан ибрат олмас, теги ярамас инсон,
Юм-юмалоқ гумбаз усти ёнғоқ турмагансимон,

Буларнинг насл-насабини қириб ташламоқ, тухумини тошлоққа ёймоқ лозим. Оловни ўчириб, учқунини қолдирмоқ, илонни ўлдириб, боласини асрамоқ донишмандлар иши эмасдир.

Булутдан чин ҳаёт ёмғири ёгса,
Тол дарахт шохида мева пишмайди.
Уринма ёмонни яхши қилишга,
Бўйрабоп қамишдан шакар чиқмайди.

Вазир подшоҳ айтган гапларни тилар-тиламас қабул этди ва унинг заковатига таҳсин-офаринлар ўқиб, деди: «Шаҳаншоҳим ҳар нимани деган бўлсалар, айна ҳақиқатдир. Башарти, шу бола манави муттаҳам нобакорлар орасида узоқ қолганда эди, уларнинг ҳам-

ма ёмон қилиқлари бунга сингиб кетган бўларди. Аммо камина қулингиз умидворки, агар у яхшилар тарбиясида бўлса, донишмандлар одатини ўрганади, чунки ҳали гўдак, қароқчиларнинг қабиҳ одатлари бунга унчалик таъсир этмаган чиқар...

Ёмонларга қўшилгандан сўнг Лутнинг хотини,
Йўқотди пайғамбарлик хонадони отини.
Ит эса асҳоби қаҳфга эргашиб ҳар доим,
Одам деб аталди, ўзгартирди зотини.

Подшоҳнинг яқин одамларидан бир нечалари ҳам болани ҳимоя қилишди, вазирга кўмаклашдилар. Подшоҳ йигитчанинг гуноҳини бағишлаб деди: «Шундай қилишга рағбатим бўлмаса-да, гуноҳини кечдим».

Бир куни Зол деди ўғли Рустамга:
«Душманни ўйлама кучсизу камтар.
Бирталай сув келиб кичик булоқдан
Юкли туяни ҳам оқизиб кетар».

Хулосаи калом, вазир болани нозу неъматлар билан парваришлаганга киришди ва подшоҳ саройида хизмат қилишга тайёрлаш мақсадида унга нотиқлик, ҳозиржавоблик ҳамда бошқа одоб қоидаларини ўргансин, деб ниҳоятда билимдон бир муаллимга топширди. Бола олган одобу тарбия барча дарбор аҳли наздида мақбул бўлди.

Кунлардан бир кун подшоҳ ҳузурида вазир боланинг илму одобда қозонган муваффақиятлари хусусида сўзларкан, деди: «Оқилу донолар тарбиясини кўриш болага яхши таъсир кўрсатди, табиатидаги ярмас қилиқлардан ҳеч қандай асар ҳам қолгани йўқ».

Подшоҳ ваазирнинг бу сўзларини эшитгач, табассум қилиб деди:

Одамлар нечоғлик қилса тарбият:
Бўрининг боласи — бўри оқибат.

Орадан бир-икки йил ўтгач, шу маҳаллада истиқомат қиладиган ўғрилар бояги бола билан топишиб, апоқ-чапоқ бўлиб кетдилар. Бола қулай фурсат топиб, вазири ҳамда унинг икки ўғлини ўлдирди-да, сон-саноқсиз молу мулкини олиб, қароқчилар ғорига бориб жойлашди ва отасининг ўрнини эгаллаб, исёнчилик билан шуғуллана бошлади. Подшоҳ бу воқеадан хабар топгач, ҳайрат бармоғини тишлаб, деди:

Кескир ханжар бўлмас ёмон темирдан,
Одам қилиб бўлмас ким эса нокас.
Ўзал табиатли ёмғир минг ёгсин:
Боғдан лола унар, шўрхок ердан хас.

Шўра тупроқ ердан гул униб чиқмас,
Дон сочмоқ — овора бўлмоқ демакдир.
Яхшига ёмонлик қилмоқ мисоли
Ёмонга яхшилик қилмоқ демакдир.

Ҳикоят

Султон саройида ақл-заковат ва фаҳм-фаросатда ягона бир амирзодани кўрдим. Ҳали гўдаклик вақтларидаёқ пешанасида буюклик аломатлари намоён эди.

Ақлли манглайи устида сўзсиз
Порлаб турган каби бир ёруғ юлдуз.

Хулосаи калом, султоннинг наздида манзур бўлди, чунки суратда соҳибжамол, ақл-идроки баркамол эди,

Донишмандлар ҳақ гапни айтганлар: «Бойлик молда эмас, камолда, ақл ёшда эмас, бошдадир». Кунлардан бир кун амирзоданинг ҳамқатори бўлган бир гуруҳ мансабдорлар амалига ҳасад қилиб, уни хоинликда айбладилар ва ўлдиртириб юборишга беҳуда уриндилар.

Душман на қилур, дўстинг агар бўлса меҳрибон.

Султон амирзодани ўз ҳузурига чорлаб, ундан: «Уларнинг сенга бунчалик хусумат қилишларининг боиси нима?» деб сўради. Амирзода шундай жавоб берди: «Шаҳаншоҳимнинг сояи давлатларида — илоҳим, давлатлари барқарор бўлсин — ҳаммани ўзимдан рози ва мамнун қила олдим, аммо ҳасадчиларни рози ва мамнун қилиш учун мен неъмату давлатимдан маҳрум бўлмоғим керак».

Ҳеч кишининг ич ҳиссига озор бериш қасдим йўқ,
Нима қилди, ҳасадчининг ичини ўт ўртаса.
Ҳасад деган қийналишдан ўлиб қутулганинг хўб,
Машаққатдан қутқаради ўлим деган зўр нарса.

Қора бахт кишилар, бахтиёрларнинг
Ҳамиша заволин орзу қилади.
Шабпарак кундузи кўра олмайди,
Хўш, бунда қуёшнинг айби нимади?
Мингларча шабпарак кўр бўлса бўлсин,
Қуёш порлай берсин кўкда абадий.

Ҳикоят

Дейдиларки, Ажам подшоҳларидан бири фуқароларининг бору йўғини тортиб олди ва зулмини ҳалдан ошириб юборди. Бу жабр-зулмга бардош бера олмаган халқ мамлакатдан бош олиб чиқиб кетишга мажбур бўлди. Фуқаро камайгандан кейин фаровонлик йўқолди, хазина бўшаб қолди. Бундан хабар топган душманлар чекка-чеккадан ҳужум қилишга бошладилар.

Додимга етсинлар десанг қийин кун,
Саломат кунларинг жувонмардлик қил.
Қочар силамасанг, ҳалқали қулинг.
Лутф қилар бўлсанг, ёт ҳам бўлар қул.

Бир кун подшоҳ ҳузурида «Шоҳнома» китобидан Заҳҳок ҳокимиятининг инқирозга юз тутиши ва Фаридуннинг зафари ҳақидаги қиссани ўқидилар. Шунда вазир подшоҳдан сўради: «Фаридунда мулк ҳам, зар ҳам, зўр ҳам йўқ эди, бас, шундай экан, қай йўсинда у бутун мамлакатни ўз тасарруфига кирита олди?» Подшоҳ деди: «Ўз қулоғинг билан эшитдингки, халқ уни қўллаб-қувватлаганлиги сабабли тожу тахтга өга бўлди».

Вазир айтди: «Эй шаҳаншоҳим, халқнинг бирлиги ва садоқати шоҳликнинг негизи бўлса, нима сабабдан сен халқни тўзғитиб юборяпсан? Демак, подшоҳлик қилишга рағбатинг йўқ экан-да?»

Қўшинни ҳурматлаб боққил ҳар замон,
Қўшинга суянар ҳар қандай султон.

Подшоҳ сўради: «Лашкар ва халойиқни атрофимизга тўплаш учун нима қилмоқ керак?»

Вазир жавоб берди: «Халойиқни атрофга тўпламоқ учун подшоҳ лутфу карамли ва сояи давлатида оёйишта яшамоқлари учун адолатли бўлиши керак, сенда на лутфу карам бор ва на адолат».

Жабрига тенг туриб қолмас султон
Бўла олмагандай бўридек чўпон.
Қайси бир подшоҳ зулм этса пеша
Ўз мулки тагига уради теша.

Доно вазирнинг оқилона маслаҳати подшоҳга ёқмади. У дарғазаб бўлиб, вазирни зиндонга ташлади. Орадан кўп вақт ўтмай, амакиваччалари подшоҳга қарши бош кўтардилар ва оталарининг мулкини қайтариб олмоқ учун лашкар тортдилар. Жабр-зулм кўриб жонидан безган ва ҳар тарафга тарқаб кетган халойиқ подшоҳнинг исён кўтарган амакиваччалари атрофига тўпланиб, уларга сидқи дилдан хизмат қилдилар, натижада мамлакат подшоҳнинг қўлидан кетиб, амакиваччалари тасарруфига ўтди.

Ўз халқига жабру зулм раво кўрган подшоҳнинг
Ўз дўстлари ёв бўлади қийин дам келган куни.
Фуқарога шафқат қилсанг, душмандан омондасан,
Адолатли шаҳаншоҳнинг халқи — бу ўз қўшини.

Х и к о я т

Бир подшоҳ ажамлик қули билан бирга кемага минди. Қул умрида денгизни кўрмаган ва кемада сафар қилиш машаққатини чекмаган эди. У кемага миниши биланоқ ваҳимага тушди, бутун вужудига қалтироқ туриб, фарёд уриб йиғлай бошлади. Кемадаги-

лар қанчалик илтифот кўрсатиб, тасалли бермасинлар, барибир уни овутишдан ожиз қолдилар. Қулнинг бу аҳволини кўриб подшоҳнинг кайфи бузилди. Бироқ уни тинчитиш учун ҳеч қандай чора топиб бўлмади. Иттифоқо, кемада бир донишманд бор эди. У подшоҳга деди: «Агар ижозат этсангиз, мен уни тинчитишнинг чорасини қиламан». «Башарти шундай қилсанг, бизга ниҳоятда зўр лутфу марҳамат этган бўласан», деди подшоҳ.

Донишманд қулни денгизга ташлаб юборишни буюрди. Қул бир неча бор чўкиб, қалқди. Шундан кейин унинг сочидан тутиб, кемага яқин келтирдилар. Қул икки қўли билан кема суконига (рулига) ёпишиб, жон ҳолатда кемага чиқди-ю, миқ этмай кеманинг бир бурчида ўтирди. Подшоҳ бу ҳолдан таажжубда қолиб, донишманддан: «Бунда қандай ҳикмат бор?» деб сўради.

Донишманд жавоб берди: «Бу одам денгизда фарқ бўлиш машаққатини бошидан кечирмагани сабабли кемадаги тинчлик ва саломатликнинг қадрини билмади. Мусибатга гирифтор бўлмаган одам тинчлик-саломатликнинг қадрига етмайди».

Эй тўқ киши, сенинг учун арпа нони ёқимсиз,
Сенга хунук кўринганлар менга хуршид

талъатдир.

Жаннатдаги ҳурлар учун аъроф бўлса жаҳаннам.

Дўзахдаги кишиларга аъроф ўрни жаннатдир.

Фарқи шуки, биттасининг қучоғида гўзал ёр,

Биттасининг икки кўзи ёр йўлида интизор.

Ҳ и к о я т

Ҳурмуздан: «Отангнинг вазирларидан қандай ха-толик ўтганини кўрдингки, уларни занжирбанд қи-

лишга буюрдинг?» деб сўрадилар. Ҳурмуз жавоб берди: «Ҳеч қандай хатолик ўтганини кўрганим йўқ. Лекин улар менинг ҳайбат ва салобатимдан ниҳоят даражада қўрқаётганлари ҳамда берган ваъдаларимга ишонмаётганларини пайқадим. Улар ўз ҳаётларини сақламоқ учун менинг жонимга қасд қилмасинлар, деб хавфсирадим. Шу сабабдан донишмандларнинг сўзларига амал қилдим».

Сендан қўрққанлардан қўрққил, эй доно,
Агар юзтасини жангда енгсанг ҳам.
Мушукни кўргил-а, енгилиб қолса,
Йўлбарснинг кўзига чанг солур шул дам.
Илон нечун чўпон тобонин чақар?—
«Бошим янчилмасин» дебон чекар ғам.

Ҳ и к о я т

Араб подшоҳларидан бири кексайган чоғида қаттиқ касал бўлиб, ҳаётидан умидини узган эди. Қўққисдан бир отлиқ хушхабар келтириб қолди. У деди: «Сиз аълоҳазратимнинг сояи давлатингизда фалон қалъани забт этдик, душманларингиз асир олинди ва у мамлакатнинг лашкарлари-ю фуқаролари сизга итоат қилдилар». Подшоҳ бир совуқ оҳ тортиб деди: «Бу мен учун эмас, балки душманларим — яъни мамлакатимнинг ворислари учун хушхабардир».

Бир умидда бутун азиз умр ҳам ўтиб кетди,
Дилимдаги орзулар эшикдан киргайму деб.
Ўмид қилган нарсаларим қўлга кирди, не фойда
Ўмидим йўқ ўтган умр қайтиб келгайму деб.

Ажал чалди жўнамоқ ногорасин
Эй кўзларим, бошга айтинг, хайр энди.

Эй қўлларим, оёқларим, қоматим,
Киприкларим, қошга айтинг, хайр энди.
Менга ёвуз душманим қилди ҳужум,
Сиз ахир йўлдошга айтинг, хайр энди.
Умримни нодонлик ила тугатдим,
Мен борган бу йўлдан қайтинг, хайр энди.

Ҳ и к о я т

Бир йили Дамашқ шаҳрининг Жомеъ масжидида ҳазрати Яҳё пайғамбар алайҳиссаломнинг мақбараи шарифлари ёнида ибодат қилмоқда эдим, иттифоқо, ўзининг адолатсизлиги билан донг чиқарган араб подшоҳларидан бири ўша ерга зиёратга келиб қолди. У намоз ўқиб бўлганидан кейин фотиҳага қўл очиб, худодан мадад тилади:

- Бой ҳам, камбағал ҳам худога қулдур,
Ва лекин бойлари яна йўқсулдур.

Кейин у мен томонга боқиб деди: «Дарвешларга хос бўлган ҳиммат ва садоқат юзасидан мени дуода ёд айланг, зероки, зўр душмандан хавфим бор». Унга шундай жавоб бердим: «Заиф фуқарога шафқат этсанг, кучли душмандан заҳмат кўрмайсан».

Зўрмену кучлиман, қувватим бор деб
Кучсизнинг панжасин синдирмоқ хато.
Биров йиқилганда суямаганининг
Қўлтигин тутмаслар, йиқилса ҳатто.
Ёмон уруғ сочиб, яхши дон кутиш,
Бўлмағур хаёлдур, ботилдур — бежо.
Халқнинг арзи додин тингламас бўлсанг,
Ҳақ-ҳисоб кунлари келар мутлақо.

Бир-бирин мучаси бор барча киши,
Битта гавҳардандир яратилиши.
Бирор муча бўлса оғриққа дучор,
Бошқа аъзоларда қолмагай қарор.
Узгалар ҳақида чекмагучи ғам,
Нечук саналади қатори одам.

Ҳ и к о я т

Бағдод шаҳрида дуоси мақбул бўладиган бир дарвеш пайдо бўлди. Бу тўғрида Ҳажжож Юсуфга хабар бердилар. Ҳажжож дарвешни ўз ҳузурига чорлаб, деди: «Менинг ҳаққимга дуо қил!»

«Эй худо, Ҳажжожнинг жонини ол!» деди дарвеш. Ҳажжож сўради: «Худо ҳаққи, тушунтириб бер, бу қандай дуо бўлди?» Дарвеш деди: «Бу дуо сенга ҳам ва барча мусулмонларга ҳам фойдали».

Ҳой зўравон, қачонгача берасан элга озор,
Токайгача қизгин қолар, деб ўйлайсан бу бозор.
Жаҳондорлик бир умрга сенинг учун қўл бермас,
Халққа озор берганингдан ўлганинг яхшидир — бас.

Ҳ и к о я т

Золим подшоҳлардан бири бир намовхондан сўради:

«Ибодатларнинг энг яхшиси қайсиси?» Намовхон жавоб берди: «Сен учун пешиндаги уйқу яхши, чунки ҳеч бўлмаганда, ана шу вақт ичида халқ сенинг зулмингдан омонда бўлади».

Бир золимнинг кун ўртада ухлаб ётганин кўрдим,

Бу фитнанинг уйғоғидан уйқуси яхши — дедим.
Бировнинг ким бедорликдан ухлагани хўб бўлса,
Шу ярамас тирикликдан ўлганин маъқул билдим.

Ҳ и к о я т

Эшитдимки, подшоҳлардан бири туни билан ишрат
қилиб, тонготар чоғда сархушлик билан шундай деди:

Бизнинг учун бу дунёда бундан афзал дам йўқдир,
Яхши, ёмон ўйламоққа ўзгалардан ғам йўқдир.

Ташқарида, қаттиқ совуқда яланғоч ётган бир дар-
веш подшоҳнинг сўзини эшитиб айтди:

Бу оламда иқболим бор дебон эй чирангучи,
Сенинг қайғунг бўлса бўлмас, хўш, бизларнинг
қайғу-чи?

Дарвешнинг гани подшоҳга жуда хуш келди. Под-
шоҳ минг тилла солинган ҳамённи унга ҳадя қилмоқ-
чи бўлиб, деразадан узатиб деди: «Этагингни оч, дар-
веш!» «Эгнимда либосим бўлмагач, этакни қаёқдан
оламан?» деди дарвеш.

Дарвешнинг ночор аҳволига подшоҳнинг янада кўп-
роқ раҳми келди, ҳалиги минг тилла ёнига бир либос
ҳам қўшиб ҳадя қилди.

Қўли очиқ кишиларнинг кафтида мол-ку турмас,
Севган дилда чидам турмас ва ғалвирда сув турмас,

Дарвеш қисқа муддат ичида тиллаларни харажат қилиб, яна подшоҳ саройига келди.

Подшоҳнинг арз тинглашга ҳеч қандай фурсати бўлмаган бир маҳалда дарвешнинг келганини хабар қилдилар. Подшоҳ дарғазаб бўлиб юзини тескари ўгирди. Шу сабабдан ҳам аҳли донишлар дейдилар: «Подшоҳнинг қаҳру ғазабидан ҳазар қилмоқ лозим, зероки, аксар вақт улар муҳим давлат ишлари билан машғул бўлганлигидан авом халқ оломонини ёқтирмайдилар».

Фойдалана олмасанг қулай фурсатдан,
Кўз тутма подшоҳ берар неъматдан.
Ҳар битта гапнинг ҳам вақти етади,
Беҳуда гапирсанг қадринг кетади.

Подшоҳ шундай фармон берди: «Шунча маблағни қисқа муддатда кўкка совурган бундай исрофгар гадони қувиб юборинглар, чунки хазина моли шайтон лашкарининг луқмаси эмас, фақир фуқаронинг нон-насибасидир».

Аҳмоқ киши кундуз куни кофури шам ёндирса,
Тез орада ёғ тополмас оқшом қора чироққа.

Подшоҳнинг насиҳатгўй вазирларидан бири деди: «Эй шаҳаншоҳим, бундай одамларга тирикчилик харжини оз-оздан бериб турмоқ маслаҳатдир, зероки, бирданига исроф қилиб юбора олмасинлар. Уни жазолаш ва саройга яқин йўлатмаслик ҳақида берган фармонингиз масаласига келганда, шуни айтишим керакки, аввалда лутфу карам билан кишини умидлантириб, кейин эса ноумид қилиб, кўнглини вайрон этмак — ҳиммат аҳли шаънига муносиб иш эмасдир.

Очкўз кишиларга эшигинг очма,
Очдингми, ҳайдама, қаҳрингни сочма:
Ҳеч киши кўрмади ҳижозли ташна
Шўр дарё лабида кезиб юрганин.
Қаерда тотли сув бир булоқ бўлса,
Кўрасиз қуш, одам маскан қурганин.

Ҳ и к о я т

Аввалги подшоҳлардан бири давлатни идора қилишда нўноқлик кўрсатар ва лашкарнинг аҳволига яхши эътибор бермасди. Шу сабабдан мамлакатга кучли душман ҳужум қилган маҳалда барча лашкарлари жанг майдонидан тумтарақай бўлиб қочди.

Агар жангчилардан пул-мол аялса,
Жангчи қилич тутмас, бу турган нарса.

Кўрнамаклик қилган ўша лашкарнинг бир нафари менинг дўстим эди. Мен уни маломат қилиб дедим: «Валинеъматнинг аҳволи сал ўзгарган вақтда шунча йилги лутфу карамини унутиб, ундан юз ўғирмак — муттақамлик, кўрнамаклик, қабиҳлик ва разиллик-дир».

Дўстим менга бундай жавоб берди: «Сўзларимни эшитгач, мени маъзур тутарсан, деган умиддаман, ўша жанг чоғида отим емсиз, эгар-жабдуғи гаровда эди. Лашкарга маош тўлашга бахиллик қилган подшоҳ учун лашкари ҳеч маҳал жонбозлик қилмаган».

Жангчига зар берсанг, бошни тикади,
Пулсиз, боши оққан ёққа кетади.
Қорни тўқ аскарлар урушар чандон,
Қорни оч қолса-чи, тўзғир ҳар томон.

Ҳикоят

Бир подшоҳнинг вазири амалдан олиниб, саройдан қувилди. У бориб дарвешлар даврасига қўшилди. Дарвешлар суҳбатининг файзу баракати унга таъсир этди, қалбида ҳузур пайдо бўлди, хотири жам бўлди. Подшоҳ яна унга илтифотлар кўрсатиб, аввалги амалини қайтариб беришга жазм қилди, лекин вазир бу таклифни қабул этмади. «Хизматдан кўра истеъфода юрган яхшироқ», деб жавоб берди.

Қаноат бурчида тинч олган киши,
Иту ғийбатчининг синдираб тишин.
Қаламин синдириб, қоғозин йиртиб
Бекорга чиқарар иғвогар ишин.

Подшоҳ деди: «Давлатни идора қилмоқ учун бизга тадбирли, донишманд вазир лозим». Вазир деди: «Шундай иш билан шуғулланишга розилик билдирмасликнинг ўзи донишмандлик аломатидир».

Шунингчун ҳам ҳумой қуши қушлар ичра шарафдор,
Устухонлар чайнайди-ку, жонворга бермас озор.

Ҳикоят

Бир тулкидан: «Нима учун арслон билан улфат бўлишни ихтиёр этдинг?» деб сўрадилар. Тулки жавоб берди: «Овининг ортгани билан тамадди қиламан ва ҳимояси соясида ўзимни ёвлардан сақлайман». «Ҳимоясида юриб, берган неъматларидан миннатдор эсанг, нима сабабдан арслонга яқинроқ бормайсан,

токи у сени садоқатли маҳрамлари қаторига киритсин?»

«Унинг қаҳру ғазабидан ҳам амин эмасман».

Гарчи юз йил ўтпараст ўтга хизмат этади,
Ўзи ёққан оловига тушса куйиб кетади.

Подшоҳ ҳузурида бўлган одамлар, гоҳ олтин олсалар, баъзан бошлари танларидан жудо бўлади. Ҳукамолар бундай деганлар: «Подшоҳларнинг кайфиятида бўлиб турадиган ўзгаришлардан ҳазар қилмоқ керак. Зероки, подшоҳлар гоҳ оддий саломдан озор топадилар, гоҳ эса, ўзларини ҳақорат этган одамларга сарупо ҳадя қиладилар. Ортиқча ҳазилмандлик қилмоқ маҳрамлар учун ҳунар, аммо оқиллар учун нуқсондир».

Сен ўз қадр қимматингга, виқорингга ҳурмат эт,
Ҳазил-мазах ишларини надимларга ташлаб кет.

Ҳ и к о я т

Бир кун дўстларимдан бири ёнимга келиб, тирикчилигининг оғирлигидан шикоят-шиквалар қилиб деди: «Даромадим рўзгоримга кифоя қилмайди, аҳли аёлим эса кўп, фақирона ҳаёт кечиришга тобу тоқатим қолмади. Кўп вақтлардан буён бошқа юртларга бош олиб кетсам, менинг яхшими, ёхуд ёмонми, тирикчилик ўтказаетганимни ҳеч кимса билмайди-ку, деган хаёлларга бораман.

Кўп оч киши бордирки, ҳеч ким ҳолини билмас,
Жон бергани вақтида кимса унга йиғламас.

Лекин душманларим шод бўлиб, таъна-маломатлар билан устимдан кулишларидан андиша қиламан, улар бола-чақамни ташлаб кетганим учун мени номард санаб, дейдилар:

Манов беҳамият кишига қара,
Унга қандай қилиб бахт кулиб боқсин.
Ўзининг тинчлигин кўзлайди, холос.
Майли бола-чақа қийналиб қолсин.

Маълумдирки, мен ҳисобчилик илмидан хабардорман. Башарти сизнинг нуфузингиз соясида бирор ва-зифага тайинлансам, хотирим жам бўлиб, қолган умрим сизга миннатдорчилик изҳор этишга кифоя қилмайди».

Мен дедим: «Азиз дўстим, подшоҳга хизмат қилишнинг икки жиҳати бор: бири — нон топиш умиди, иккинчиси — жондан жудо бўлиш қўрқуви. Нон умидида жонни хавф-хатарга солмоқ ақли донишга муносиб эмасдир.

Ҳеч ким дарвешларнинг эшигин қоқмас,
«Еринг ва боғингга тўла, деб — ўлпон».
Ё шу ғам, ташвишга рози бўлгилу,
Ё жигар-бағрингни итга қил талон».

Дўстим деди: «Бу сўзингни менинг ҳолимга мувофиқ айтмадинг ва саволимга жавоб бермадинг. Эшитмаганмисан, хиёнаткорларнинггина ҳисоб чоғида қўли қалтирайди, дейдилар.

Худонинг ризоси тўғрилиқ иши,
Адашмас тўғри йўлдан борган киши».

Донишмандлар бундай деганлар: «Тўрт одам тўрт одамдан ўлгудай қўрқади: қароқчи — султондан, ўғри — посбондан, қаллоб — чақимчидан ва фоҳиша — миршабдан. Ўзига тўғри одамнинг ҳеч нимадан хавотири бўлмайди.

Амалда вақтингда қалтис иш қилма,
Бўшасанг, душманинг айбинг тополмас.
Ўзинг тоза бўлгач кимдан қўрқасан,
Ифлос кийимни кирчи ишқалар, бас».

Мен дедим: «Сенинг бу сўзинг ўтакаси ёрилган ҳолда гоҳ йиқилиб, гоҳ туриб қочаётган тулкининг ҳикоясига ўхшайди. Бир одам ўша тулкини кўриб: «Қандай фалокатга дучор бўлдингки, бунчалик ваҳимага тушиб қолибсан?» деб сўраганида, тулки жавоб берди: «Оғир ишларда ишлатиш учун барча туяларни тутиб кетаётган эмишлар деб эшитдим». У одам деди: «Эй аҳмоқ, туянинг сенга нима алоқаси ва қанақанги ўхшашлиги бор?» Тулки деди: «Овозингни ўчир, агар ҳасадчилар ғаламислик қилиб «бу — туя» деб кўрсатишса борми, мени тутиб кетсалар, сўнгра ким мени халос этишга уринади-ю, ким ҳақиқий ҳолни исботлашга ҳаракат қилади? Ироқдан тарёк келтирилгунча, илон чаққан киши ўлиб қолади».

«Сен фозил, покиза, ҳалол ва садоқатли бўлсангда, лекин ҳасадчилар пистирмаларда ва душманлар эса орқаворатда пойлаб турадилар. Улар сенинг яхши сифатларингни подшоҳ ҳузурида нуқсон қилиб кўрсатмоқ учун қулай фурсат кўзлайдилар. Башарти улар ниятларига ета олсалар, сен подшоҳ олдида бадном бўласан, подшоҳ сенга ғазаб қилади. Шундай ҳол юз бергудай бўлса, подшоҳ олдида сени ёқлаб гапиришга ким журъат эта олади? Ана шу сабабдан мен

озга қаноат этиб, мансабдор бўлиш фикридан қайти-
шингни маслаҳат кўраман».

Дарёнинг ичида фойдалар-ку кўп,
Тинчликни истасанг, қирғоқ ўзи хўб.

Бу сўзларимни эшитиб, дўстим қаттиқ ўксинди ва
мендан юзини ўгириб, таъна тошлари ирғитмоққа бош-
лади, у деди: «Бу қандай фаҳму фаросату, ақлу зако-
ват бўлди?» Ҳукамолар тўғри айтганлар: «Зиндонга
тушганингда дўстларинг иш беради, дастурхон устида
барча душман дўстдай кўринади».

Қўлинг очиқ, дастурхонинг мўл куни,
Дўсту ёринг мана, менман деганмас.
Дўст ўшаки, қийин кунга тушганда,
Қўлтиғингдан даст кўтариб қўйган кас.

Дўстимнинг қаттиқ хафа бўлгани ва насиҳатимга
ғазаб билан қулоқ солаётганини кўриб, соҳибдевон-
нинг ёнига жўнадим. У зот билан эскидан таниш эка-
нимиздан фойдаланиб, дўстимнинг ҳол-аҳволини унга
гапириб бердим, истеъдод ва садоқатли одам эканини
айтдим. Дўстимни кичик бир вазифага тайин этдилар.
Орадан бир неча вақт ўтгач, мулоим табиатли, фозил
одам эканини кўриб, дўстимни ёқтириб қолдилар ва
уни юқорироқ вазифага кўтардилар. Шу йўсинда дўс-
тимнинг толе юлдузи порлаб юксала борди, ниҳоят
юқори мартабага эришди. Султоннинг энг яқин киши-
ларидан бирига айланди, унинг кенгашчиси ва эъти-
модли кишиси бўлди. Унинг бунчалик мўътабар одам
бўлиб кетганини кўриб қувониб дедим:

Ишинг чаппа кетганида дилинг оғриб, чекма ғам,
Чунки зулмат ичидадир оби ҳаёт суви ғам.

Ёмон кунга қолганинга, тутма дилингни ҳазин,
Тангри берар марҳамат кўп, лекин кўздан яширин.

Замонага ўпка қилиб юзингни буруштирма
Чидам-аччиқ келади-ю, меваси ғоят ширин.

Шу орада бир неча дўстларим билан сафарга жў-
найдиган бўлиб қолдим. Макка зиёратидан қайтаркан-
ман, икки манзиллик йўл қолганда бояги дўстим ме-
ни кутиб олгали чиқди. У паришон ҳол ва либоси ҳам
дарвешона эди.

Мен ундан: «Аҳволлар қалай?» деб сўрадим. «Худ-
ди айтганингдай бўлди», деб жавоб берди у. «Баъзи-
лар ҳасад қилиб мени хиёнаткорликда айбладилар.
Султон ишнинг ҳақиқатини суриштирмади, эски ош-
наларим ва яқин дўстларим ҳақ сўзни айтишни иста-
мадилар ва эски дўстликни тамоман унутиб қўйдилар,

Кўрмадингми,— бирор киши улуғ мартаба топса,
Хушомадга келадилар, таъзим билан қошига.
Тойрилса-ю, иши чаппа кетар бўлса, қарабсиз
Ҳеч тап тортмай оёқ қўйиб чиқадилар бошига.

Хулосаи калом, банди зиндон қилиб, турли-туман
азоб-уқубатларга мубтало этдилар. Шу ҳафтада ҳожиларнинг соғ-саломат қайтиб келаётганлари тўғрисида
хушxabар келгач, барча молу мулкимни тортиб олиб,
мени ҳибсдан озод қилдилар».

Мен дедим: «Ўша вақтларда сенга: «Подшоҳ са-
ройида хизмат қилмоқ — денгиз сафари сингаридир:
ҳам нафи бор, ҳам хавфи бор, ё давлатга етасан, ё ден-
гизга ботасан», деганимда, гапимга қулоқ солмадинг»,

Е дарёдан дур йиғасан сиққанича қучоққа,
Е тўлқинлар ўлаксангни улоқтирар қирғоққа.

Мен ортиқ унинг ярали кўнглига туз сепмоқни,
дардини янгиламоқни ўзимга эп билмай, шу сўзларни
айтиш билан кифояландим:

«Одамларнинг насиҳатин қулоғингга олмадинг,
Билмадингки, оёғингга кишан солинур — қийноқ.
Оғу тўла нишларига тоқатинг етмас экан,
Нега чаён уясига тиқиб кўрасан бармоқ?»

Ҳ и к о я т

Бир неча дарвешлар билан суҳбатдош эдим. Улар кўринишда покиза одамлар эдилар. Катта мансабдорлардан бири уларга ниҳоятда ихлосманд бўлиб, маълум миқдорда маош тайинлаганди. Бир кун шулардан бири дарвешлар шаънига ярашмайдиган бир иш қилиб қўйди. Шундан кейин мансабдорнинг бу одамлар ҳақидаги фикри ўзгарди ва уларнинг бозори касод бўлиб қолди.

Мен бир илож қилиб, дўстларимнинг нафақаи аҳли аёлларини сақлаб қолиш мақсадида ҳалиги мансабдорнинг қасрига йўл олдим. Дарвозабон мени киритмади, қаттиқ таҳқирлади, лекин мен уни маъзур тутдим, чунки шундай бир масал бор:

Амиру, вазиру подшоҳларнинг,
Енига бесабаб бормаслик керак.

Ит билан эшикчи ғарибни тутар,
Бириси ёқадан, бириси этак.

Мансабдорнинг яқин кишилари менинг аҳволимдан хабар топиб, эъзоз-икром билан унинг ҳузурига олиб кирдилар ва тўрга ўтказмоқчи бўлдилар, лекин мен тавозе билан қуйироққа ўтириб, дедим:

Қўя қол ҳолимга, мен камтар банда,
Бандалар ўрни албатта тубанда.

Мансабдор ҳайратга тушиб: «Худо сақласин, худо сақласин, бу нима деганинг?» — деди.

Бошимиз, кўзимиз устига ўлтир,
Ҳар қанча ноз қилсанг, малоли йўқдир.

Хулосаи калом, ўтириб ҳар борада суҳбатлашдим.
Ниҳоят сўз дўстларимдан бири томонидан содир бўлган ножўя қилиқ устига етганда, дедим:

Аввал саховатли бўлган хўжамиз,
Не гуноҳ ўтдики, камситиб боқар.
Худого ярашар улуғворликким,
Гуноҳкор бандасин нон бериб боқар.

Бу сўзлар мансабдорга ниҳоятда мақбул бўлди, у қайтадан дўстларимга аввалгидай маош тўлаб туришни ва шу орада олинмай қолган маблағларини ҳам беришни буюрди. Мен мансабдорга лутфу карами учун миннатдорчилик изҳор этдим, ҳузурида ер ўпдим-да, қимматли вақтини олишга журъат этганим учун узр айтиб, чиқиб кетарканман, дедим:

Қаъба қадимлардан ҳожат қибласи,
Йироқ-йироқлардан халқ келар қатор.

Сен чидам кўрсатиб бизни қабул эт,
Мевасиз дарахтга ким ҳам тош отар?

Ҳ и к о я т

Бир шаҳзоданинг отасидан беҳаду ҳисоб молу мулк мерос қолди. Шаҳзода саховат қўлини очиб, мислсиз инъом-аҳсонлар билан лашкар ва фуқароларига совға-саломлар беришга бошлади.

Қутида турганда бурқимайди уд,
Сен олов устига уни ташлагил.
Улуғлик ниятинг бўлса сахий бўл,
Уруғ сочилмаса, унмайди ҳосил.

Кунлардан бир кун шаҳзоданинг тадбирсиз, нодон ошналаридан бири унга насиҳатга киришиб, деди: «Ўтган подшоҳлар бу мол-дунёни зўр уриниш ва ҳаракатлар билан қўлга киритиб, ёмон кунда ярар, деб тўплаганлар. Бундай сахийлигингни бас қил, чунки кўплаб ҳодисалар олдинда-ю, душманлар эса ортадирлар. Муҳтожликка тушган маҳалингда ночор қолиш дуруст эмасдир».

Ҳамма омборингни халққа улашсанг,
Ҳар бир оилага бир гуруч тегар.
Ҳаммага гуруч, кумуш ўлпон сол,
Ҳазинанг кундан-кун бой бўлиб кетар.

Бу сўз шаҳзодага ёқмади, у юзини тескари ўгириб, насиҳатгўйни танбеҳлашга буюриб деди: «Оллоҳи таоло бу молларни менга сақлаб қўйиш учун эмас, балки ўзим ейишим ва бошқаларга беришим учун бахш этгандир».

Қирқ хазина давлати бор Қорун ўлиб йўқолди,
Нўширвоннинг яхши номи дунёда мангу қолди.

Ҳ и к о я т

Дейдиларки, бир куни овда Нўширавони одилга кабоб қилиб бермоқчи бўлдилар, лекин туз йўқ эди. Қулларидан бирини қишлоқдан туз олиб келгани жўнатдилар. Нўширавон у қулга деди: «Тузни баҳосини тўлаб ол, токи текинга олиш одат қаторига кириб, қишлоқ харобаликка юз тутмасин». Ундан сўрадилар: «Шу зиғирдай нарсадан қишлоққа қандай зарар етди?» Нўширавон жавоб берди: «Аввалда оламда зулм оз эди, кейинчалик ҳар бир келган одам бир оз-бир оз қўшди, натижада зулм ҳозирги даражасига келиб етди».

Фуқаронинг боғчасидан султон узса бир олма,
Навкарлари қўпоради дарахтларнинг илдизин,
Зўрлик билан бешта тухум ола қолса подшоҳ,
Аскарлари сихга тортар товуқлардан беш юзин.

Ҳ и к о я т

Эшитдимки, бир жоҳил вазир султон хазинасини тўлдиришга уриниб, фуқароларни хонавайрон қилди. У донишмандларнинг: «Ҳар кимики, бирор махлуқнинг кўнглини овламоқ учун оллоҳи таолони ранжитса, оллоҳи таоло дарҳол ўша махлуқни бояги дилозорга қарши қўзғатиб, кулини кўкка совуриб юборади», деганларини унутди.

Ўтда исириқдан ҳам зўрроқдир бутун
Шўрликлар қалбидан ўрлаган тутун.

Дейдиларки, ҳайвонот оламининг энг улуғи — шер-
дир, энг пасти — эшакдир. Одамхўр шердан кўра юк-
каш эшак яхшироқ эканини ҳамма бир оғиздан тас-
диқ этади.

Эшак бечора гарчанд бетамиздир,
Оғир юклар кўтарганчун азиздир.
Эшаклар, ҳўкизлар юк кўтаради,
Дилозор шахслардан баланд туради.

Яна нодон вазир ҳикоятига қайтайлик. Султон
иттифоқо вазирининг халққа зулму ситам этганидан
хабар топиб, уни қаттиқ азоблаб ўлдирди.

Султоннинг ризосин топа олмайсан,
Токи фуқаронинг кўнглин топмасанг.
Худо бандасига яхшилик қилгил,
Худо гуноҳимни кечирсин десанг.

Дейдиларки, мазкур вазирдан зулм кўрганлардан
бири унинг қандай жазолаётганларини мушоҳада қи-
либ, деди:

Ҳар кимнинг мансаби, қуввати бордир,
Халқ молин емоққа қудрати бордир.
Каттакон сўнгаклар ҳалқумдан ўтар,
Лекин пастга тушиб қоринни йиртар.
Халққа зулм этса ҳар бир ситамкор,
Унга қарғиш-лаънат қолур пойдор.

Ҳ и к о я т

Дейдиларки, бир дилозор аскар бир мўъмин дар-
вешнинг бошига тош билан урди. Дарвеш ундан ўч

олишга қодир эмасди, шу сабабдан тошни сақлаб қўйди. Бир куни подшоҳ дилозор аскардан дарғазаб бўлиб, уни зиндонга буюрди. Шунда дарвеш ҳалиги тошни келтириб, золимнинг бошига урди. Золим деди: «Сен кимдирсан ва не сабабдан бу тошни менинг бошимга отдинг?» Дарвеш деди: «Мен ўша дарвешман, бу эса фалон маҳалда бошимга отган тошинг». Аскар деди: «Шунча вақтдан бери қаерда эдинг?» Дарвеш деди: «Шу маҳалгача сенинг юксак мансабингдан қўрқардим, ҳозир сени чоҳда кўриб, фурсатни ганимат билдим».

Ярамас кишини кўргач бахтиёр,
Оқиллар таслимни қилур ихтиёр.
Бармоқда бўлмаса йиртар тирноғинг,
Маъқулдир олишмай жимиб турмоғинг.
Ҳар ким пўлат тигга панжа солади,
Қўли яраланиб, мажруҳ қолади.
Замона қўлини боғлагунча тур,
Кейин дўстлар билан бошига тушур.

Ҳикоят

Ўтмиш подшоҳлардан бири бир ёмон дардга мубтало эдики, касалининг номини атамаслик яхшироқдир. Бир гуруҳ юнон табиблари, бу дардга фалон сифат ва фалон хосиятга молик бўлган одамнинг ўтидан бўлак даво йўқдир, деган қарорга келдилар. Подшоҳ шундай одамни топиб келишга фармон берди. Бир деҳқон ўғлини топдилар, унда табиблар айтган барча сифатлар мавжуд эди. Подшоҳ боланинг ота-онасини чақиртириб, уларга талай мол-дунё бериб рози қилди. Қози: «Подшоҳнинг саломатлигини сақламоқ учун фуқароларидан бирининг қонини тўкмак раводир», деб фат-

во берди. Жаллод боланинг бошини кесишга ҳозирланди. Бола осмонга боқиб табассум қилди. Подшоҳ ундан сўради: «Шундай ҳолатда табассум қилишининг боиси нима?» Бола жавоб берди: «Фарзанднинг нозини ота-она кўтаради, даъво билан қозининг ҳузурига борадилар, подшоҳдан адолат тилайдилар. Ҳозир ота-онам дунё моли учун ўлимимга рози бўлдилар, қози фатво берди, подшоҳ бўлса, мени жондан жудо қилиб, ўзи шифо топмоқчи. Оллоҳи таолодан бўлак паноҳим йўқ экан, шу жиҳатдан кулдим».

Кимга ҳам қилардим дастингдан фарёд,
Ўзингга келибман, ўзгинангдан дод.

Бу сўзни эшитган подшоҳнинг кўнгли пора-пора бўлиб кетди, кўзларидан шашқатор ёш оқиб, деди: «Беғуноҳнинг қонини тўкиб, шифо топганимдан кўра ўлганим яхшироқ».

Кейин болани бағрига босиб, юз-кўзидан ўпди-да, беҳисоб совғалар бериб, озод қилиб юборди. Дейдиларки, ўша ҳафтада подшоҳнинг дарди шифо топди:

Ҳали ҳам эсимдан бир байт чиқмайди,
Бир филбон айтганди Нил қирғоғида:
Оёғинг остида қумурсқа ҳоли
Ўзинг босилгандай фил оёғида.

Ҳ и к о я т

Амир ибн Лайснинг қулларидан бири қочди. Бир неча одамлар қулни ахтариб топиб, тутиб келдилар. Вазир бу қулга қарши адоват сақларди, у бошқаларга ибрат бўлсин учун қулни ўлдиришни буюрди. Қул Амир ибн Лайснинг оёғига йиқилиб, деди:

«Бошимга нима келса, сенга ёқибдир, бажо,
Банданинг даъвоси йўқ, хўжанинг ҳукми раво.

Лекин мен шу хонадоннинг ноз-неъматини еб,
нашъу намо топганим сабабли тонгла қиёматда ме-
нинг қоним гарданингизда қолишини истамайман.
Рухсат этинг, мен аввал бу вазирингизни ўлдирай,
сўнгра унинг қасосини олмоқ учун сиз мени ўлдира-
сиз. Шунда менинг қонимни ноҳақ тўкмаган бўласиз».

Подшоҳ бу сўзни эшитиб, кулиб юборди-да, вазир-
га боқиб: «Хўш, сен бу сўзга нима дейсан?» деб сўра-
ди. Вазир деди: «Эй подшоҳи олам, отангизнинг қабри
ҳурмати, бу ҳаромзодани озод этинг, акс ҳолда у мени
балога гирифтор қилади. Менинг ўзим гуноҳкорман-
ки, ҳукамоларнинг қуйидаги сўзларини инобатга ол-
мадим:

Тош отар киши-ла ўйнашган ўзинг,
Нодонлик қилдингу бошинг ёрилди.
Душманинг томонга ўқ отаман деб,
Ўзинг нишон бўлиб қолмагил энди».

Ҳ и к о я т

Завзан ҳукмдорининг олижаноб ва хушфеъл бир
амалдори бор эди. У ҳар кимни иззат-икром этарди ва
ортидан эса яхши сўзлар айтарди. Иттифоқо, унинг
бир ҳаракати подшоҳга манзур бўлмай қолди, молини
мусодара қилиб, ўзини жазолашга буюрди. Подшоҳ-
нинг лашкарбошилари амалдорнинг аввалги қилган
яхшиликлари учун миннатдор бўлишлари лозимли-
гини унутмаган эдилар, шу сабабдан ҳибсда ётган ма-
ҳалда унга ёмонлик қилмадилар, иложи борича яхши
муомалада бўлдилар.

Агарда тотув бўлиб яшай десанг ёв билан,
Орқангдан сўкса-сўкар, кўрганда сен айт таҳсин.
Биласан-ку, сўз деган оғиздан чиқади-да,
Аччиқ сўз истамасанг ёв оғзини қил ширин.

Амалдор подшоҳ томонидан қўйилган айрим айб-ларни рад эта олди, қолганлари учун зиндонда қолди. Қўшни подшоҳлардан бири махфий равишда унга қўшидаги мазмунда мактуб юборди: «Мамлакатингиз подшоҳи сиздай бир олий зотнинг қадрига етмади, сизни беҳурмат қилди. Агар жаноблари (оллоҳ яқин фурсатда сизни зиндондан халос айласин) лутф этиб, бизнинг тарафимизга ўтишга майл кўрсатсалар, ҳар нимаики ихтиёр этсалар муҳайё қилинур. Юртимизнинг барча аъёнлари сизни кўрмоққа ва жавобингизга муштоқдирлар».

Бу мактуб мазмунидан хабардор бўлган амалдор хавф-хатарни ўйлаб, дарҳол мактубнинг орқасига, ба-шарти бировнинг қўлига тушса, ўзига зиён-заҳмат ет-казмайдиган қилиб, қисқагина жавоб ёзди-да, жўна-тиб юборди.

Подшоҳнинг яқинларидан бири бундан хабар то-пиб, унга етказди: «Сен зиндонга ташлатганинг фалон одам қўшни мамлакатларнинг подшоҳлари билан хат ёзишиб турар экан», деди.

Подшоҳ дарғазаб бўлиб, бу хабарни текширишни буюрди. Чопарни тутиб, мактубни ўқидилар. Мактуб-да шундай деб ёзилган эди:

«Ҳазратларининг биз каминаи камтарин қуллари ҳақида ҳаёллари биздаги фазилатдан неча бор зиёда-дир, таклифингизни қабул этиш масаласига келганда, уни қабулидан ожизман, зероки, шу хонадоннинг неъ-матидан баҳраманд бўлиб, тарбия топганман, вали-

неъматнинг сал майли ўзгаргани учун кўрнамаклик қилмоқ инсон шаънига ярашмас!»

Бир киши умр бўйи сенга карам этибди,
Бир галгина гуноҳини сен кечирсанг нетибди!

Амалдорнинг олижаноблиги подшоҳга манзур бўлди, унга қимматбаҳо кийим-бош ва нозу неъматлар эҳсон қилди ва узр сўради: «Хато қилдим, сени ноҳақ хафа қилдим!»

Амалдор деди: «Эй подшоҳи олам, мен бу ишда сиз томондан содир бўлган ҳеч қандай хатони кўрмайман. Афтидан, тақдири илоҳий билан бошимга шу ишлар келмоғи лозим экан, хайриятки, бу иш сизнинг қўлингиз билан бўлди, чунки менинг гарданимда қарзингиз бор, ҳукамолар шундай деганлар:

Оқил киши алам ўтса ўз халқидан ўпкаламас,
На азият, на роҳатга халойиқ сабаб эмас.
Бирни бирга дўсту душман қилмоқ худонинг иши
Ва худонинг измидадир ҳамма дилнинг ёзмиши.
Агар-чи ўқ отилганда камондан отилади,
Бирор ўқчи отганини ақллилар билади».

Ҳикоят

Дейдиларки, бир золим одам камбағалларнинг ўтинларини арзонга олиб, бойларга қимматбаҳода со-

Сен-ку зулмингни бизга қиласан,
Шундай қилолмайсан қодир худога.
Ерда-ку зулмингни элга қиласан,
Уларнинг қарғиши ўрлар самога.

Золим бу сўзга эътибор бермади, дарғазаб бўлиб,
қош-қовоғини уйди, қулоқ солмади. Бир куни кечаси
ошхонасидан бир учқун чиқиб, ўтинхонасига тушди.
Золимнинг бутун бор-бисоти ёниб кетди. Унинг роҳат
тўшаги ўрнида култепа пайдо бўлди. Иттифоқо, ҳали-
ги пок виждон одам золимнинг уйи ёнидан ўтиб бо-
рарди. Золимнинг ўз ошналарига: «Билмадим, бу ўт
менинг саройимга қаердан тушди экан?» деган саво-
лини эшитган бояги азиз киши: «Фақирлар қалбидан
чиққан оҳнинг ўтидан», деди.

Дилни яралама оҳидан чўчи,
Бу яра бирор кун сиртга тепади.
Бирорта кўнгилга бермагил озор,
Жаҳонни ўрташга бир оҳ етади.

Кайхисравнинг тожига шу сўзлар ёзилган эди:

Узун-узун йиллар, узоқ умрлар
Халқлар бошимиздан босиб ўтади.
Қўллардан қўлларга ўтган шунча мулк,
Биздан навбатдаги қўлга ўтади.

Ҳ и к о я т

Бир одам кураш санъатида зўр маҳорат қозонди,
у уч юз олтмиш ҳийлани билар ва ҳар куни бир ҳий-
лани ишлатиб, курашар эди. Шогирдларидан бирига

майл кўрсатгани сабабли унга уч юз эллик тўққиз ҳийлани ўргатди. Аммо бир ҳийлани ўргатишни ҳар турли баҳоналар билан пайсалга солиб юрди.

Хулосаи калом, шогирд қудрат ва санъатда камолотга эришди, у билан бел олишишга ҳеч кимсада қудрат ва журъат йўқ эди. Иш шу даражага бориб етдики, бир кун у подшоҳ ҳузурида деди: «Устозимнинг фақат биргина афзаллиги бор, у ҳам бўлса, унинг ёши улуғлиги ва менга тарбия берганлигидир. Йўқса, кучда ҳам, маҳоратда ҳам мен ундан қолишмайман!»

Бу сўз подшоҳга ёқмади. Устозу шогирднинг кураш тушмоқларини буюрди. Катта майдонни ҳозирладилар. Подшоҳ бошлиқ аркони давлат, аёни мамлакат ҳамда ўша юртнинг барча паҳлавонлари ҳозир бўлдилар. Шогирд бамисоли маст филдек жўшиб майдонга кирди, гўё қаршисида темир тоғ бўлса уни емириб ташлагудек эди. Устоз шогирди кучда ортиқ эканини англади. У пинҳон тутиб юрган мазкур нодир ҳийласини ишга солиб курашмоққа бошлади. Шогирд устознинг ҳамласини дафъ этишдан ожиз келди. Устоз ҳарифини икки қўли билан боши узра кўтариб, ерга урди. Халойиқнинг ҳой-ҳув садолари кўкка ўрлади.

Подшоҳ устозга сарпо бермоқни буюрди, шогирдни эса, таъна-маломатлар қилиб, деди: «Ўз устозингга бевафолик қилиб, уни мағлуб этаман, деб мақтандинг, лекин айтган сўзингнинг уддасидан чиқа олмадинг!» Шогирд деди: «Эй подшоҳи олам, устозим куч билан мендан устун келгани йўқ, балки кўп вақтдан бери менга ўргатмай, яшириб юрган бир ҳийласи туфайли мени мағлуб эта олди».

Устоз деди: «Мазкур ҳийлани ана шундай бир кун учун сақлаб қўйиб эдим, чунки уламолар: «Дўстга, бир кун агар у душманчилик қилса, ўзингни мағлуб

эта олажак куч бермагил», деганлар. Шогирдидан жа-
фо кўрган устоз нима деганини эшитмаганмисан?

Ёки вафо ўзи йўқдир оламда,
Ё киши қўлламас уни бу замон.
Ўзимдан ўқ отиш ўрганган киши
Букун кўкрагимни қилмоқчи нишон».

Х и к о я т

Бир дарвеш саҳронинг хилват бир ерида ўтирган
эди. Шу маҳал подшоҳ ўша ердан ўтиб қолди. Қаноат
мулки ичра фароғатда бўлган дарвеш подшоҳга қай-
рилиб ҳам қарамади. Подшоҳ дарвешнинг бу ишини
салтанат шаънига таҳқир билиб, деди: «Бу хирқа
(жанда) кийганлар бамисоли қорамолга ўхшайдилар,
улар тавозени ҳам, одамгарчиликни ҳам билмайди-
лар». Шунда вазир дарвешга яқин бориб, деди: «Эй
дарвеш, подшоҳи олам сенинг ёнингга келдилар, ни-
ма сабабдан иззат-икром қилмадинг, одоб қоидалари-
ни бажо келтирмадинг?» Дарвеш айтди: «Подшоҳга
дегилким, неъмат ва илтифотидан умидвор одамдан
иззат ва хизмат кутсин. Яна шуни ҳам айтиб қўйгил-
ки, фуқаролар подшоҳларга итоат этмоқ учун эмас,
балки подшоҳлар фуқарога хизмат этиш учун яшай-
дилар».

Гарчи неъмат билан давлат уники,
Лекин дарвешларга шоҳдир посбон.
Қўйлар чўпон учун хизмат қилмайди,
Балки қўйлар учун керакдир чўпон.

Биттани тўқу тинч кўрасан букун,
Биттаси уришиб бўлмиш дил яра.

Неча кун сабр этиб, ўзга мағрурнинг
Миясин тупроқлар еганин қара.

Тақдирнинг зўр ҳукми ижро бўларкан,
Шоҳу гадолигин фарқи йўқ зарра.
Бирорта қабрни очиб қарасанг,
Бой, фақир сўнгагин билмайсан сира.

Дарвешнинг сўзи подшоҳга қаттиқ таъсир қилиб,
деди: «Тила тилагингни, берай муродингни». Дарвеш
деди: «Бундан буён менга азият бермагил!» Подшоҳ:
«Менга бир маслаҳат бергин!» деди. Дарвеш бу байт-
ни ўқиди:

Ҳозир-ку қўлингда неъмат, давлат бор,
Қўлдан қўлга кўчар, бергил эътибор.

Ҳ и к о я т

Бир подшоҳ бир бегуноҳ одамни қатл этишни буюр-
ди. У одам деди: «Эй подшоҳ, менга қарши кўнглинг-
даги кекни деб ўзингни фалокатга дучор этма, чунки
мени бир нафасда ўлдириб юборасан, лекин қоним
бир умрга гарданингда қолади».

Чўлнинг шамолидек ўтажак даврон,
Ўтар аччиқ-чучук, яхши-ю ёмон.
Золим, бизга ситам қилдим, деб ўйлар,
Билмайди, гуноҳи ўзида ҳамон.

Унинг насиҳати подшоҳга маъқул кўринди, қони-
дан кечиб, озод қилиб юборди.

Ҳикоят

Бир кун Нўширавоннинг вазирлари бир муҳим давлат ишини муҳокама қилишар ва ҳар кимса ўз фикрини баён этарди. Подшоҳ ҳам бир фикр айтди. Бузуржмехр подшоҳнинг фикрига қўшилди. Бошқа вазирлар яширинча ундан сўрадилар: «Шоҳнинг фикрида қандай фазилат кўрдингки, уни барча аҳли донолар фикридан юқори қўйдинг?» Бузуржмехр деди: «Ишнинг оқибати маълум эмас, кимнинг фикри тўғри, кимнинг фикри нотўғри чиқажагини ҳеч кимса билмайди, подшоҳ фикрининг маъқуллаганимнинг сабаби шуки, унинг айтгани рост чиқмаган тақдирда ҳам ғазабидан омонда бўламан».

Султоннинг раъйига қарши сўз айтмоқ,
Ўз юрак қонингга қўл ювмоқ, демак.
Кундузни подшоҳ кеча деб айтса,
Ҳай-ҳай, ана Ҳулкар демаклик керак.

Ҳикоят

Бир фирибгар, «мен Али наслиданман», деб сочларини ўриб, «ҳаждан келяпман», деб Ҳижоз карвони билан бирга шаҳарга кирди. У подшоҳга қасида топшириб, «ўзим ёзганман», деди! Подшоҳ унга катта инъом-эҳсонлар бериб, иззат-икром кўрсатди. Подшоҳга яқин кишилардан бири шу йили денгиз сафаридан қайтган эди, фирибгарни кўриб: «Мен қурбон ҳайитида уни Басрада кўрган эдим, бу қандай қилиб ҳожи бўлиб қолди», деди. Бошқа бир киши айтди: «Отаси малатиялик христианлардан-ку, қандақасига у сайидзодалар қаторига кира олади?» Қасидасини эса Анва-

рийнинг девонидан топдилар. Шу қадар ёлғончилик қилгани учун подшоҳ уни уриб ҳайдашни буюрди. Фирибгар деди: «Эй подшоҳи олам, яна бир сўзим бор, агар ўша ҳам рост бўлмаса, менга қандай жазони лойиқ кўрсангиз, сазоворман». «Қандай сўз экан у, айт?» деди подшоҳ.

Фирибгар деди:

«Мусофир олдингга келтирса айрон,
Асли бир чўмич сув, бир қошиқча сут.
Дунёни кўп кезган кўп ёлғон сўзлар,
Биздан бирор ваҳма эшитсанг, унут».

Подшоҳнинг кулгиси қистаб, деди: «Умринг умр бўлиб бундан кўра тўғрироқ гап гапирмаган бўлсанг керак!» Кейин тилаган нарсасини бериб, рози қилиб юборишни буюрди.

Ҳикоят

Бир неча амалдорлар билан бирга кемада эдим. Ортимизда бир қайиқ ғарқ бўлиб, икки оға-ини гирдобга тушиб қолди. Амалдорлардан бири кемачига деди: «Ҳар иккаласини қутқар, ҳар бири учун эллик динордан бераман!» Кемачи дарҳол ўзини сувга ташлаб, оға-инилардан бирини қутқарди, иккинчиси ғарқ бўлди. Мен дедим: «Унинг куни битган эди, шу сабабдан уни халос этишга шошилмадинг, буни қутқаришга шошилдинг». Кемачи кулиб дейди: «Айтган гапинг тўғри, лекин буни қутқаришга ўзимда истак бор эди, чунки бир маҳал биёбонда қолганимда бу мени туясига мингаштириб олган эди, у бирисидан эса, болалигимда қамчи еган эдим».

Мен дедим: «Оллоҳи таолонинг айтгани айни ҳақиқатдир: «Ҳар кимса яхшилик қилса ҳам, ёмонлик қилса ҳам ўзига қилади».

Бировни ранжитма қўлингдан келса,
Чунки йўл устида тикан-нишлар кўп.
Дарвеш кишиларнинг ҳожатин чиқар,
Ҳали ўз олдингда қилар ишлар кўп.

Ҳ и к о я т

Икки ака-ука бор эди. Бири подшоҳ саройида хизмат қилар, иккинчиси эса, ўз қўл кучи билан тирикчилигини ўтказарди. Бир кун бой ака фақир укага деди: «Нега подшоҳ саройида хизмат қилмайсанки, машаққатли меҳнатдан халос бўлардинг?»

Укаси деди: «Хўш, ўзинг нега меҳнат қилмайсанки, шоҳ олдида хўрланишдан қутулардинг? Ахир ҳукамолар айтганлар-ку: «Олтин камар тақиб подшоҳ хизматида тургандан кўра, ўз нонингни еб, тинч ўтирганинг яхши!»

Қўлда элаб хамир қилмоқ сўнмаган оҳак тошни,
Осон ишдир, амирга эгишдан азиз бошни.

Қимматли умримиз кўп исроф бўлди,
Ёзу қиш нима еб, не кияман, деб.
Сен, қорин қурғур, ҳам битта нонга кўнгил,
Икки букилишни ўзингга кўрма эп.

Ҳ и к о я т

Бир неча олимлар Нўширавон ҳузурида бир муҳим масалани муҳокама қилмоқда эдилар. Улар орасида

энг муътабари бўлган Бузуржмеҳр сукут қиларди. Ундан: «Нима учун бу мубоҳасага иштирок этмаётибсан?» деб сўрадилар. Бузуржмеҳр жавоб берди: «Вазирлар бамисоли табибларга ўхшайдилар, табиб эса, беморга доридан бошқа нарса бермайди. Фикрларингиз тўғри эканини кўриб турганим ҳолда гапга аралашмоғим ҳикматдан эмасдир».

Бирор иш менсиз ҳам битажак экан,
Нега шу тўғрида мен валақлайман.
Кўрдимки, битта кўр чуқур лабида
Хай-ҳайлаб қўймасам, бу гуноҳ манда.

Ҳ и к о я т

Ҳорун ар-Рашид Мисрни эгаллаганда, деди: «Миср салтанатига мағрурланиб, худолик даъво қилган нобакорнинг қасдига ўлароқ, бу мамлакатни ўзимнинг энг манфур қулимга топшираман». Ҳорун ар-Рашиднинг бир занжи қули бўлиб, номи Ҳусайб эди. Миср мамлакатини ўшанга топширди. У қулнинг фаҳм-фаросати шу даражада эдики, бир қанча Миср деҳқонлари унинг ёнига шикоятга келиб: «Пахта эккан эдик, бевақт ёмғир ёғиб, пахтамиз нобуд бўлди», деганларида, у: «Жун экиш керак эди, нобуд бўлмасди»,— деб жавоб берди.

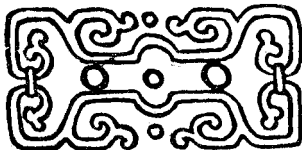
Агар билим, тўқ яшашга важ бўлса,
Ажабмасди нодонлар очдан ўлса.
Лекин нодон шунча келим олади,
Кўп донолар бунга ҳайрон қолади.
Бахтли ва давлатли бўлмас билимдон,
Бунинг барчасига сабаб осмон.

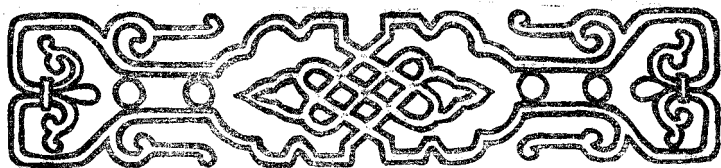
Жаҳонда учрайди такрору такрор,
Аҳмоқлар ҳурматда, ақллилар хор.
Кимёгар қийналиб ўлиб кетади,
Аблаҳга хазина насиб этади.

Ҳ и к о я т

Искандари Румийдан сўрадилар: «Ғарбу Шарқда-
ги мамлакатларни нима билан забт этдинг? Аввалги
подшоҳларнинг хазинаси, ёши ва лашкари сеники-
дан ортиқ бўлса-да, бундай фотиҳлик уларга насиб
бўлмаганди». Искандар деди: «Забт этган мамлака-
тим фуқароларига озор бермадим, ва подшоҳларининг
номларини фақат яхшилик билан ёд этдим».

Ақллилар улуғламас шундайлар зотин,
Улуғларнинг ёмонлик-ла ёдласа отин.
Тахту бахт, фармонлар, тақиқ ва зўрлик,
Барчаси бекорчи: ўтиб кетади.
Сийласанг ўтганлар азиз номини,
Сенинг номингга ҳам ҳурмат етади.

ИККИНЧИ БОБ

ДАРВЕШЛАР АХЛОҚИ БАЁНИ

Ҳикоят

Катта мансабдорлардан бири шайхдан сўради: «Баъзи одамлар фалон шайхни таъна-маломат билан тилга оладилар, шу киши ҳақида сен қандай фикрдасан?»

Шайх жавоб берди: «Ташқи қиёфасида ҳеч қандай айб кўрмайман, кўнглидан эса хабардор эмасман».

Руҳоний либосида кимники кўрсанг,
Яхши одам экан, дейиб билавер.
Кишининг ич сирин билишинг қийин,
Уй ичини текширмас миршаблар ҳеч бир.

Ҳикоят

Бир куни бир шайхнинг уйига ўғри тушди, у қанча ахтарса ҳам ҳеч нарса топа олмай хафа бўлди. Бунни кўрган шайх ўғрининг кўнгли ўксимасин, деб ўз остидаги кўҳна гиламни унинг оёғи остига элтиб ташлади.

Эшитдимки, тангри ёзган тўғри йўлдан тойганлар,
Душман дилин ҳам хафа қилмас экан ҳеч қачон.
Сенга қачон шу ўктамлик муяссар бўлар экан?
Дўстинг билан келишмайсан, уришасан ҳар замон.

Садоқатли кишиларнинг самимияти кишининг олдида ҳам, ортида ҳам бир хилда бўлади: улар олдинда сенга жон фидо қилишга тайёр эканларини эълон этиб, орқангдан ғийбат қилиб юрмайдилар.

Юзма-юз келганда қўй каби ювош,
Орқадан бўридай одамхўр, бебош.

Кимки бировлар айбин келиб айтаркан сенга,
Сенинг айбларингни ҳам айтади бировларга.

Ҳ и к о я т

Бир гуруҳ сайёҳлар ҳамроҳ бўлишиб, саёҳатнинг лаззатини ҳам, машаққатини ҳам бирга баҳам кўрар эдилар. Мен ҳам уларга йўлдош бўлсам деган эдим, қабул этмадилар. Мен дедим: «Фақирлар суҳбатидан юз ўгириб, уларга яхшилик қилишдан бўйин товламоқ саховат аҳлларига муносиб эмасдир. Мен ўзимда шундай қудрат ва журъат сезаманки, сафарда кишилар юрагини эзадиган тош эмас, балки қулфи дилини очадиган йўлдош бўлишга қодирман».

Киши танилмайди кийган жомада,
Ёзганга маълумдир, не бор номада.

Улардан бири деди: «Сен бизларнинг сўзимиздан хафа бўлмагин, чунки бундан бир неча кун муқаддам

бир ўғри дарвеш қиёфасида бизга қўшилган эди. Биз дарвешлар кўнгли очиқ кишилар бўлганлигимиздан ҳеч нарсадан шубҳаланмай, уни ҳамроҳликка қабул этган эдик.

Эски кийимда ҳам орифдир аён,
Чунки унинг юзи доим халқ томон.
Гап, кийим-бошдамас, иш бўлсин кўркам,
Тож кийиб, елкангта байроқ қўйсанг ҳам.
Ёлғиз кийим эмас, дунё ва шаҳват,
Барчасин тарк этган орифдир фақат.
Мард олсин қуролни, кўрсатсин кучин,
Хунаса қўрқоққа қурол нимаичун?

Кунлардан бир кун эртадан кечгача йўл юрдик, тунда бир қалъа олдида ётадиган бўлдик. Бояги бевовфиқ ўғри «тахорат қиламан», деб бир дўстимизнинг кўзчасини ўғирлаб қочди.

Қара, шу эски тўнда кетиб боргучи дарвеш,
Қаъбанинг ёнуғини эшакка тўқим қилмиш.

У бизларнинг кўзимиздан ғойиб бўлгач, қалъага кирибди-да, қимматбаҳо гавҳарлар солинган қутичани ўғирлаб кетибди. Тонг отгунча у анча олис ерга кетиб қолибди. Биз бўлсак ҳеч нарсадан беҳабар ухлайверибмиз. Тонг отгач, ҳаммамизни тутиб, қалъага ҳайдаб кириб, зиндонга қамадилар. Ушандан буён беғоналар билан ошналикни тарк этиб, улардан олисроқ юрамиз, чунки саломатлик ёлғизликдadir».

Элатдан биттаси аҳмоқлик қилса
Қишлоқнинг обрўсин кулдай тўзғитар,

Ушбу мақолни ҳам эшитгандирсан,
Ярамас бир бузоқ пода булғатар.

Дарвешнинг бу гапини тинглагач, дедим: «Худога шукру санолар бўлғайким, ташқи қиёфамдан дарвешлардан узоқдай кўринсам-да, уларнинг дуоларидан беҳабарлардан эмасман. Сизнинг бу ҳикоянгиздан жуда катта манфаат олдим, мен янглиғ одамларга бу насиҳат бир умрга кифоядир».

Дилни оғритар бир қўпол киши,
Билимдон даврада ножўя иши.
Каттакон қудуқда лиммо-лим гулоб
Битта ўлакса ит қилгандай хароб.

Ҳикоят

Бир шайх бир подшоҳнинг қасрида меҳмон бўлди. Подшоҳ мени жуда тақводор одам экан, деб ўйласин деган муддаода, одатдаги ейдиган овқатидан кам еди, намозни эса, одатдагидан ортиқ ўқиди.

Каъбага етмайсан, деб — қўрқаман, эй аъроби,
Сен кетаётган бу йўл Туркистонга боради.

Уйига қайтиб келганидан кейин овқат талаб қилди. Унинг фаросатли бир ўғли бор эди, у деди: «Ота, нима учун подшоҳнинг зиёфатида ҳеч нима емадингиз?» «Подшоҳ ҳузурида тўйиб овқатлана олмадим». Ўғли деди: «Ундай бўлса, намозингизни ҳам қайта бошдан ўқинг, чунки худонинг даргоҳида қабул бўладиган намоз ҳам ўқий олмагансиз».

Бор ҳунарин кўз-кўз қилиб, қўлларида ардоқлаб,
Айбларини элу юртдан қўлтиғига яширган,
Ҳой кеккайма, бирор оғир кунга қолсанг, қани айт,
Шу қалбаки, ўтмас пулга нима олмоқ бўласан?

Ҳ и к о я т

Болалик кунларимда жуда ибодатга берилиб кетиб, кечалари тинмай намоз-ниёз билан машғул бўлганлигим ёдимда. Бир кеча отам ҳузурида ўтириб қуръонни бағримга босиб, тиловат қилиш билан машғул бўлдим. Атрофимизда бир неча одам ухлаб ётарди. Шунда мен отамга дедим: «Булардан бирортаси лоақал икки ракаат намоз ўқигали бошини кўтармайди-я, шу қадар ғафлат уйқусига ботибдиларки, ухлагандан кўра кўпроқ ўлганга ўхшайдилар!»

Отам деди: «Эй жоним ўғлим, сен ҳам одамларни маломат қилгандан кўра ухлаб қўя қолсанг яхшироқ бўларди».

Кўз олдини парда босган, манман деган кеккайма
Бу дунёда ўзидан ҳам етук кишини кўрмас.
Сиз мабодо ўз-ўзини кўрарлик ойнак топиб
Берсайдингиз, кўрар эди ўзини ҳаммадан паст.

Ҳ и к о я т

Бир мажлисда бир мўътабар одамни тавсиф қилишар, олижаноб сифатларини кўкларга кўтариб мақташарди. Ниҳоят, мазкур одам бошини кўтариб деди: «Қандай одам эканим, фақат ўзимгагина маълум!»

Сиртимни мақтай бериб мени уялтирмагил,
Ичимда не нуқсон бор, уни ўзим биламан.

Сиртдан қарасангиз яхши кишиман,
Ички ёмонликдан бошимдир қуйи.
Товусни гўзал деб дунё мақтайди,
Оёғидан уялар у умр бўйи.

Ҳ и к о я т

Бир куни кечаси Макка биёбонида уйқусизликдан
тинка-мадорим қуриб, ерга узала тушиб ётдим, туя-
кашга дедим: «Мени ўз ҳолимга ташлаб кет!»

Шўрлик яёв киши юролмас энди
Туя ҳам бу йўлдан толиққан дамда.
Ориқлар албатта ўлган бўлади
Семиз кишиларки шунча озганда.

Туякаш деди: «Эй биродар, Макка-Ҳарам олдинг-
да-ю, қароқчи-ҳаромий ортингда, олға юрсанг, бир
нарсалик бўласан, бунда қолсанг шак-шубҳасиз ўла-
сан».

Йўлда бирор кўлкада ухлаб олиш яхши-ку,
Сенсиз карвон жўнаса, тирикликдан қўлни юв.

Ҳ и к о я т

Бир денгиз соҳилида бир шайхни кўрдим, уни йўл-
барс ярадор қилган бўлиб, ҳеч бир дори-дармон кор
қилмасди. Кўп вақтдан бери баданидаги жароҳатлар

уни азобларди-ю, у бўлса худога шукур қиларди. Ундан сўрадилар: «Шукур қилишининг боиси нима?» У жавоб берди: «Шукур этишимнинг боиси шуки, яхшиямки хаста бўлиб ётибману, аммо гуноҳга ботганим йўқ».

Гар мени ўлдирмоқни чоғласа севгили ёр,
Сен хаёл қила кўрма, чекар, деб жон ғамини,
«Мен шўрликда не гуноҳ?» сўрашга ийманаман,
Дилини оғритмай, деб тортиб жонон ғамини.

Ҳ и к о я т

Бир дарвеш қаттиқ муҳтожликка тушиб қолди. У қалин дўстининг гиламини ўғирлади. Ҳоким унинг қўлини кесишни буюрди. Гиламининг эгаси дарвешга раҳми келиб: «Мен унинг гуноҳини кечирдим», деди. Ҳоким деди: «Сен кечирганинг билан шарият қонуни кечирмайди!» Гилам эгаси деди: «Тўғри айтасиз, лекин вақф молини ўғирлаган одамнинг қўлини кесмайдилар. Дарвешлардаги ҳамма нарса муҳтожларнинг вақфидир». Ҳоким ўғрини афв этиб, маломат қилишга бошлади: «Сенга олам торлик қилдимики, бориб-бориб ўз яқин дўстининг уйига ўғирликка тушибсан?» Дарвеш деди: «Эй ҳоким, эшитмаганми-санки: «Душман эшигини қоққандан кўра дўст уйини қоқлаган яхши, дейдилар».

Қийин кунга қолган чоғда, руҳинг бўлмасин тушкун,
Душманларнинг терисидан дўстингга бичгил пўстун.

Ҳикоят

Бош яланг ва оёқ яланг бир пиёда мусофир Ҳижоз карвони билан Куфадан келиб бизга қўшилди. Унинг ҳеч нарсаси йўқ эди, лекин виқор билан қадам ташлаб дерди:

Ҳачир миниб бормаيمان, на туяда юким бор,
На сўлтоннинг қулиман, на қулларга шаҳриёр.
Дунёда ҳеч қайғум йўқ, дилим қўрқувдан озод,
Хотиржамман бус-бутун, кўнглим эса доим шод.

Туя минган бойлардан бири унга деди: «Эй дарвеш, қаёққа борасан, йўл оғир, йўл машаққатига бардош бера олмай ўлиб кетасан, қайт орқангга». Дарвеш унинг гапига қулоқ солмай, йўлида давом этаверди. Карвонимиз Нахлаи Маҳмудга етганида бояги туя минган бой оламдан ўтди. Дарвеш унинг ўлиги тепасига келиб деди: «Мен пиёда юриш машаққатидан ўлмадим, сен нор туяда юриш роҳатидан ўлдинг!»

Бир киши касал узра тун бўйи йиғлади зор,
Тонгда йиғлаган ўлди, соғайиб турди бемор.

Бирталай аргумоқ йўлларда қолди,
Манзилга оқсаган эшак етолди.
Ярали йигитлар соғайиб кетди,
Не-не соғломларни қора ер ютди.

Ҳикоят

Юнон тупроғида қароқчилар карвонни таладилар ва сон-саноқсиз ўлжани қўлга киритдилар. Савдогар-

лар зор-зор йиғлашиб, худо ва пайғамбардан мадад тиладилар, лекин фойдаси бўлмади.

Гар бўлса бир ғаддор ўғри комрон,
Ғам емас йиғласа бутун карвон.

Луқмони ҳаким ҳам ана шу карвонда эди. Савдогарлардан бири унга мурожаат қилди: «Буларга насиҳат қилиб, ҳикматли сўз айт, зора талаган молларимиздан бир оз қисмини қайтариб беришса, ахир, шунча мол-дунёнинг талон-тороғ бўлиши увол-ку!» Луқмони ҳаким деди: «Буларга ҳикматли сўз айтиш ҳайфдир».

Занглаган темирни минг ишқов бериб,
Кўзгудай сайқаллаб, боқиб бўлмайди.
Қора кўнгулларга ўғит фойдасиз,
Тошга темир михни қоқиб бўлмайди.

Шод кунларинг ғамгинларнинг кўнглин топ,
Дил оғритган балоларга қолади.
Бўла туриб тиланчига бермасанг,
Бирор золим сендан юлқиб олади.

Ҳикоят

Буюк шайх, марҳум Абулфараж ибн Жўвзий менга мусиқа, қўшиқ тинглашни манъ қиларди ва танҳоликда яшашга ундарди. Лекин бошимда ёшлик, қалбимда айш-ишрат ҳавоси туғён урганидан, кекса устозимнинг гапига қулоқ солмай, мусиқа мажлисларига иштирок этишдан лаззатланардим. Шайхнинг насиҳатини эслаганимда ўз-ўзимга дердим:

Қози бизнинг даврада ўйнаб кетар баякбор
Ўзи май ичган миршаб биани қилмас гуноҳкор.

Бир оқшом бир кайф-сафо мажлисига бордим, у ер-
да шундай бир хонандага дуч келдим:

Жон томирин узгандай чалади носоз созин,
Отаси ўлганларнинг доди, дердинг овозин.

Мажлисдагилар унинг овозини эшитмаслик учун
гоҳ қулоқларини бармоқлари билан бекитишар, гоҳ
«овозингги ўчир», деб пичирлашарди.

Хушовоз хонанданинг қўшиғи истироҳат,
Сен қандай хонандасан, жим турсанг жонга роҳат.

Сенинг қўшиғингдан илимас кўнгул,
Йўқол, дамнинг ўчиб жетгани маъқул.

У куйлай бошлади, чалиб арғунун,
Мен дедим мезбонга: «Худо ҳаққи-чун,
Қулоққа симоб қуй, шуни эшитмай,
Ёки эшикни оч, нарироқ кетай».

Дўстларимнинг рўй-хотирларини қилиб, ўша куни
кечаси азоб-уқубатда тонг оттирдим.

Сўфи бемаҳалда бўкириб қолди,
Кечадан қанча вақт ўтганин билмай.
Кеча узунлигин кипригимдан сўр,
Сурунка тонг отди кўзим илинмай.

Эрталаб барвақт бошимдан саллани олиб ва ёним-
дан бир динор чиқариб, ҳар иккаласини хонанданинг

олдига қўйдим-да, уни бағримга босиб миннатдорчилик билдирдим. Дўстларим менинг хонандага кўрсатган эҳтиромимни ғайри табиий билиб, бу ғоятда енгилтаклик, дедилар. Дўстларимдан бири эса, тилини бир қарич қилиб мени койимоққа бошлади: «Сенинг қилган бу ишинг оқилларга ярашмайди. Эғни дуруст кийим, чилдирмаси бир тийинни кўрмаган хонандага дарвешлик кийимини бериб яхши иш қилмадинг».

Бунингдек созандалар бу уйдан кетса яхши,
Қайтадан кўринмасин қадамларининг нақши.

Ўз оғзини очди-ю, бўкириб бошлади куй,
Тикандай тикка бўлди бадандаги ҳар бир мўй.
Қўрққанидан тўзғиди ҳовлида товук, хўроз,
Миямизни ачитди, кекирдак йиртган овоз.

Мен дедим: «Яхшиси шуки, менга эътироз билдирмагин, чунки бу одамнинг каромати менга аён бўлди». Дўстим деди: «Ундай бўлса, нега сен бунинг сабабини менга тушунтирмайсан, токи мен ҳам хонандани эҳтиром этиб, ҳазил-мутойиба қилиб айтган гапларимга узр сўрай».

Мен дедим: «Сабаби шуки, муҳтарам устозим мусиқа мажлисига бормагин, деб менга кўп ўғит-насиҳат қиларди. Мен бўлсам унинг гапига кирмасдим. Бугун кечаси мени бахтли бир тасодиф бу мажлисга олиб келди. Бу хонанда тавба қилиб, то умримнинг охиригача бундай мажлисларга қадам босмасликка онт ичишга мажбур қилди».

Гўзал оғиз, ширин бўғиз ва лабдан чиққан овоз,
Куй айтса ҳам, айтмаса ҳам дил эркалар, жуда
соз,

Аммо нўноқ қўшиқчининг кекирдагин безолмас
Кўп ажойиб мақомлар ҳам: «Ушшоқ», «Хуросон»,
«Ҳижоз».

Ҳ и к о я т

Луқмони ҳақимдан: «Одобни кимдан ўргандинг?»
деб сўрадилар. Луқмон жавоб берди: «Одобни беодоб-
лардан ўргандим, уларнинг ҳаракатларидаги менга
мақбул бўлмаган нарсалардан ўзимни сақладим!»

Бирор эсли кишига ҳатто ҳазил сўз айтсанг
Ў шундан ҳам ўзига чиқаради хулоса.
Аммо аҳмоқ кишига юзлаб ҳикмат ўргатсанг
Барчаси унинг учун туюлар ҳазил нарса.

Ҳ и к о я т

Шайхлардан бирига шикоят қилиб дедим: «Фалон
киши мени бузуқ одам деяпти». Шайх менга деди:
«Сен уни яхшилик билан уялтир!»

Ўзинг яхши бўлсанг юриш-туришда,
Сендан айб тополмас ҳеч бир ярамас.
Танбурнинг ўз сози жойида бўлса,
Созанда қулоғин бураб ўлтирмас,

Ҳ и к о я т

Ҳижоз сафарига чиққан маҳалимда бир неча соф-
дил ёшлар менга ҳамроҳ бўлдилар. Улар гоҳо аския-

бозлик қилишар ва гоҳо ҳикматли шеърлар ўқишарди. Дарвешларнинг ички дунёсидан воқиф бўлмаган ва уларнинг дарди дилларидан беҳабар бир обид то Бани Ҳилол работига етгунча бизга ҳамроҳ бўлиб борди. Бани Ҳилол работида араблар қароргоҳидан буғдой рангли бир бола чиқиб, шу қадар ёқимли овоз билан қўшиқ айтишга киришдики, самодаги қушлар ерга тушдилар. Обиднинг туяси уни ағдариб ташлаб, саҳрога қараб қочди. Мен дедим: «Эй шайх, боланинг қўшиғи ҳатто ҳайвонга таъсир этди-ю, лекин сенга таъсир этмади».

Билдингми, тонг чоғида нима дер менга булбул:
«Нечук одам саналғай севгидан беҳабар дил?
Араб шеърин эшитган туя завқидан ўйнар,
Сенда завқдан асар йўқ, ҳайвон экансан буткул»,

Богда тонг ели эсса, мажнунтол тебранади,
Чақиртош тебранмайди, қотиб қолган абадий.

Диққат билан боқолсанг, барча нарса зикр этар,
Буни тинглай олади, ким маънидан боҳабар.
Гулга ёлғиз булбулмас куйловчи кўнгил билан,
Гул ҳам уни улуғлар тикансимон тил билан.

Ҳ и к о я т

Бир подшоҳнинг умри тугади, унинг ўрнига қоладиган валиаҳди йўқ эди. Подшоҳ васият қилдики, эрталаб азонда шаҳарга биринчи бўлиб кирган одамга тож кийгизинг ва мамлакатни унинг ихтиёрига топширинг. Иттифоқо ўша куни эрталаб шаҳарга бир гадоёй кирди. Бу гадоёйнинг умри бурда нон йиғишу эғни-

даги жулдур кийими ямоғи устига ямоқ солиш билан ўтарди. Давлат аъёнлари ва мамлакатнинг мўътабар зотлари подшоҳнинг васиятини бажо келтирдилар. Салтанат ва ҳазиналарнинг калитларини гадойга топширдилар ва у бир қанча маҳал ҳукмронлик қилди. Лекин орадан кўп вақт ўтмай давлат аъёнларидан баъзилари унга итоат этишдан бўйин товладилар. Қўшни мамлакатларнинг подшоҳлари ҳар томондан унга қарши қўшин торта бошладилар. Хулласи калом, аҳоли билан душман қўшини бирлашиб, мамлакатнинг айрим шаҳарлари унинг қўл остидан ажралиб чиқди.

Гадой-подшоҳ бу воқеалардан қаттиқ қайғуга ботиб ўтирганида гадойчилик қилиб юрган маҳалида қадрдон бўлган бир дўсти узоқ сафардан қайтди. У дўстининг бу қадар юксак мансаб эгаси бўлганини кўриб деди: «Худои таолога шукурлар бўлғайким, гулингдан тикан ажраб чиқибди, қашшоқлик тикани эса оёғингдан суғурилибди. Бахтинг ёр, толеинг мададкор бўлиб, шундай мартабага етибсан. Ҳақиқатан ҳам машаққатнинг охири роҳатдир».

Гуллар баъзан очилади, баъзан бўлади хазон,
Дарахтлар ҳам гоҳ яланғоч, гоҳ кияр яшил чопон.

Гадой-подшоҳ деди: «Эй азиз дўстим, сен мени қутлама, балки таъзия билдир, чунки сен кўрган маҳалда нон ғамини еган бўлсам, ҳозир жаҳон ғамини емоқдам!»

Мол, дунё бўлмаса-чи, қайғумиз юрак доғлар,
Агар бўла қолса-чи, меҳри оёқни боғлар.

Жаҳон ташвишидир энг оғир бало,
Бўлса ҳам, бўлмаса ҳам қийин можаро.

Агар сен истасанг бойлик ва давлат,
Энг катта бойликка тенгдир қаноат.
Этагинг тўлдирса бир бой зар билан,
Сен унга қарама шод назар билан.
Катта кишилардан эшитдим ҳар гал,
Дарвешлар чидами бойликдан афзал.

Ҳикоят

Бир одамнинг дўсти подшоҳ хизматида эди. Улар узоқ муддат бир-бирлари билан кўришмадилар. Бир киши ундан сўради: «Дўстингни кўрганингга кўп вақт бўлдими?» У жавоб берди: «Уни кўриш орзуим ҳам йўқ». Тасодифан дўстининг яқинларидан бири шу ерда эди, унинг жавобини эшитиб, ҳайрон бўлиб сўради: «Сенга қандай ёмонлик қилдики, уни кўргинг келмай қолди?» У жавоб берди: «У ҳеч қандай ёмонлик қилгани йўқ, лекин подшоҳ хизматида бўлган одамни амалдан бўшагандан кейин кўриш керак, мен ўз роҳатим учун дўстимнинг фалокатга дучор бўлишини истамайман».

Мўлу кўл, каттакон амалга мингач,
Дўстини танимас, кўзин босиб ёғ.
Ошнолар ёнига ҳасрат-ла борур
Амалдан ҳайдалиб, ожиз қолган чоғ.

Ҳикоят

Бир соҳибдилга дедилар: «Офтоб ғоятда гўзал бўлганига қарамай, ҳеч кимса уни севгани ва ошиқи шайдоси бўлганини эшитмадик». Соҳибдил жавоб берди:

«Бунинг сабаби шуки, у ҳар куни кўринади, лекин қишда кўздан пинҳон бўлгани учун ҳамма уни яхши кўради».

Дўстни-ку йўқламоқ зарра айб эмас,
Аммо «Бас!» дегунча боравермагил.
Бошқалар тергашин ёқтирмас бўлсанг,
Ўзингни аввало ўзинг тергагил.

Ҳ и к о я т

Дамашқдаги дўстларимнинг суҳбати жонимга тегиб, шаҳардан бош олиб Қуддуси шариф биёбонига жўнадим-да, ҳайвонлар билан улфатлашиб, то фаранглар қўлига асир тушгунимча ўша ерда яшадим. Мени яҳудийлар билан бирга қўшиб Тароблис хандақини қазишга олиб бориб ишлатдилар. Ҳалаблик сардорлардан бири мен билан ошна эди, ёнимиздан ўта туриб, мени таниб қолди-да, хитоб қилди: «Ие, бу қандай ҳол?» Мен унга: «Нима ҳам дейман?» деб жавоб бердим.

Одамлардан қочиб тоғу тош кетдим,
Худо деб узилдим инсонлар билан.
Бу соат ҳолимни ўзинг қиёс эт,
Ҳозир оғилдаман оҳ-фигонлар билан.

Ётлар билан биргалашиб кезгандан кўра гулшан,
Дўстлар ичра майли эди бўлса оёқда кишан.

Аҳволимга ачиниб, ўн динор тўлаб, асирликдан жалос этди ва ўзи билан Ҳалабга олиб кетди. У ерда юз динорлик қалин пули билан қизини менга никоҳ-

лаб берди. Орадан сал вақт ўтгач билсам, қизи бад-
феъл, шаллақи ва ўжар экан, тилини заҳар қилиб,
жонимдан безор эта бошлади:

Яхши эркак уйидаги ёмон хотин, мисоли —
Бу дунёда эркак учун жаҳаннамнинг тимсоли.
Ёмон хотин суҳбатидан қочиб, қидир паноҳи,
Жаҳаннамнинг оловидан ўзинг сақла, илоҳий.

Охири бир кун башарамга тик боқиб, таъна-мало-
матлар билан деди: «Сен, отам ўн динор баробарига
фаранглардан халос этган одам эмасмисан?» Мен жа-
воб бердим: «Ҳа, отанг ўн динор баробарига фаранг-
лардан озод этиб, юз динор баробарига чангалинга
топширган одам мен бўламан!»

Эшитдим бир сипоҳ кунлардан бир кун
Бўри чангалидан қутқарди қўйни.
Оқшом қўй бўғзига пичоқ ишқади,
Шунда қўй ялиниб унга йиғлади:
«Аввали бўридан қутқарган сенсан,
Билсам, ўша бўри ўзинг экансан».

Ҳ и к о я т

Бир подшоҳ бола-чақаси кўп бир художўйдан сў-
ради: «Азиз вақтингни қандай ўтказасан?»

Художўй жавоб берди: «Кечаси саҳаргача ярат-
ганга муножот қиламан, саҳарларда эҳтиёждан чиқиш
учун дуо ўқийман, кун бўйи эса нафақаи аҳли аёл
учун елиб-югураман.

Подшоҳ обиднинг муддаосини англади, унга маош
тайинлаб, унинг тирикчилик ташвишидан қутқаришни
буюрди.

Бола-чақа қайғусида банд бўлган киши
Жуда қийин тинч турмушни хаёл қилиши.
Фарзандлар қайғуси: кийими, нони
Эсингдан чиқарар сайри самони.
Кундузи кўнглимда қиламан қарор,
Бу кеча тангрини топай, деб бир бор.
Қачонки хуфтоннинг вақти келади —
Рўзгорим ташвиши кела туради.

Ҳикоят

Шом (Сурия) обидларидан бири ўрмонда истиқомат қилар ва овқат ўрнига дарахтларнинг япроқларини ерди. Бир подшоҳ уни зиёрат қилгани келиб деди: «Агар маслаҳат кўрсангиз, шаҳарда сиз учун бир қаср қурдириб берай, токим ўзингиз осуда ибодат билан шуғуллана олинг, ўзгалар ҳам сизнинг муборак нафасингиздан баҳраманд бўлсинлар ва улар ҳам сиздан эзгу одатларни ўргансинлар». Обид подшоҳнинг таклифини рад этди. Вазирлардан бири унга деди: «Подшоҳнинг кўнгли учун бир неча кун шаҳарга боришингиз, у айтган қасрда яшаб туришингиз керак эди. Башарти, бегона одамлар қимматли вақтингизни олиб, кўнглингизни озурда қилгудек бўлса, яна ихтиёр ўзингизда бўларди».

Обид таклифни қабул қилиб, шаҳарга борди. Подшоҳнинг дилкушо ва руҳафзо борида унга жой бердилар.

Қип-қизил гуллари гўзаллар юзи,
Сунбули жингалак сочининг ўзи.

Подшоҳ дарҳол унинг ҳузурига гўзал бир канизак-
ни юборди.

Бу малак сурат, товус рафтор,
Ойжамолни кўргач тақводор,
Ошиқи шайдо бўлиб қолар,
Қўлидан кетар сабру қарор.

Кейин подшоҳ унга соҳибжамол — ҳуснда беми-
сол бир қулни ҳам бағишлади.

Кўз ҳар қанча боқса ҳам тўймасди жамолидан,
Худди чанқоқ кишики Фиротнинг зилолидан.

Обид лаззатли таомлар емоққа ва башанг либослар
киймоққа бошлади, тотли меваларнинг хушбўйидан
кайф қилиб, қул ва канизакнинг ҳусну жамоли томо-
шаси билан банд бўлди. Донишмандлар: «Гўзаллар
зулфи ақл оёғига кишану, зийрак қушларга тузоқ-
дир» дейдилар.

Дунёда бор билганимни, ишончимни бой бериб,
Зийраккина қуш эдим, тузоғингга илиндим.

Хулласи калом, обиднинг тақвосига завол етди,
Ахир, дейдилар-ку:

Маили ким бўлмасин: пирми, муридми,
Пок нафас, ёки зўр донишманд,
Бу дунёга қадам қўйиши биланоқ
Папшадек оёғи бўлур болга банд.

Бир кун подшоҳ обидни кўргиси келди. Қарасаки,
шайхнинг қиёфаси тамоман ўзгарибди: тани оқариб,

ранги қизариб, ўзи семириб кетибди. У шоҳи ёстиққа ястанган бўлиб гўзал қул товус патида ясалган елпиғич билан унинг бош томонида турарди... Подшоҳ унинг сиҳат-саломатлигидан мамнун бўлиб, ҳар борада суҳбатлашиб ўтирди. Суҳбат охирида шоҳ деди: «Оламда мен икки тоифа одамни яхши кўраман: олимлару шайхларни. Уларни мендек яхши кўрадиган одам йўқ!» Подшоҳнинг кўпни кўрган файласуф вазири ҳам шу ерда эди, у деди: «Эй ҳукмдор, дўстликнинг шарти будирки, ҳар иккала тоифага ҳам яхшилик қилмоқ лозим: олимларга олтин бергинки, улар илмларини такомиллаштирсинлар, шайхларга ҳеч нарса берма, улар обидликларича қолсин».

Гўзал чирой, тоза юзли хотинга
Упа-элик, зебу зийнат керакмас.
Эркин-озод, етук ақл дарвешлар
Нон қидириб кўча-кўйни изғимас.

Ҳ и к о я т

Бир подшоҳнинг бошига мушкул иш тушди. У: «Агарда шу иш кўнглимдагидай анжом топса, обидларга бунча дирҳам (пул) бераман», деб аҳд қилди. Орзуси ушалиб, кўнгли хотиржам бўлгач, аҳдини амалга оширмоқчи бўлди. Ўзининг яқин қулларидан бирига бир ҳамён пул бериб, обидларга улашишни таъинлади.

Қул оқил ва ҳушёр эди, кун бўйи шаҳарни кезиб, қош қорайганда подшоҳнинг ҳузурига қайтди, ҳамёни ўлиб подшоҳнинг олдига қўйиб деди:

«Қанча ахтармайин бирорта ҳам обидни топа олмадим». Подшоҳ деди: «Бу қандай гап ўзи, билишим-

ча, мамлакатда тўрт юз нафар шайх-обид бор». Қул деди: «Эй подшоҳи олам, обид бўлган одам пулни олмайди, пулни олган одам эса, обид бўлолмайди». Подшоҳ кулиб юборди-да, суҳбатдошларига деди: «Художўйларни қанчалик севсам, эҳтиром этсаму бу беорга қарши қанча адоват сақласам-да, эътироф этишга мажбурманки, унинг (яъни қулнинг) гапи ҳақ».

Ҳ и к о я т

Мўътабар олимларнинг биридан сўрадилар: «Сиз қандай ўйлайсиз, вақф нони ҳалолми ёки йўқми?»

Олим жавоб берди: «Жамият учун олинса, ҳалол, маишат учун олинса, ҳаромдир».

Нон ейилар бурчакда ибодат қилмоқ учун,
Мардлар ибодат қилмас текин нон емоқ учун.

Ҳ и к о я т

Бир дарвеш бир хонадонда меҳмон бўлди. Уй эгаси ниҳоятда қўли очиқ — сахий эди. Бир неча фозил ва ақли расолар шу хонадонга йиғилишган бўлиб, фазл аҳлларининг одатича ҳазил-мutoйиба қилиб, ёқимли латифалар айтишиб ўтиришарди. Дарвеш саҳро кезиб, тинкаси қуриган ва ниҳоятда оч эди. Мажлис аҳлидан бири ҳазиллашиб деди: «Сен ҳам бирор нарса айтиб берсанг бўларди». Дарвеш айтди: «Менинг бошқалар янглиғ фазлу камолим йўқ, бир нарса ўқиган ҳам эмасман, бир байт ўқиб бераман, шу билан қаноатланиб қўя қолинглар». Мажлис аҳли бир оғиздан: «Хўп, ўқигин!» дедилар. Дарвеш ўқиди:

Мен очману рўпарамда даста нон қаймоқ каби,
Хотин ҳаммом эшигида ўтирган бўйдоқ каби.

Ҳамма кулиб юборди ва унинг ҳазилини мақбул топиб, олдиға дастурхон ёздилар. Уй эгаси дарвешга деди: «Азизим, сал сабр қилгил, хизматкорлар сенга қиймакабоб тайёрлаб чиқадилар». Дарвеш бошини қўтариб кулди-да, деди:

Мен ўтирган дастурхонда қийма бўлмаса бўлмас,
Оч кишига қоқ нон ўзи қийма гўштдан кам эмас.

Ҳикоят

Бир мурид ўз пирига деди: «Нима қилсам экан, халойиқдан жуда озурдаман, улар ҳадеб келавергани сабабли азиз вақтим бекорга талаф бўлади, ташвишда ўтади». Пир деди: «Уларнинг камбағалларига бирор нарса қарз бер, бойларидан эса, бирор нарса қарз сўра, шунда улар уйингга сира келмайдиган бўладилар.

Мусулмон қўшинига гадо саркарда бўлса,
Тиланиб қолмасин, деб кофир Чинга қочарди.

Ҳикоят

Бир фақиҳ (ҳуқуқшунос) отасига деди: «Воизларнинг дабдабали ва безакли сўзлари менга сира таъсир этмайди, чунки уларнинг гапирган гаплари қилган ишларига мос келмайди.

Тарки дунё қилмоқни халққа ўргатар,
Узи-чи, йигади кумуш, ғалла, зар.

Ҳар олим айтганин ўзи қилмаса,
Не ажаб халқ унинг сўзин илмаса?!

Олим ўша киши — ёмонлик қилмас,
Ўз сўзин аксини қилгучи эмас.

Танпарварлик, тўйин ҳаёт пайдан бўлган олим,
Йўлбошчилик қила олмас, ўз-ўзидан бўлар гум.

Отаси деди: «Эй ўғлим, шундай бир асоссиз мулоҳаза билан насиҳатгўйлардан юз ўгириб, барча олимларни қоралаш, айбонсиз олим ахтараман, дея илм ўрганишдан бебаҳра қолмоқ оқилларга муносиб иш эмасдир. Бу ишнинг бир кўрнинг қолига ўхшайди. Кўр бир куни кечаси лойга ботиб қолиб: «Эй мусулмонлар, менга чироқ тутсанглар-чи, ахир», деганида, бир ҳазилкаш аёл: «Ўзинг чироқни кўрмайсану чироқ ёруғида нима кўрардинг!» деб хитоб қилган. Шунга ўхшаш, воизлар (насиҳатгўйлар) мажлиси ҳам чопонфурушлар дўжони кабидир. Нақд пулинг бўлмаса чопонфурушлик дўжонидан мол ололмайсан, воизлар мажлисида ихлос қилмасанг, кўнглингда хотиржамлик пайдо бўлмайди».

Олим айтганига жон қулоғин тут маҳкам,
Ўз сўзи ишига тенг бўлмаган чоғида ҳам.
Мақтанчоқ кишиларнинг гаплари эрур бекор,
Ухлаган ухлаганни уйғотганми бирор дам?

Деворга ёзилган бўлса ҳам ўғит,
Унга амал қилгай эси бор одам,

Хонақоҳдан мадрасага келди юракли киши
Ва тариқат аҳли билан улфатчиликни узди.
Мен сўрадим: «Олим билан художўйнинг фарқин айт,
Нима учун олимларга тортимингни кўргуздинг?»
Деди: «Обид тўфон қўпса шолчасин ахтаради,
Олим эса сув ғарқ қилган кишини қутқаради».

Ҳ и к о я т

Бир неча чапани безорилар бир дарвешни бўралаб
сўкдилар, қаттиқ ҳақорат қилдилар. Дарвеш шикоят
қилиб ўз пири олдига бориб, бошига тушган савдо-
ларни гапириб берди. Пири деди: «Эй қўзим, дарвеш
хирқаси қаноат ва чидам либосидир. Бун кийган
одам ҳар бир зулмга сабр-тоқат этмоғи керак, акс
қолда дарвеш либосини ечиб ташлашга тўғри ке-
лади».

Катта дарё бир тош билан лойқаланиб қолмайди,
Ранжийдиган билимдонни жилдираган ариқ, де.

Ҳ и к о я т

Маст бир йигит йўл чеккасида узала тушиб, олам-
даги ўтган-кетгандан беҳабар ётарди. Бир художўй
ўша ердан ўтаркан, бу жирканч манзарага боқди. Йи-
гит мастлик уйқусидан бош кўтариб, шу оятни ўқиди.
«Мўъминлар жирканч нарсалар ёнидан ўтарканлар,
карам юзасидан ўзларини уни кўрмаганга солишлари
лозим».

Бир гуноҳкор учратдингми, шафқат қил, айбин яшир,
Гуноҳидан жиркансанг ҳам, кўриб-кўрмай ўта бер.
Гуноҳқордан юз ўгириб кета берма, ҳой, йигит,
Унга айбин кечирганлар кўзи билан қарагил.
Мен-ку, ушбу қилиқ билан бир номардлик қилибман,
Сен-чи, менга жувонмардлик қилмоқликка ярагил.

Ҳ и к о я т

(Манзума)

Бағдоддан бир эртақ тинглангиз энди:
Байроғу Дарпарда сўз талашарди.
Жанговар юришдан чанг босган Байроқ
Пардага дўқ билан айтар: «Менга боқ,
Иккимиз бир хожа даргоҳидамиз,
Сену мен султоннинг боргоҳидамиз;
Мен бир дам юмушдан бўшаганим йўқ,
Эрта-кеч сафарда, билмайман ҳордиқ.
Сен эса билмайсан қўрғон нимади,
Чангу шамол нима, ёбон нимади.
Мен илдам, ғайратим чўнгдир албатта,
Хўш, сенинг иззатинг нимайчун катта?
Доим тўлин ойдек юзлар билан сен,
Сочи райҳон дилбар қизлар билан сен.
Мен эса, отбоқар қўлида сарсон,
Сафардан бўшамай доим саргардон».
Парда дер: «Бошимни тутаман қуйи,
Сенинг мағрур бошинг осмон бўйи,
Ҳар ким кеккайганча гарданин чўзса,
Ажабмас ўз-ўзи бўйинини узса».

Ҳикоят

Бир донишманд бир паҳлавонни кўрди, у дарғазаб бўлиб, оғзидан оқ кўпиклар сочмоқда эди. Донишманд одамлардан: «Бунга нима бўлди?» деб сўради. «Фалончи ҳақорат қилди», деб жавоб бердилар. Донишманд деди: «Бу разил одам минг ботмон тошни кўтаришга қодиру, нега бир оғиз гапни кўтара олмайди?»

Муштим зўр, деб лоф уриб, эркакман, деб кеккайма, Сең каби ҳеббимларга на эркак, на хотинлик. Бировларнинг оғзига мушт туширган мард эмас, Қўлдан келса, ўзгалар оғзин қилгил тотимлик.

Ҳикоят

Бир мўътабар одамдан ихвонуссафо (беғараз дўстлар) ҳақида сўрадим. У шундай жавоб берди: «Улар энг камида, дўстлар хоҳишини ўз манфаатларидан юқори қўядилар. Донолар: «Ўзи билан ўзи овора бўлган биродар — биродар ҳам, қариндош ҳам эмасдир», деганлар».

Йўл йўлдошинг қистаб турса, йўлдошим, деб чоғлама. Кўнгли сенда бўлмаганга сен ҳам кўнгил боғлама.

Қариндошинг бўла қолса диёнатсиз, беадаб, Сен ҳам ундан қариндошлик ипин узсанг, яхши гап.

Ёдимда, мухолифларимдан бири менинг бу байтимга эътироз билдириб дедики: «Оллоҳи таоло ўз кало-

мида раҳмсизликни манъ этган, қавм-қариндошларни севишни буюрган, сенинг айтганларинг эса бунга тамомила зиддир». Мен унга дедим: «Нотўғри гапиряпсан, қуръонда бундай дейилган: «Агар ота-онанг сатъ ғайрат кўрсатиб, менга шерик бўлишга ундасалар уларга итоат этма».

Худодан қайтган мингта уругдан
Битта ёт ошнога берсанг арзир тан.

Ҳикоят

(Манзума)

Бағдодда бир қувноқ кекса бор эрди,
Қизини кавушдўз йигитга берди.
Аёвсиз даванги шунчалар сўрди,
Қизининг дудоғидан қонлар югурди.
Эрталаб отаси буни кўради,
Куёви олдига бориб сўради:
«Бунча чайнамасанг, чўзмасанг аҳмоқ,
Кавушлик теримас, бу нозик дудоқ».
Кулги-чун айтмадим, менга қулоқ сол,
Ҳазилни ташла-ю, жиддийсини ол:
Бировнинг таъбида ёмонлик бўлса,
Ўлганча қолади, бу турган нарса.

Ҳикоят

Бир фақиҳ (ҳуқуқшунос)нинг ниҳоятда хунук бир қизи бор эди. У қиз бўйга етганида шунча сепу бойлигига қарамасдан ҳеч кимса унга уйланишни истамади.

Хунук келин эгнида
Нафис либос кўркисиздир.

Ниҳоят, фақиҳ қизини бир кўрга эрга беришга мажбур бўлди. Дейдиларки, ўша маҳалда Сарандиб (Цейлон)дан кўр кўзини оча оладиган бир табиб келди. Фақиҳдан: «Нега куёвингнинг кўзини даволатмайсан?» деб сўрадилар.

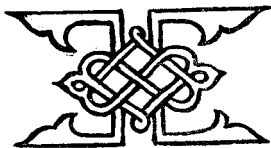
Фақиҳ жавоб берди: «Кўзи очилгач, қизимни талоқ қилади деб қўрқаман».

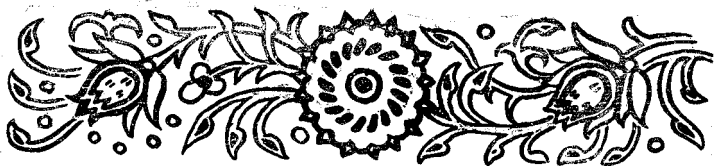
Бадбашара хотинга кўзи кўр эр яхшидир.

Ҳ и к о я т

Бир донишманддан: «Саховат яхшими ёки шижоат яхшими?» деб сўрадилар. Донишманд жавоб берди: «Саховат бўлгач шижоатнинг нима ҳожати бор?»

Қулон тутар Баҳромгўрнинг қудрати эмас унча,
Бир чигиртка оёғини судраган қумурсқача.

УЧИНЧИ БОБ

ҚАНОАТНИНГ ФАЗИЛАТИ БАЁНИ

Ҳикоят

Бир мағрибий гадой Ҳалабдаги баззозлик растасида дерди: «Эй давлатмандлар! Башарти сизларда инсофу, менда қаноат бўлганда эди, оламда тиланчилик деган гап қолмасди».

Давлатманд қилғил, эй қаноат, мени,
Чунки йўқдир сендан яхшироқ неъмат.
Луқмоннинг муроди — сабр бурчаги,
Сабрсиз кишида бўлмайди ҳикмат.

Ҳикоят

Мисрда икки амирзода бор эди. Улардан бири илм ўрганиш билан, иккинчиси эса, мол-дунё тўплаш билан шуғулланди. Оқибатда, бири ўз асрининг бемисл олими, иккинчиси эса, Миср подшоҳи бўлди. Шундан кейин давлатманд амирзода олим амирзодага таҳқир назари билан боқиб деди: «Мен салтанатга эга бўл-

диму, сен ҳамон хор-зор бўлиб юрибсан». Шунда олим амирзода деди: «Эй биродар, мен парвардигорга кўпроқ шукур айтмоғим керак, зероки, мен пайгамбарлар меросига эга бўлдим, яъни илм-фанни эгалладим, сен бўлсанг, Фиръавн ҳамда Ҳомоннинг меросига эга бўлдинг, яъни Миср мамлакатига подшоҳ бўлдинг».

Эзилган бир чумолиман оёқ остда жим,
Аримасман ва дастимдан нолимас ҳеч ким.
Одамларга озор бермоқ учун йўқ кучим,
Шукрим қандай изҳор этай бу неъмат учун.

Ҳ и к о я т

Эшитдимки, бир дарвеш фақирлик ўтида куяр,
жандасидаги ямоқ устига ямоқ уяр ва ўз кўнглига
тасалли бериш учун ушбу байтни такрорларди:

Виз розимиз бўлса агар оддий чакмон, қотган нон,
Визга меҳнат заҳматидаан ўзга миннати ёмон.

Бир одам унга деди: «Нега бу ерда ўтирибсан, шу шаҳарда яшайдиган фалончи ниҳоятда лутфу карамли ва саховатлидир, у дарвешлар хизматига бел боғлаган ва уларнинг дилини овлашга ўзини чоғлагандир. Агар у сенинг шу ҳолингдан хабар топса, зўр мамнуният билан лутфу эҳсон қилади».

Дарвеш деди: «Жим бўл, эҳсон сўраб бировга хор бўлгандан кўра, муҳтожлик, очликда ўлган яхшидир».

Кийим сўраб бадавлатга парча қоғоз ёзгандан
Парча-парча ямоқ тикиб, сабр қилган яхшироқ.
Қўшнинг соясида агар борар бўлсанг жаннатга,
Худо ҳақи, дўзахга тенг, уқубати бесаноқ.

Ҳикоят

Ардашер Бобокон ҳақида шундай бир нақл бор. Ардашер Бобокон бир араб ҳакимидан: «Бир кунда қанча овқат ейиш керак?» деб сўрабди. Ҳаким жавоб берибди: «Юз дирам оғирлигича ейиш кифоя!» «Бу овқат қанча қувват беради?» деб сўрабди Ардашер. Ҳаким жавоб берибди: «Шу миқдор овқат есанг, у сени оёқда кўтаради, ортиқ есанг, сен у овқатни кўтарасан».

Емак лозим яшамоқ, сўйламакка,
Сен ўйлайсан, ҳаёт керак емакка.

Ҳикоят

Хуросонлик икки дарвеш биргаликда сафар қилишарди. Улардан бири заиф эди, чунки кун оралатиб кечқурун ифтор қиларди. Иккинчиси бақувват эди, чунки кунда уч маҳал овқатланарди. Тасодифан уларни бир шаҳарда жосусликда айбдор қилдилар, ҳар иккаларини бир хонага қамаб, эшикни лой билан суваб ташладилар. Орадан икки ҳафта ўтгач, уларнинг гуноҳсиз эканликлари маълум бўлиб, эшикни очганларида бақувват одам ўлиб, заифи тирик қолганини кўрдилар. Бу ҳол ҳаммани ҳайратга солди. Бир донишманд деди: «Агар аксинча бўлганида таажжубланишга арзирди, зероки, улардан бири кўп овқат ейишга одатланган эди, очликка бардош бера олмай ўлди. Буниси, овқатни жуда оз ейишга одатланган эди, ночор сабр этиб, ҳалокатдан халос бўлди».

Одам оз емоқни одат айласа,
Бошга очлик тушса чидай билади.

Фаровонлик ичра кўпга ўрганган,
Тангликда қолганда очдан ўлади.

Ҳ и к о я т

Олимлардан бири ўз ўглини кўп овқат емакдан тийиб: «Кўп емак танга зарар», деди. Ўгли унга айтди: «Эй ота, одамни очлик ўлдиради. Эшитмаганмисиз, зарифлар (аскиячилар): «Очлик азобини чеккандан кўра — тўқликдан ўлган яхшироқ», дейдилар.

Кўп ема, оғзингдан чиқиб кетмасин,
Оч юрма заифлик жондан ўтмасин.
Овқатдан танага келади лаззат,
Аммо ортиқчаси кетирар заҳмат.
Гулшакар зарардир кўп есанг агар,
Меъёрида есанг, нон ҳам гулшакар.
Меъда тўлиб кетиб, оғриси қорин,
Нафи бўлмас дори-дармонлар барин.

Ҳ и к о я т

Восит шаҳрида сўфийлар бир баққолдан бир неча дирҳам қарздор бўлиб қолган эдилар. Баққол ҳар куни пулини қистаб, оғзига келган сўзни қайтармай уларни ҳақорат қиларди. Сўфийлар унинг маломатидан қаттиқ изтироб чекардилару, лекин чидашдан бўлак чоралари йўқ эди. Улар орасидаги бир донишманд деди: «Баққолга дирҳам ваъда қилгандан, нафсга таом ваъда қилиш осонроқ».

Агар бўлса дарвозабон жафоси,
У неъматдан узоқ бўлган яхшироқ.

Ғассобларнинг хунук талабларидан
Ғуштга етолмасдан ўлган яхшироқ.

Ҳ и к о я т

Бир диловар йигит татарлар билан бўлган жангда
оғир ярадор бўлди. Бир одам унга: «Фалон савдогар-
да шифобахш дори бор, сўрагин, балки берар», деди.
Дейдиларки, ўша савдогар ўзининг бахиллиги билан
машҳур эди.

Бўлса дастурхонида нон ўрнида гар офтоб,
Рўшинолик кўрмас эрди то қиёмат ҳеч киши.

Диловар йигит деди: «Дори сўрасам, ё берар, ё бер-
мас, берган тақдирда ҳам, даво бўлиш-бўлмаслиги
маълум эмас. Хулосаи калом, ундан дори сўраш —
заҳри қотил сўраш билан баробардир».

Аччиқ ковул олиб есанг хуштабиат кишидан,
Ширинроқдир бадфеълнинг шакари, кишмишидан.

Ҳукамолар демишлар: «Агарда обрўни олиб, оби
ҳаёт сотсалар, оқил одам уни олмайди, чунки миннат
билан тирик юргандан, иззат билан ўлмоқ аъло».

Жирканчдир хор бўлиб топилган овқат,
Ғозон тўлар, аммо ор билан фақат.

Ҳ и к о я т

Олимлардан бирининг бола-чақаси кўп эди-ю, то-
пиш-тутиши оз эди. Ўзига мухлис бўлган бир мансаб-

дорга аҳволини сўзлади. Мансабдор унинг шикоятини эшитиб, қош-қовоғини солди, олим одамнинг тамаъланиши унга жирканч кўринди.

Бахтсизликда қовоқ уйиб кирма дўстинг ёнига,
Талх айлама дўстингни ҳам роҳату ишратини.
Бирор ҳожат бўлганда ҳам очиқ чехра, хандон кир,
Ҳожатингни чиқаргучин бузмай кайфиятини.

Дейдиларки, мансабдор олимнинг маошини бир оз оширди-ю, лекин ихлосини анча камайтирди. Олим бир неча кундан кейин мансабдорнинг одатдаги дўстона муомаласидан асар кўрмай, деди:

Ноним ошди, обрў камайди, бироқ,
Хорликдан кўра йўқчилик яхшироқ.

Ҳ и к о я т

Бир дарвеш бир нарсага жуда муҳтож бўлиб қолди. Бир одам унга: «Фалон кишининг мол-давлати ниҳоятда кўп. Агар эҳтиёжингдан хабар топса, албатта сенга ёрдам беради», деди. «Ахир, мен у одамни танимайман-ку», деди дарвеш. «Мен сени таништириб қўяман», деб дарвешнинг қўлидан етаклаб, бойнинг уйига бошлаб борди. Дарвеш лабини чўччайтириб, кибр билан керилиб ўтирган одамни кўриб, орқасига қайтди. Бошлаб келган киши деди: «Бу нима қилганинг?» Дарвеш жавоб берди: «Унинг бахшишини кибр билан ўтиришига бағишладим».

Агар бўлса қовоқ уйган, бадбуруш,
Кайфинг бузар, ҳеч айтма ҳожатингни.

Бориб айт истагинг хушрў кишига,
Топарсан чехрасидан роҳатингни.

Ҳикоят

Ҳотами Тоийдан: «Ўзингдан кўра сахийроқ бирор одамни ҳеч кўрганмисан, ёхуд эшитганмисан?» деб сўрадилар. Ҳотами Тоий жавоб берди: «Ҳа, кўрганман, бир кун араб амирларини зиёфат қилиш учун қирқ туя сўйгандим. Иттифоқо бир зарурат билан саҳрога чиқишимга тўғри келди. У ерда чўп-чумак териб дасталаётган ўтинчини кўрдим. Мен унга дедим: «Нечун Ҳотамнинг уйига бормайсан, ахир, ҳозир бир талай одам унинг зиёфат дастурхони атрофида». У деди:

Ўз меҳнатидан нон еган киши,
Ҳотам миннатидан озод ёз-қиши.

Ҳотам деди: «Ана шу ўтинчини мен ўзимдан кўра саховатлироқ деб билдим».

Ҳикоят

Басра гавҳарфурушлари орасида бир бадавий (саҳройи) арабни кўрдим. У шундай ҳикоя қиларди: «Бир куни саҳрода адашиб қолдим. Ёйишга ҳеч қандай овқатим йўқ эди. Ўлишимга кўзим етди. Шу маҳал бир ҳамён топиб олдим: ичи тўла марварид эди. Мен уни қовурмоч деб ўйлаб, жуда қувониб кетдим. Уша пайтдаги севинчим ҳали-ҳали эсимдан чиқмайди. Кейин

ҳамёндаги нарса марварид бўлиб чиқди, шу қадар ха-
фа бўлдимки, у аянчли аҳволимни бир умрга унут-
майман».

Қуруқ, қум изғиган чўл-биёбонда,
Ташнанинг оғзига садаф ёки дур,
Очликдан йиқилган кимса белида,
Сополакми ёки олтин, барибир.

Ҳ и к о я т

Шунга ўхшаш, бир кенг саҳрода бир мусофир йў-
лини йўқотиб қўйди, озуқаси тугаб, тинка-мадори қу-
риди. Белига тугиб олган бир неча дирҳам пулидан
бўлак ҳеч нимаси йўқ эди. У қанчалик жаҳду жадал
қилиб ахтармасин, йўл тополмади, кейин очлик ва
ташналикдан қаттиқ азоб чекиб, ҳалок бўлди. Ўша
жойдан ўтиб бораётган бир жамоа келиб кўрсаларки,
мусофир дирҳамларни олдига қўйиб, тупроққа қуйи-
даги сўзларни ёзиб қолдирибди:

«Ҳамёни соф тилла тўла бўлса ҳам,
Оч киши саҳрода қўёлмас қадам.
Биёбонда қолган оч бечорага,
Кумушдан яхшидир қайнаган шолғам».

Ҳ и к о я т

Мен ҳеч маҳал давр жабр-жафоси-ю фалакнинг
кажрафторлигидан шикоят қилмаган эдим, лекин бир
марта нолидим. Ўшанда оёқ яланг қолган эдим ва
кафш сотиб олишга қодир эмасдим. Қаттиқ ўксиниб,
Куфа шаҳридаги жомеъ масжидига кирганимда, оёқ-

сиз бир одамга кўзим тушди. Шунда шукур қилиб, кафшсизлигимга сабр этдим.

Қоврилган қуш қадри тўқлар олдида
Дастурхонда пиёз, кашнич, ўтдан кам.
Оч олдида ўтар товуқ ўрнига
Қуруқ сувда қайнаб пишган бир шолғам.

Ҳ и к о я т

Бир савдогарни кўрдим, юз эллик туя моли, қирқта қул ва хизматкори бор эди. Бир куни кечаси Кеш оролида у мени ўз ҳужрасига олиб кирди-да, кечаси билан бўлар-бўлмас гапларни гапириб чиқди: «Фалон омборим Туркистонда, фалон молим Ҳиндистонда, манави, фалон ернинг васиқаси ва фалон жойдаги молларимга фалончи кафил». Гоҳ дерди: «Искандарияга бормоқчиман, у ернинг ҳавоси менга ёқиб қолган». Яна дерди: «Мағриб денгизи жуда нотинч! Эй Саъдий, олдимда яна бир сафар бор, агар ўша сафарга ҳам эсон-омон бориб келсам, қолган умримни бир гўшада ўтириб осойишта ўтказаман».

Мен: «У қандай сафар экан?» деб сўрадим. Савдогар жавоб берди: «Эрондан Хитойга гугурт олиб бораман, чунки у ерда гугурт қиммат эмиш. Хитойдан чинни косаларни Румга элтаман. Рум ипак-шоҳиларини Ҳиндистонга олиб бораман, ҳинд пўлатларини Ҳалабга олиб келаман ва Ҳалаб шиппаларини Яманга олиб бораман. Ямanning оқ матоларини Эронга элтиб сотаман. Шундан кейин савдогарликни тарк этиб, бир дўкончада ўтираман». Шу тахлитда у ўзининг хом хаёлларини гапиравериш, охири ҳориб, гапиришга мадори қолмади.

Кейин менга деди: «Саъдий, энди сен ҳам кўрган-
нинг ёки эшитганларингдан бирор нарса айтиб бер!»
Мен дедим:

Эшитдингми, узоқ Ёўрда бир савдогар,
Улаётиб, отдан тушиб, бир сўз демиш:
«Кўз оч экан, ё қаноат билан тўяр,
Ёки мазор тупроғисиз тўлмас эмиш».

Ҳикоят

Бир бой ҳақида эшитдим, Ҳотами Тоий сахийлик-
да қандай донг таратган бўлса, бу бой ҳам бахиллик-
да шундай ном чиқарган эди. У сиртини дунё моли
билан безаган, лекин қалбига бахиллик шу қадар мус-
таҳкам уя қурган эдики, на Абу Ҳурайранинг муш-
угига бир луқма гўшт берар ва на «Асҳоби каҳф»нинг
итига бирорта суяк ташларди. Узун сўзнинг қисқаси,
ҳеч кимса унинг эшигини очиқ ва дастурхонини ёзиқ
қолда кўрмаган эди.

Камбағалдан таомининг исин ҳам тутар йироқ,
У нон еган дастурхондан қуш тополмас бир увоқ.

Эшитдимки, ўша киши кунлардан бир кун Мағриб
денгизи орқали Мисрга сафарга чиқди, муддаоси дав-
латини янада зиёда қилиш эди... Қаршидан шамол
эса бошлади.

Дил на қилсин паст табиат бўлса тан,
Ҳар маҳал эсмас шамол хоҳиш билан.

Дуога қўл кўтариб, бекордан-бекорга дод-фарёд қи-
ла бошлади...

Муҳтож банда илтижода худога қўлин очар,
Тўқлигида қўлларини қўлтиққа уриб қочар.

Олтин-кумуш бўлса, едир барчага,
Ўзинг ҳам роҳат қил, еб-ичиб қолгин.
Сендан қолажакдир бу иморатлар,
Ғиштлар бўлганда ҳам кумуш ё олтин.

Дейдиларки, Мисрда қариндошлари бор эди, ундан қолган моллар ўшаларни бадавлат қилди, улар эски кийимларини унинг ўлимига йиртиб, мўйна ва ҳарир матолардан тикилган янги кийимлар кийдилар. Ўша ҳафта мен бойнинг қариндошларидан бирига дуч келдим, у тулпор отга минган бўлиб, ортида қул югуриб борарди.

Ўлган агар тирилиб келса,
Уруғлари билан бўлса жам.
Оғир эди мерос қайтармоқ,
Қариндошин ўлиmidан ҳам.

У билан эскидан ошна бўлганимиз учун этагидан тутиб, дедим:

Е, эй хушбахт, ҳеч нима аямасдан,
Бадбахт ўлди йиққанини емасдан.

Ҳ и к о я т

Бир семиз аблаҳни кўрдим, эғнида башанг либос, остида тулпор от, бошига эса Миср шоҳисидан салла ўраган эди. Биров менга деди: «Саъдий, бу бефаҳм ҳайвоннинг эғнидаги гулдор шоҳи либосга нима дейсан?»

Мен шундай жавоб бердим: «Олтин суви билан ёзилган хунук хатдир».

Яхши хулқ минг яхши либосдин аъло,
Одамга ўхшамас, бу ҳайвон асло.
Магарким, демасанг тўну салласин,
Синаб кўр борлигин: тан, қалб, калласин,
Ҳеч ҳалол жойи йўқ, қонидан ўзга.

Ҳ и к о я т

Бир ўғри гадога деди: «Қора чақа учун ҳар бир хасисга қўл чўзишга уялмайсанми?»

Бир қора чақага чўзилса агар қўлим,
Бир ярим тангага кесилгани яхши.

Ҳ и к о я т

Дейдиларки, бир полвон толесизликдан додга келиб, фақирликдан афтодаҳол бўлиб қолган эди. У отасининг ҳузурида шикоятга оғиз очиб: «Сафарга чиқмоқчиман, зора қўлимнинг қуввати билан бахт этагидан тутиш насиб бўлар», деди.

Агар иш кўрсатмаса, бекордир фазлу ҳунар,
Уд оловга тушмаса, уйни қилмас муаттар.

Отаси деди: «Эй фарзанд, бу хом хаёлни миянгдан чиқар, қаноат оёғини саломатлик этаги остида тут, зероки, донолар: «Давлатни саъйи ҳаракат билангина

эмас, қийинчиликка бардош бериш билан ҳам қўлга киритса бўлади», деганлар.

Куч била тута билмас давлат этагин киши,
Кўр қўйса қошга ўсма, фойдасиздир бу иши.

Полвон на қила билур, бахти агар бўлса йироқ,
Қудратли қўлдан кўра, бахтнинг қўли яхшироқ.

Ўғил деди: «Эй ота, сафарнинг фойдаси кўндир: баҳри дилинг очилади, фойда толасан, ажойиботларни кўрасан, ғаройиботларни эшитасан, шаҳарларни томоша қиласан, дўстлар билан суҳбатда бўласан, билим орттирасан, мол-мулку давлатингни кўпайтирасан, дўстларингни яқиндан таниб, тақдирни имтиҳон қиласан. Тарикат аҳли бундай дейдилар:

Дўкону уйингдан чиқолмай бир он,
Харгиз, эй хом одам, бўлмадинг инсон.
Чиқиб энди сен ҳам кезгил жаҳонни,
Бўшаб қолмасидан сендан бу жаҳон».

Отаси деди: «Эй фарзанд, сен айтганингдек, сафарнинг манфаати кўп ва лекин у беш тоифа одам учун махсусдир. Биринчидан, бадавлат, қулу чўрилари, эпчил хизматкорлари бўлган савдогар учун, чунки у ҳар куни бошқа бир шаҳарда, ҳар кеча бошқа бир ерда тунаб, ҳар онда бир сайргоҳда томоша қилиб, оламнинг неъматларидан баҳраманд бўлиб, роҳат-фароғатда яшайди.

Бадавлат ғарибмас тоғу чўлда ҳам,
Қайга борса, қурар ётоғу чодир.
Ўз кулбасида ҳам ғарибу забун
Орзуга етмаган бечора фақир.

Иккинчидан, фасоҳат, камолот ҳамда ширин сўз-
лиги билан элни оғзига қаратиб, иззат-икромга сазо-
вор бўладиган олим учун.

Эрур олтин каби доно вужуди,
Қаерга борса топгай ҳурмат, иззат.
Қоғоз пулдек эрур бойвачча нодон,
Қилишмас ўзга юртда қадру қиммат.

Учинчидан, ошиқлар кўнглини ўзига мафтун эта-
диган соҳибжамол дилбар учун, чунки улуғлар де-
ганлар: «Бир чимдим ҳусну жамол, бир дунё мулку
молдан яхшироқдир! Гўзаллик дардманд кўнгиллар-
нинг марҳами-ю, қулф эшикларнинг калитидир. Та-
бийидирки, кишилар унинг суҳбатини орзуи диллари
деб биладилар ва унга хизмат этмакни фахр ҳисоб-
лайдилар».

Қаҳр бирла қувилса ҳам уйидан
Чиройлик қайга борса ҳурмати бор.
Кўриб қуръонда бир товус патини,
Дедим: «Бу иззат ортиқ сенга бисёр».
Деди: «Жим бўлки, ким эрса чиройлик,
Қаён борса, тўсилмас йўли зинҳор».

Тўртинчидан, Довуд янглиғ хушовозлиги билан
сувни оқишдан, қушларни учишдан тўхтатишга қо-
дир бўлган ашулачилар учун. Ўзининг шу фазилати
билан кишилар кўнглини овлайди, фаросат аҳли унга
ҳар қандай хизматни бажо келтиришга тайёр.

Сабух аҳли қулоғига на хушдир,
Майин ҳамда ҳазин овоз ғоят.

Гўзал юздин хуш овоз яхшироқдир,
У нафс озуқаси, бу дилга роҳат.

Бешинчидан, қўл кучи билан рўзгорини тебратувчи, нон тамаъида обрўсини тўкмайдиган ҳунармандлар учун. Булар ҳақида донишмандлар шундай деганлар:

Агар косиб мусофирликка чиқса,
Қийинлик бетини кўрмайди асло.
Кечин оч ухламоққа мажбур ўлғай,
Гар ўз юртинда тахтдан тушса подшо.

Эй фарзанд, мен баён этиб ўтган бу сифатлар сафар асносида хотиржамликнинг сабаби ва ҳузур-ҳаловатда яшашнинг манбаидир. Бу сифатлардан бебаҳра одам хом ҳаёл билан сафарга чиқса, кейин ҳеч кимса унинг дому дарагини эшитмайди».

Адоватли қарар кимга бу фалак,
Не истаса, шунинг аксин кўради.
Кабутар бенасиб бўлса инидан,
Қазо уни тузоқ томон суради.

Ўғил деди: «Эй ота, ҳукамолар сўзига қарши қандай борайки, улар демишлар: «Кишининг ризқи рўзи азалдан тайин этиб қўйилган бўлса ҳам, аммо уни қозонмоқ учун одам бақадриҳол саъйи ҳаракатда бўлмоғи шартдир. Гарчи фалокат тақдирда ёзилган бўлса ҳам, лекин унинг келар эшигини бекитмоқ чорасини ахтармоқ зарур».

Ризқ агар ҳар кимга келур бегумон,
Ақл дер: «Қидиргил уни сен ўзинг!»

Ҳеч киши ажалсиз ўлмайди, аммо —
Ким аждар оғзига уради ўзин?

Мен шундай жусса ва кучга эгаманки, қутурган
филни ағдаришга ва дарғазаб шер билан олишишга
қодирман. Хулласи калом, яхшиси, сафарга чиқай,
чунки ортиқ фақирликда яшашга тобу тоқатим қол-
мади».

Одам агар ажраса ўз уйи, диёридан,
Ғам емагай ортиқ ул, тўрт тарафинда жойи.
Бўлса бадавлат киши уйга кетар ҳар оқшом,
Камбағал қайда қўнса шунда унинг саройи.

Шундай деди-ю, йигит отасидан оқ фотиҳа олди,
видолашиб сафарга чиқаркан, йўл-йўлакай ўз-ўзига
дерди:

Хунар аҳли агар бебахт бўлса,
Қаён борса, киши билмайди номин.

У бир дарёнинг лабига етди. Дарё шу қадар шид-
датли эдики, катта-катта тошларни бир-бирига қар-
силлатиб урарди, бу гулдурарган овоз бир фарсанг
(етти-саккиз чақирим) ерга эшитиларди.

Қўрқинч эди сув, ҳатто хавфлидир сув қушига,
Ози ҳам етар тегирмон тошининг оқишига.

Унинг кемага юklarини жойлаб, дарёдан ўтишга
тайёрланаётган бир неча одамга кўзи тушди. Ночору
ноиложликдан йигит садақа сўраб, қўл очишга маж-
бур бўлди. Лекин ҳеч кимса унинг ёлвориш-илтижо-
ларига қулоқ солмади, ёрдам бермади.

Пул бўлмаса қилмағил ҳеч кимга зўрлик,
Бўлса пулинг қолмағай зўрликка ҳожат.

Мурувватсиз кемачи истеҳзо билан кулиб, юз ўғириб, деди:

«Бўлмаса пул, куч билан ўтиб бўлмас дарёдан,
Ўн мард кучидан кўра бир мард пули ярайди».

Кемачининг таъна-ю маломатидан йигитнинг ғазаби жўшиб, ундан ўч олгиси келди. Лекин шу аснода кема йўлга тушди. Йигит қичқириб деди: «Агар рози бўлсанг, мана шу эғнимдаги либосимни берай!» Кемачи тамаъкорлик қилиб, кемасини қайтарди.

Ақлнинг кўзи ҳам тамаъдан боғлиқ,
Тамаъдан илинғай домга қуш, балиқ.

Йигит кемачининг соқолу ёқасидан тутиб, ўзига тортди-да, аямасдан дўппослашга бошлади. Кемачининг шериғи ёрдам бергани келди, лекин у ҳам калтак еб, қочишга мажбур бўлди. Шундан сўнг маслаҳатлашиб, йигитни текинга олиб кетишдан бўлак чора топмадилар.

Зулм кўрсанг кийгил чидам этигин,
Юмшоқлик ёпади уриш эшигин.
Юмшоқ муомала, ширинсўз одам,
Бир қил билан тортиб кетар филни ҳам.
Юмшоқ бўлгил, юмшоқ ипакни ҳатто
Ўткир қиличлар ҳам кесолмас асло.

Бўлиб ўтган воқеа учун узр сўрашиб, кемачилар йигитнинг оёғига йиқилдилар ва бошу кўзидан ўпиб, кемага миндирдилар-да, йўлга равона бўлдилар. Юнон

иморатларидан қолган бир устунга рост келдилар, устун сувдан чиқиб турарди. Шунда кемачи деди: «Кема тешилганга ўхшайди, ораларингизда бир довжурак полвон одам кеманинг арқонидан ушлаб туриши керак, биз кемани тузатиб оламиз». Ўзининг мардлиги билан ғурурланган йигит душманлар кўнглидаги интиқомни унутди ва ҳукамоларнинг ҳикматли сўзларини эсламади. Ҳукамолар: «Кимнинг кўнглига озор берган бўлсанг, ундан кейин юз маротаба уни хурсанд қилганингда ҳам аввалги қилган ёмонлигинг интиқомидан амин бўлма, чунки ўқ жароҳати битади-ю, лекин кўнгли яраси битмайди», деганлар.

Бектош ўз ўртоғига деди хўп доно:
«Ғанимни ранжитибсан, бўлма бепарво».
Бепарво бўлмағил, дилинг бўлур танг,
Биров дилини сен танг қилган бўлсанг.
Қалъа деворига тош отма бебош,
Девордан ҳам кўчар баъзан оғир тош.

Йигит арқонни билагига ўраб, устунга чиқиши биланоқ, кемачи арқонни тортиб олиб кемани ҳайдаб кетди. Шўрлик йигит ҳайрон бўлиб қолаверди. Йигит шу тахлитда сув ўртасида устунга ёпишганича икки кеча-ю икки кундуз қолиб кетди, учинчи кун уйқу гирибонидан тутиб, сувга ағдарди. Бир кеча-ю кундуздан кейин сув уни қирғоққа чиқариб ташлади. Шунда унинг жони бўғзига келиб қолган эди. Дарахтларнинг барги ва кўкатларнинг илдизини еб, танига бир оз қувват кирди. Шундан сўнг биёбонга кириб кетди. Узоқ вақт очлик ва ташналик азобини чекиб, бир қудуқ бошига етди. Қудуқ атрофини бир гуруҳ одамлар ўраб олган бўлиб, ҳар бири бир қора пул бериб сув ичмоқда эди. Йигитнинг бирон чақа пули йўқ эди,

у илтимос қилди, ялиниб-ёлворди, лекин ҳеч кимнинг раҳми келмади, шунда у сувни зўр билан олмоқчи бўлди — эпложмади. Одамлар устига ёпирилишиб, аямасдан уриб, мажруҳ қилдилар.

Пашша ёпирилса зўр филни енгар,
Салобатли, полвон жоҳилни енгар.
Чумоли бирлашса иттифоқ бўлиб,
Арслон терисин олажак шилиб.

Йигит ночор қолиб бир карвон ортидан йўлга тушди. Кечаси бир манзилга етиб бордиларки, у ерда ҳар лаҳзада қароқчиларнинг ҳужум хавфи бор эди. У ерда ваҳимадан карвон аҳлининг вужудига қалтироқ туриб, хавфдан ўлар ҳолатга етди. Йигит уларга деди: «Қўрқманглар, мен борман, бир ўзим эллик қароқчи-га бас келаман, бошқа ёшлар ҳам кўмаклашадилар!» У шундай дегач карвон аҳли дадиллашди, у билан ҳамроҳ бўлганларига қувониб, уни егулик ва ичкилик билан таъмин этдилар. Йигитнинг иштаҳаси очилиб, сабру қаноати қўлидан кетди. Улар берган овқатни очкўзлик билан еб, устидан тўйиб сув ичиб нафсини қондирди-да, уйқуга кетди. Карвонлар орасида кўпни кўрган бир мўйсафид бор эди, у деди: «Эй дўстлар, мен қароқчилардан кўра кўпроқ сизларнинг ана шу пойлоқчиларингиздан қўрқаман. Шундай бир нақл бор: бир араб бир неча дирҳам пул тўплаган эди. У ўғрилاردан қўрққанидан кечаси уйида ёлғиз ёта олмасди, шунинг учун юрагимга далда бўлсин деб дўстларидан бирини уйига айтиб келиб ётадиган бўлди. Дўсти бир неча кун бирга тургандан сўнг пулларнинг қаерда эканидан хабар топди ва уларни ўғирлаб, шаҳардан қочди. Эртаси куни халойиқ арабнинг кўзида ёш ва киссасини бўш кўриб, сўрадилар: «Ҳа, аҳвол қалай?

Пуллариингни ўғрилар ўғирлаб кетдиларми?» Араб жавобиди деди: «Йўқ, худо номига қасамки, пойлоқчи ўғирлаб кетди!»

Билдимки, одати заҳар сочмоқдир,
Илондан бўлмадим бир он хотиржам.
Ўзни дўст кўрсатган душман тишласа,
Унинг тиш заҳрига топилмас малҳам.

Ким билади, балки бу йигит қароқчиларнинг биридир, қулай фурсат топиб карвон тўғрисида шерикларига хабар бермоқчидир. Энди маслаҳат шуки, у уй-қуда эканида йўлга тушайлик».

Карвондаги ёшларга мўйсафиднинг гапи маъқул бўлди, улар полвондан ваҳимага тушиб, дарҳол юкларини танғиб, йўлга чиқдилар. Йигит эртасига офтоб ёйилиб кетганда уйғонди, карвондан ному нишон йўқ эди. Шўрлик қанча югуриб-елиб ахтарса ҳам йўл топа олмади, очлик ва ташналикдан муккасидан тушиб ётди-да, ўлимга рози бўлиб, ўз-ўзига деди:

«Мусофирга дағаллик кўргазур тик,
Ўзи ҳеч кўрмаган бўлса ғариблик».

Йигит шу сўзларни айтаётганда, овнинг кетидан қувиб, лашкаридан ажралган бир шаҳзода унинг ёнига келиб қолди. Шаҳзода йигитга диққат билан боқиб, сиртқи қиёфасини покиза, аҳволини эса, паришон кўрди. Шаҳзода йигитдан сўради: «Қаерликсан ва қандай қилиб бу жойларга келиб қолдинг?»

Йигит ўз саргузаштининг айрим қисмини шаҳзодага ҳикоя қилиб берди. Унинг аҳволига шаҳзоданинг раҳми келди. Унга кийим-бош ва озиқ-овқат инъом

қилиб, бир эътимодли одамни ёнига қўшиб ўз шаҳрига қайтариб юборди.

Отаси уни кўриб ниҳоятда хурсанд бўлди, омон-эсон қайтгани учун худога ҳамду санолар айтди. Кеч-қурун йигит бошидан ўтган воқеаларни: кемачининг золимлиги, қудуқ бошида кечирган машаққатлари ва саҳрода карвон аҳлининг хиёнатини отасига бирма-бир ҳикоя қилиб берди. Отаси деди: «Эй ўғлим, кетаётганингда мен сенга фақирларнинг шижоат қўллари боғланган, паҳлавонлик беллари синдирилган демаб-мидим?»

Пулсиз ул сипоҳи ажаб сўз демиш,
Ботмон кучдан мошдек зар яхши эмиш.

Ўғли деди: «Эй ота, ҳар нима бўлганида ҳам, меҳнат қилмасдан зар-зевар топмайсан, ҳаётингни хатар остига қўймагунча душман устидан зафар топмайсан, уруғ сочмасанг, ҳосил ўрмайсан. Кўрмаяпсанми, озгина заҳмат чекканим эвазига қандай фароғат топдим, жиндай нишга бардош берганим учун қанча асал олиб келдим».

Ризқингдан ортиқни еб бўлмаса ҳам,
Талабда бўлмағил дангаса, беғам.
Ғаввос наҳанг оғзин ўйласа агар,
Қўлга киритолмас ҳеч дурру гавҳар.

Тегирмоннинг остки тоши ҳаракатсиз бўлгани сабабли ҳамиша оғир юк остидадир.

Шер нима овлай олар токи инидан чиқмай,
Чангалига не тушар ерда ётса қарчигай.

Ов қилмоқни истасанг ўз уйингдан чиқмаёқ,
Ўргимчак оёғидек нозик бўлар қўл-оёқ.

Отаси деди: «Эй фарзанд, бу сафар фалак сенга кўмак этиб, бахтинг кулиб боқибди. Давлатманд бир одам дуч келиб, саховат кўрсатиб, сенга раҳму шафқат этибди. Бу жуда ҳам камдан-кам содир бўладиган ҳодисадир. Бундай тасодифларга умид боғлаб бўлмайди. Бундан буён ҳушёр бўл, бунақанги хомтама бўлма!»

Илвосин келтирмас овчи ҳам ҳар кун,
Бир кун йўлбарс йиртиб ташлаши мумкин.

Ҳ и к о я т

Дейдиларки, форс подшоҳларидан бирининг қимматбаҳо қошли узуги бор экан. Бир куни подшоҳ ўзига яқин кишилардан бир нечасини олиб Шероз шаҳридан Мусаллода сайр этгани чиқибди-да, узугини Азуд гунбазига ўрнатишни буюрибди ва кимки ўқини узукнинг ҳалқасидан ўтказса, узук ўша одамники бўлади, деб шарт қўйибди. Иттифоқо, подшоҳ саройидаги тўрт юз мерган камонандозларнинг ўқлари хато кетибди. Тасодифан, работнинг томида дуч келган томонга қараб камон отиб ўйнаб юрган боланинг ўқини шамол учириб бориб, узукнинг ҳалқасидан ўтказибди. Подшоҳ унга талай нозу неъмат ва либослар берибди ва узукни ҳам ҳада қилибди. Бола шу ондаёқ камон ва ўқларини ёқиб юборибди. Одамлар ундан: «Бу нима қилганинг?» деб сўрашибди. «Дастлабки қозонган шуҳратим ўзимда қолсин учун шундай қилдим», деб жавоб берибди бола.

Гоҳида равшан фикр донолардан ҳам
Чиқмаслиги мумкин дурустроқ тадбир.
Гоҳида ақлсиз гўдак бир бола
Янглишиб, нишонга ўқ урар моҳир.

Ҳ и к о я т

Эшитдимки, бир дарвеш бир ғорда яшаб, эшигини
жаҳон халқи юзига бекитган эди ва унинг ҳиммати
олдида подшоҳлар ва давлатмандлар ҳеч қандай ҳур-
мат ва шавкатга эга эмас эдилар.

Тиланчилик эшигин очса ҳар киши,
То умри битгунча бўлади муҳтож.
Тамаъсизлар боши ҳеч эгилмайди,
Ҳирсингдан кечгили бошингга қўй тож.

Ўша томон подшоҳларидан бири хабар юбордики,
азизларнинг марҳаматидан умидвормиз, бугун бизда
меҳмон бўлиб, нону намакни баҳам кўргайсиз. Шайх
ризолик билдирди, чунки таклифни қабул этмак сун-
натдир. Эртаси кун подшоҳ дарвешнинг ғорига бориб,
қасрига таклиф этиб, азият чектиргани учун узр сў-
ради. Дарвеш подшоҳни кўргач, ўрнидан туриб, уни
бағрига босди, миннатдорчилик билдириб мадҳ этмак-
ка бошлади.

Подшоҳ кетганидан кейин мажлис аҳлидан бир ки-
ши дарвешдан сўради: «Бугунги подшоҳга кўрсатган
илтифотингиз одатдан ташқари бўлди, илгари ҳеч
бундай қилмас эдингиз, бунинг сабаби нима?» Дарвеш
жавобида деди: «Эшитмаганмисанки, донишмандлар
демишлар:

Кимнинг дастурхонидан нон еяр эсанг,
Бўлмас хизматига ҳозир турмасанг.
Қулоқлар умр бўйи эшитмаса ҳам бўлғай,
На чилдирма овозин, на чангу, на танбур, най.
Кўз тияди ўзини кўрмаса боғ-бўстонлар,
Димоғ чидар искамай гулу жамбул, райҳонлар.
Бўлмаса ҳам ёстиқлар ичи тўла момик пар,
Тош қўйиб бош остига уйқуга тўйса бўлар.
Бўлмаса қучоғингда ёстиқдош бир нозанин,
Тиззанг қучиб уйқуда билмайсан тун ўтганин.
Аммо бу ҳунари йўқ, ярамас қорин қургур,
Сабр нима сезмайди, чидам нима билмайдир».

ТҮРТИНЧИ БОБ

СУКУТ ҚИЛИШНИНГ ФОЙДАЛАРИ БАЕНИ

Ҳ и к о я т

Дўстларимдан бирига дедим: «Гапиришдан ўзим-ни тийишимнинг сабаби шуки, кўпинча гапнинг яхши ва ёмон томонлари бўлади, душманларнинг кўзи эса, ёмондан бошқа нарсага тушмайди». Дўстим деди: «Яхшини пайқамаган душман — дуруст».

Яхшилар ёнидан ўтмас ҳеч қачон,
Душмани тақимай анга бир бўҳтон.

Ҳунардин катта айб йўқдир адоват кўзига ҳар дам,
Ўзи гул бўлса ҳам душман кўзинда бир тикан Саъдий.

Жаҳон равшанлигининг чашмасидир офтобу нур
Вале кўршабпаракнинг кўзлари ундан ҳамиша кўр.

Ҳ и к о я т

Бир савдогар минг динор (тилла) зарар кўрди ва
ўғлига деди: «Бу ҳақда ҳеч кимсага лом-мим деб оғиз

очмагин». Ўғли деди: «Эй ота, сиз айтма дер экансиз, ҳеч кимсага айтмайман. Лекин хоҳиш этар эдимки, буни махфий тутишнинг сабаби нима эканини айтиб берсангиз». Ота деди: «Сабаби шуки, мусибат икки ҳисса бўлмасин: бири сармоянинг кетиши, иккинчиси эса, қўни-қўшниларнинг маломат этиши».

Душманга аламинг сўзлама асло,
Қувониб демасин «Алҳамдулилло!»

Ҳикоят

Бир доно йигит илм-фанда ягона бўлиб, табиатан кўп гапиришни ёқтирмагани учун олимлар даврасида чурқ этиб оғиз очмас эди.

Бир кун отаси унга деди: «Ўғлим, сен ҳам билганларингдан гапирсанг-чи!» Ўғил жавобида деди: «Билмаганларимдан савол қилишса, уялиб қоламан, деб қўрқаман!»

Эшитмаганмисан, этик наълига
Бир сўфий бир неча мих урар экан.
Бир сипоҳий келиб енгидан судраб
«Отимни тақалаб берасан!» деган.

Сўз демасанг сенда кимнинг иши бор,
Дедингми, далил айт, исботла такрор.

Ҳикоят

Жолинус ҳаким бир жоҳил одам бир донишманднинг ёқасидан бўғиб турганини кўрди. У деди: «Агар бу одам донишманд бўлганида эди, унинг иши жоҳил билан бу даражага етмаган бўларди!»

Қилишмас икки оқил жангу жанжал,
Пучак бошни ақллик босса ҳар гал.
Жаҳолат бирла нодон сўзлагай ҳам,
Ақллик лутф ила қилгай дилин ром.
Узишмас икки оқил қилни ҳам гар,
Бири саркаш, бири сулҳ изласалар,
Туришса икки жоҳил можарода,
Узарлар бўлса занжир ҳам арода.
Бир оқилни бир аҳмоқ сўқди, ул дам
Деди оқил анга: «Эй яхши одам,
Сен айтгандан батарроқман, билурман,
Менинг айбимни мендек билмагайсан».

Ҳ и к о я

Саҳбони Воилни фасоҳатда тенги йўқ деб ҳисоблар
эдилар, чунки у бир мажлисда бир йил давомида сўз-
ласа ҳам, бир ишлатган сўзини такрорламасди. Бир
фикрни иккинчи марта айтишга мажбур бўлган тақ-
дирда ҳам, бошқа иборалар билан ифода этарди. Бу
сарой аъёнларига хос хусусиятлардан биридир.

Сўзинг гарчи дилкаш ва ширин бўлур,
Мукофоти тасдиқу таҳсин бўлур.
Бир айтдингми, айтма уни ўзга дам,
Тўйиб бир едингми етар, ҳолва ҳам.

Ҳ и к о я т

Эшитдимки, донишмандлардан бири дер экан:
«Биров гапини тугатмасидан бурун гапга аралашади-
ган кишидан кўра ортиқроқ ўз нодонлигини ошкор
қиладиган одам бўлмайди».

Эй оқил, сўзнинг ҳам бош-оёғи бор,
Ўзга сўзга сўзинг қистирма, зинҳор.
Ақлу ҳуш эгаси тадбирли инсон
Сўз бошлар суҳбатдош жим бўлган замон.

Ҳ и к о я т

Султон Маҳмуднинг қулларидан бир нечаси Ҳасан Маймандийдан: «Султон бугун сен билан қайси масала ҳақида кенгашди?» деб сўрадилар. Ҳасан Маймандий деди: «Бу масала сизлар учун ҳам сир бўлиб қолмайди!» Улар дедиларки: «Султон сенга айтадиган гапларини биз кабиларга айтмайди!» Ҳасан Маймандий деди: «Сирини бошқаларга очмаслигимга Султоннинг имони комил бўлгани учун менга айтади, бас, шундай экан, мендан нега сўрайсизлар!»

Барча билганин демас фаросат аҳли ҳар он,
Подшоҳлар сири деб, бошдан айрилиш осон.

Ҳ и к о я т

Бир шоир ўғрилар бошлиғи олдиға бориб, унга мадҳия ўқиди. Ўғрилар бошлиғи шоирнинг кийим-бошини ечиб олиб, қишлоқдан қувғин қилишни буюрди. Шўрлик шоир изғирин совуқда яланғоч кетди. Уни қишлоқ итлари талади, у итларни қувлаш учун тош олмоқчи бўлди, ер музлаган эди, тошни кўчиrolмади. Шунда шоир деди: «Булар қандай ҳаромзода одамларки, итларни ечиб, тошларни боғлаб қўйибдилар!»

Ўғрилар бошлиғи даричадан қараб турган эди, бу воқеани кўрди ва шоирнинг гапини эшитиб кулди-да: «Эй доно, тила тилагингни!» деди. Шоир шундай жа-

воб берди: «Агар илтифот этмоқчи бўлсанг, ўз либосимни қайтариб бер».

Бошқалар хайрига умидвор банда,
Сендан умид йўғу қилма шарманда.

Ўғри сардори унга раҳм қилиб, энгил-бошини қайтарди, яна бир пўстин билан бир неча дирҳам пул ҳам қўшиб берди.

Ҳ и к о я т

Бир мунажжим уйига келиб, хотинининг бегона бир эркак билан ўтирганини кўрди. Мунажжим ҳалиги одамни таҳқирлашга, сўкишга бошлади, жанжал-сурон кўтарилди. Бу воқеанинг гувоҳи бўлган бир до-нишманд деди:

«Ўз уйингдагини билолмай, зинҳор,
Қайдан билдинг фалак авжида не бор?»

Ҳ и к о я т

Овози хунук бир хатиб ўзини жуда хушовоз деб ҳисоблар ва бўлар-бўлмасга овозини барала қўйиб қичқираверар эди...

Қишлоқ аҳли бу азобга чидар, лекин баланд мартабасидан чўчиб, уни хафа қилишга юраклари дов бермасди. Кунлардан бир куни ўша юртда яшовчи, мазкур хатибга пинҳоний адовати бўлган бошқа бир хатиб уни кўргани келди. Учрашган вақтда келган хатиб деди: «Сени тушимда кўрдим, яхшиликка ёйилсин!» «Нима кўрдинг?» деб сўради, ёқимсиз овозли хатиб. «Тушимда кўрсам, сенинг овозинг ниҳоятда

ёқимли эмиш, одамлар хонишингни эшитиб ҳузур қилищаётганмиш!» Хатиб андак ўйлаб тургач, деди: «Сен жуда яхши туш кўрибсан, чунки менинг нуқсонимни кўрсатиб бердинг, овозим ёқимсиз экани ва халойиқ менинг бақриб қироат қилишимдан азоб чеккани аён бўлди, тавба қилдим, энди хутба ўқисам ҳам паст овозда ўқийман».

Ҳанграр эрса Абулхатиб Фаворис,
Истахрни бузар овози олис.

* * *

Дўстлар суҳбатидан дилим сиқилди,
Емон феълимни ҳам яхши деюрлар.

Айбимни ҳунару камол деб англаб,
Тиканимни гулу суман билурлар.

Оҳ, қайда у, ҳаёни билмаган ёв,
Айбими ўзимга фан қилурлар.

Ҳ и к о я т

Бир одам Санжар масжидида савоб учун муаззинлик қилар, лекин азонни шу қадар бемаза айтардики, эшитганлар кўнгли беҳузур бўларди. Масжиднинг эгаси одил, очиқ чеҳра бир амир бўлиб, қаттиқ сўз айтиб, муаззинни хафа қилишни истамасди. Амир муаззинга деди: «Эй йигит, бу масжиднинг аввалдан азон айтиб келган муаззинлари бор, мен уларнинг ҳаммасига беш динордан ойлик белгилаганман, агар сен бошқа ёққа кетишга ваъда берсанг, сенга ўн динор тўлар эдим!»

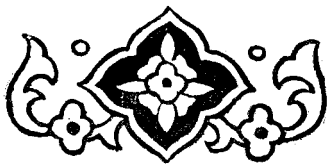
Улар шундай келишишди, муаззин жўнаб кетди. Орадан сал вақт ўтгандан кейин муаззиннинг йўли амир томонига тушиб, у билан учрашиб деди: «Эй ҳукмдор, ўн динор эвазига мени масжиддан жўнатиб, менинг ҳаққимга инсофсизлик қилибсан. Чунки менинг ҳозирги борган масжидимда бошқа жойга кетсанг, йигирма динор берамиз, деб ваъда қилишяпти-ю, мен рози бўлмаяпман». Амир хохолаб кулиб юборди-да, деди: «Зинҳор рози бўлма, улар эллик динор беришга ҳам рози бўлишади».

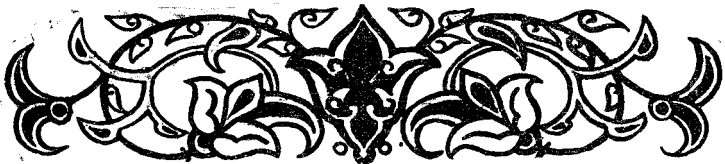
Киши теша бирла харсанг тошдан лой тарашлаб
ололмас,
Аммо сенинг қўпол овозинг дилни тарашлару бас.

Ҳикоят

Овози ёқимсиз бир одам шанғиллаб қуръон ўқирди. Унинг ёнидан ўтиб бораётган бир соҳибдил ундан: «Сен ойига қанча маош оласан?» деб сўради. «Ҳеч нима», деб жавоб берди қуръон ўқиётган одам. Соҳибдил деди: «Ундай бўлса, нега ўзингни шунчалик қийнайсан?» «Худо йўлига ўқияпман». Соҳибдил деди: «Худо йўлига ўқима!»

Шул йўсунда ўқир эсанг қуръонни ҳам,
Мусулмонлик равнақиға бергинг барҳам.

БЕШИНЧИ БОБ

ИШҚ ВА ЕШЛИК БАЕНИ

Ҳикоят

Ҳасан Маймандийдан сўрадилар: «Султон Маҳмуднинг ҳар бири жаҳоннинг зийнати бўла оладиган қанчадан-қанча соҳибжамол қуллари бўлгани ҳолда нима учун у ҳаммадан кўпроқ Аёзни яхши кўради, ваҳолонки Аёз унчалик ҳусндор ҳам эмас?» Ҳасан Маймандий деди: «Кўнгилга марғуб бўлган, кўзга ҳам маҳбуб бўлади».

Агар бўлса кимнинг муриди султон,
Емони ҳам яхши бўлур бегумон.
Кимни подшо тутса ўзидан йироқ,
Қатто хонадони қилади мазоқ.

Инкор кўзи-ла қараган кишига,
Юсуфнинг юзи кўринар хунук.
Агар муҳаббат-ла қараса девга,
Дев кўринар фариштадек туп-тузук.

Ҳикоят

Дейдиларки, бир бойнинг чиройли бир қули бўлиб, бой унга муҳаббат ва иштиёқ назари билан қарар эди. Бир кун бой дўстларидан бирига деди: «Эвоҳ, шундай ҳусну жамол ва қадди камолга эга бўлган бу қулимнинг тили узун бўлмаса, айни муддао бўларди!»

Дўсти деди: «Эй биродар, агар муҳаббат изҳор этган бўлсанг, ортиқ ундан хизмат умид қилма, зероки, ошиқ-маъшуқлик орага киргач, ҳокимлик ва тобелик деган тушунчалар орадан кўтарилади».

Пари рухсор қули бирлан хўжаси
Ўйин-кулги қилиб, бўлишса хандон,
Ажабмас, хўжадек буюрса қули,
Хўжаси кўтарса нозин бегумон.

Ғулом сув тапшисин ва қуёлсин ғишт,
Нозанин бўлмасин ўқталғувчи мушт.

Ҳикоят

Бир кун бир тақводор кишини кўрдим, у муҳаббат ўтида ўртанарди, на кўнглида сабр-тоқати ва на сўз айтарга қуввати бор эди. У жуда кўп таъна-маломат эшитар, азият чекарди-ю, лекин ишқибозликни тарк этмай, дерди:

«Чиқармасман этагинг ҳеч қўлимдан
Агар ўткир тиг урсанг чиқмас оҳим.
Агар қочсам яна сенга келурман,
Менинг йўқ сендин ўзга пушт-паноҳим».

Бир кун уни маломат қилиб дедим: «Нозик ақлинг-га нима бўлдики, ҳайвоний нафсинг ундан устун келибди?» У бир оз ўйлаб, деди:

«Қайга келмиш ишқ султони магар,
Қолмағай тақво қулининг қуввати,
Пок яшай олсин у бечора нечук
Лойга ботган бўлса юз-кўз суврати».

Ҳ и к о я т

Ёдимда, бир кеча севикли дилбарим эшикдан кириб келди. Мен шундай жадаллик билан ўрнимдан ирғиб турдимки, беихтиёр енгим билан шамни ўчирдим:

Кўринмоқ бўлдим у менга қаро тунни қувар чеҳра,
Шошиб қолдим, нечук келди менга бу бахт, саодат ҳам.

Ерим ўтиргач, итоб қилиб деди: «Мени кўришинг билан чироқни ўчирганингнинг маъноси нима?» Мен дедим: «Бунда икки маъно бор: биринчидан, сени кўрдиму қуёш чиқди, деб ўйладим, иккинчидан, шундай бир шеър хаёлимга келди:

Гар бегона келса шаминг ёнига,
Соя қилса ўлдир ундай одамни.
Лаби ширин, шакарханда ёр келса,
Енгинг билан шу он ўчиргил шамни».

Ҳ и к о я т

Бир одам узоқ вақтдан бери кўрмаган дўстига деди: «Қаёқларда юрибсан, сени кўришга муштоқман!»

Дўсти жавобида деди: «Дўстнинг дийдорига муштоқ бўлиш — унинг суҳбатидан зерикишдан яхшироқдир».

Мунча кеч келибсан кайфим боиси
Қўлдан тез чиқмагай этагинг учи.
Маъшуқ висоли бўларкан йироқ,
Лозим дийдорига яхшироқ тўймоқ.

Маъшуқа ҳамроҳлари билан бирга келса, у жафо қилгани келгандир, zeroки, висол рашк ва зиддиятдан холи бўлмайди:

Зиёратимга келсанг, агар ўртоғинг билан
Сулҳ истаб келсанг ҳам жанжал қўзгайсан.

Оз қолдиким, ғашлик мени хароб этмади,
Бир зумгина ўлтирганда ёр билан ағёр,
Кулиб деди, Саъдий шамман анжуман аро,
Парвона гар куяр экан нима ишим бор?

Ҳикоят

Эсимда бор, бир вақтларда бир дўстим билан бамисоли бир данак ичидаги ялакат мағиздай яшар эдик. Иттифоқо, орамизга ҳижрон тушди, дўстим бошқа бир юртга кетадиган бўлиб қолди. Орадан бир қанча вақт ўтгандан кейин қайтиб, мендан шикоятланиб деди: «Орадан шунча вақт ўтди-ю, менга бирорта ҳам хабарчи юбормадинг!» Мен унга дедим: «Хабарчининг кўзи сенинг жамолинг нуридан равшанлашиб, ўзим эса маҳрум қолишимни раво кўрмадим!»

Қадим дўстим, кел сен менга ўз оғзингдан тавба берма, Ўткир қилич кучи билан менга тавба бериб бўлмас,

Рашким келур бирор кимса жамолингга тўйиб боқса,
Яна айтай юзларингга боққан билан тўйиб бўлмас.

Ҳикоят

Тўтини қарға билан бир қафасга қамадилар. Тўти қарғанинг ёқимсиз башарасини кўришдан додга келиб, ўз-ўзига дерди: «Бу қандай жирканч қиёфа, қандай баднамо башара, нақадар ёқимсиз шаклу шамойил ва нақадар бесўнақай жасад? Қошки эди иккаламизнинг орамизда мағриб билан машриқча масофа бўлса-ю, сенинг тасқара башарангни кўриб бунчалик азоб чекмасам!

Ким эрта турибоқ боқса юзингга,
Унинг ёруғ куни бўлур мисли шом.
Сенга рафиқ лозим ўзингдек расво,
Аммо тополурми сендекни айём?»

Қизиги шундаки, қарға ҳам тўти билан бирга яшашдан қаттиқ азобланиб, афсус-надоматлар чекиб, тақдиридан шиква-ю шикоятлар қилиб дерди: «Нақадар бахти қаролик бу, толейм паст, фалак бевафо экан! Менга муносиби улки, бошқа бир қарға билан бирга боғнинг деворида савлат тўкиб юрсам!

Ринд билан порсо ўтирган макон
Порсога бўлур мисоли зиндон.

Не гуноҳим бор эканки, тақдир мени жазолаб, ўзига бино қўйган шундай аҳмоқ ва бемаъни, аблаҳ ва ножинс билан бирга банди-балога гирифтор қилиб қўйди?

Бўлса деворда унинг сурати,
У девор ёнига ҳеч ким келмагай.
Агар унинг жойи жаннатда бўлса,
У жаннатни ҳеч ким орзу қилмагай».

Бу масални шунинг учун келтирдимки, билиб қўй-
гайсан: олим жоҳилдан қандай нафратланса, жоҳил
олимдан ҳам юз чандон ортиқроқ нафрат қилади.

Риндлар мажлисида ўтириб зоҳид,
Безовта бўларди сиқилиб обдон.
Бир ринд деди: «Афтинг буруштирма кўп,
Сен ҳам биз учун нордонсан, нордон.

Жам бўлмиш гул, лола тўлмиш ҳар тараф,
Орада ғўдайган сен бир қуруқ шох.
Қордек чўкибсану яхдек қотибсан,
Совуқдек нохушу шамолдек нохоҳ.

Ҳ и к о я т

Бир дўстим бор эди. Биз у билан кўп йиллар даво-
мида ҳамсафар бўлгандик, талай нону намакни баҳам
кўргандик, орамизда мустаҳкам, самимий дўстлик ву-
жудга келганди. Кунлардан бир куни у арзимайдиган
манфаатни кўзлаб, кўнглимни қаттиқ ўкситиб қўйди,
дўстлигимизга путур етди. Бироқ шунга қарамай ди-
лимиздаги муҳаббат иплари батамом узилиб кетмаган
эди. Эшитдимки, бир куни бир мажлисда менинг қу-
йдаги:

Ярамга туз сепилгай ҳаддан ортиқ,
Ширин кулгу билан кирса нигорим.

Сахийлар энги теккандек гадоға,
Қўлимга зулфи тегса шул мадорим,—

деган икки байтим ўқилганида, дўстларимдан бир нечаси бу шеърнинг маҳорат билан ёзилганига гувоҳлик беришибди ва менга таҳсин-офаринлар айтишибди, мақтагувчилар орасида мазкур дўстим ҳам бор экан, у мени кўкларга кўтариб мақтаб, аввалги дўстлик иплари узилганига пушаймонлар қилиб, ўз хатосига иқрор бўлибди. Унинг дўстлигимизнинг давом эттиришга толиб эканини англаб, қуйидаги байтларни юбордим ва орамизда яраш пайдо бўлди.

Меҳрсизлик билан қўйдинг жафога,
Орада йўқмиди ҳеч аҳду паймон.
Сени деб бир йўла кечдим жаҳондин
Сен эрсанг, юз ўгирдинг мендан, эй жон.
Агар қайтсанг яраш бирла ёнимга,
Севимлироқ бўлурсан, кўз нигорон.

Х и к о я т

Бир кишининг гўзал ёш хотини ўлди, мункиллаб қолган қайнанаси маҳр юзасидан унинг уйида яшаб қолди. У одам қайнанасининг вайсашидан жуда безор бўлган эди, лекин маҳрни топиб беришга дасти қисқалик қилгани сабабли, у билан бир ҳовлида яшашдан бўлак чораси йўқ эди. Бир кун бир неча ошна-оғайнилари уни кўргани келдилар. Улардан бири деди: «Азиз ёрингнинг фироқида аҳволинг нечук кечяпти?» У киши жавобида деди: «Қайнанамнинг башарасини кўриш менинг учун хотинимнинг дийдорини кўрмасликдан кўра оғирроқдир».

Гуллар тўкилди тикони қолди,
Хазина кетди, илони қолди.
Кўзингни найза учида кўрмоқ
Ёв дийдоридан мингбор яхшироқ.
Кўрмаслик учун бир ёвни кўзинг,
Арзир ажрасанг минг дўстан ўзинг.

Ҳ и к о я т

Бир дарвеш Ҳижозга кетаётган карвонда бизга ҳамроҳ бўлди. Араб амирларидан бири сен ҳам шуни садақа қилгин, деб унинг қўлига юз динар тутқизди. Йўлда Хуфоже қароқчилари карвонга ҳужум қилиб, бор буду шудимизни қоқмалаб олдилар. Савдогарлар дод-фарёд қилмоққа, беҳудага оламни бошларига кўтармоққа бошладилар.

Хоҳ фарёд айла-ю хоҳи илтижо,
Қароқчи қайтариб бермагай асло.

Пинагини бузмай, бепарво ўтирган бирдан-бир одам бор эса, у ҳам бояги дарвеш эди. Мен дедим: «Қароқчилар сенинг динарларингни олиб кетмадиларми?» У деди: «Ҳа, олиб кетдилар, лекин мен ўша пуллар борида уларга унчалик боғланиб қолмаган эдимки, қўлдан кетганида қайғуриб йиғласам».

Ҳар нарсага боғлама кўнгил,
Кўнгил узмоқ жуда ҳам мушқил.

Мен дедим: «Сенинг айтган гапинг менинг аҳволимга мос келади, чунки ёшлигимда бир нозанинни севардим, унга шу қадар ошиқи шайдо эдимки, жамо-

ли кўзимнинг қибласи, висоли эса умримнинг сармояси эди.

Фаришта осмонда ҳуснингга тенг келмаса, ҳеч бир Одам фарзанди ерда тенглашолмас сенга суратда.

Анинг суҳбатларидан сўнг керакмас ўзга ҳеч улфат, Анингдек келмади ҳам келмагай дунёга албатта.

Бирдан у ўлим тўшагига ётди ва борлиқ оёғи ажал лойига ботди. Уйидан кўтарилган фироқ тутуни кўкка ўрлади, жудолик ўтлари бағримни ўртади. Бир неча кун қабри устидан жилмай, фироқи ҳақида жумладан шундай байтлар ёздим:

Оёғига санчилганча ажалнинг тиканаги,
Қилич билан бошим узса бўлмасмиди бу фалак.
То кўзларим кўрмасайди сендан холи дунёни,
Бошга тупроқ сочиб келдим, қабрингга мен қонюрак.

Ётоғин гул-насрин қилмаса кўркам,
Ётганда уйқуси келмаган одам.
Чеҳраси гулини сўлдирди фалак,
Мазори устида ўсди тиканак.

Дилбаримдан жудо бўлганимдан сўнг онт ичдимки, энди қолган умримда ҳавас тўшагини йиғиштирай ва сира айш-ишрат мажлисига қадам босмай».

Денгиз фойдаси яхши, тўлқин солмаса даҳшат,
Гул суҳбати хуш эди санчилмаганда тикон.
Висол боғида товус каби қилардим хиром,
Букун ёр ҳижронида тўлгандим мисли илон.

Ҳикоят

Араб подшоҳларидаң бирига «Лайли ва Мажнун» қиссасини ҳикоя қилиб дедиларки, шунчалик етук фазлу камол эгаси бўлишига қарамай, саҳрога чиқиб кетган ва ақл жиловини қўлдан берган. Подшоҳ Мажнунни топиб келишни буюрди. Мажнунни топиб, ҳузурига келтиришгач, подшоҳ уни маломат қила бошлади: «Шарафли инсон руҳида қандай нуқсон кўрдингки, ҳайвонлар хусусиятини қабул қилиб, инсонлар суҳбатини тарк этдинг?» Мажнун деди:

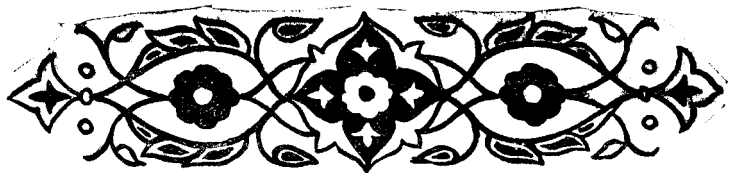
«Дўстларим этди маломат ишқида чандон мени,
Боқмайин бир бора унга, топгали менга нажот.

Кошки дўстлар менга айб қўйганида,
Боқсалар бир бор юзингга, дилситон,
Кесгай эди сенга бўлиб маҳлиё,
Нок ўрнига қўлларини бегумон.

Сенинг ҳусну жамолинг менинг даъвойи муҳаббатимга гувоҳлик берган бўларди...» Подшоҳ кўнглида Лайлининг шунчалик шўришу ғавғоларга сабаб бўлган жамолини томоша қилиш иштиёқи туғилди. Подшоҳ Лайлини келтиришга буюрди. Барча араб қабилаларини кезиб, Лайлини топиб, подшоҳнинг қасрига олиб келдилар. Подшоҳ Лайлига боқди, кўзига қорачадан келган, ориққина бир қиз кўринди, ҳарамдаги энг ҳуснсиз канизи ҳам Лайлидан юз чандон гўзалроқ эди, шу сабабдан Лайлини назарига илмади. Мажнун бу ҳолатни пайқаб, деди: «Лайлининг ҳусни жамолидан баҳраманд бўлиш нақадар ҳузур бахш этишини пайқамоқ учун унга Мажнуннинг кўзи билан боқмоқ керак!»

Тансиҳатлар билмас яра дардини,
Эшитмасин дардимизни бегона.
Асал демоқ бирла оғиз чучимас,
Ари нишин синаб кўрмай бир бора.
Токи ҳолинг бизникича бўлмаса,
Аҳволимиз кўринади афсона.
Тенглаштирма ўзга биланким, унинг
Қўлида туз, менинг ярам сўзона.

ОЛТИНЧИ БОБ

ЗАИФЛИК ВА КЕКСАЛИК БАЕНИДА

Ҳикоят

Дамашқнинг масжиди Жоменда бир неча донишмандлар билан мубоҳаса қилур эдим, бир йигит кириб: «Ораларингизда форс тилини биладиган одам борми?» деб сўради. Кўпчилик менга ишора қилди. Мен йигитга дедим: «Хўш, нима ишинг бор?» Йигит деди: «Бир юзу эллик ёшга кирган бир чол жон талвасасида ётибди. У форсчалаб алланималар деяпти, лекин бизлар тушунмаяпмиз, агар лутфан мўйсафиднинг ҳузурига қадам ранжида қилсангиз, савоб топардингиз, эҳтимол, у васият қилмоқчи».

Естиғи тепасига етиб борганимда бемор бу шеърни ўқир эди:

Дедим, олай яна бир неча бор дам
Орзуга етолмай бўғилди нафас.
Умр дастурхони устида афсус,
Бирпас ўлтирмасдан дедиларки, бас.

Шеърнинг маъносини Шомликларга таржима қилиб бердим. Улар чолнинг шунчалар узоқ умр

кўрганига, шунда ҳам ҳаётнинг бевафолигидан афеусланганига ҳайрон қолдилар. Мен чолдан сўрадим: «Шу ҳолатингда қалайсан?» У айтди: «Нима десам экан?»

Кўрибмидинг бирор кимса тишин суғурган чоғи,
Не азобда чиқар кўкка унинг оҳу фиғони.

Кўз олдингга кетир энди нима бўлар аҳволи,
Агар азиз вужудидан чиқар эса пок жони.

Унга дедим: «Улим фикрини хаёлингдан чиқар. Ўзингни ўзинг ваҳимага солма, чунки Юнон файласуфлари: «Бадан қанчалик соғлом бўлса ҳам, лекин соғломликнинг доимий эканига ишониб бўлмайди, касал нақадар оғир бўлмасин, бу албатта ҳалокат нишонаси бўлавермайди», деганлар. Агар хоҳишинг бўлса, табиб чақирамиз, сени даволасин!» Чол кўзини очиб кулди-да, деди:

Ҳушёр табиб қўлин қўлга уришни —
Бошлар, касал киши йўқотгач ҳушни.

Вино негизидан бошлаб вайрондир,
Эгасин ташвиши нақши айвондир.

Улим талвасада чол инграр оғир,
Сандал қириб дори ҳозирлар кампир.

Мувозанат кетиб, бузилса мизож,
Топилмас дори-ю дармондан илож.

Ҳикоят

Бир чол шундай ҳикоя қиларди: «Бир қизга уйланган эдим. Уйни гулу чечаклар билан беагандим, жойни холи қилиб, у билан бирга ўтирардим ва кўнглимни унга топширган эдим. Тун кечалар бедор, унга ҳавиломуз гаплар ва ширин латифалар айтардимки, шояд қизнинг кўрслиги кетиб, менга майл пайдо қилгай. Кунлардан бир куни кечаси унга шундай дедим: «Бахтинг ёр, давлатинг кўзи бедор экан, мендай тажрибали, илмли, жаҳон кўрган, каминаи камтарин, иссиқ-совуқни тотиган, яхши-ёмонни билган, қадрдон, хушфеъл, ширинсўз бир чолнинг суҳбатига мушарраф бўлдинг.

Кўнглинг олурман борича қудрат,
Заҳмат етурмам, чексамда заҳмат.
Тўтидек бўлсанг ширинлик емиш,
Ширин жон билан этай парвариш.

Хайриятки, ҳар дамда янги ҳавас топадиган, ҳар лаҳзада фикридан айнийдиган, ҳар кеча бошқа жойда тунайдиган ва ҳар куни янги ёр этагини тутадиган худбин, беандиша, енгилтак бир йигитнинг чангалига тушмадинг.

Ёшларда ҳеч вафо бўлмас, бўлсалар ҳам шод
Чехралари гўзалликда ўтса ҳам гулдан.
Вафодорлик шевасини эшитолмайсан,
Ҳар дам ўзга гулга қўшиқ айтар булбулдан.

Кексалар ақлу одоб билан ҳаёт кечирадилар, йигитлар эса ёшликка хос тентаклик билан яшайдилар.

Ўзингдан яхшироқни изла, фурсатни ғанимат бил,
Ўзингдеклар билан мумкин қадар камроқ суҳбат қил».

«Мен бир неча бор шу тарзда гапирдим,— деб сўзини давом эттирди чол.— Кўнгли менга ром, ўзи менга дилором бўлди»,— деб гумон қилдим. Бироқ хотиним жигардан оҳ тортиб, деди: «Бир кун анагамдан эшитганим: ёш хотиннинг ёнида қари киши ётганидан, биқинига ўқ ботгани яхши. Сенинг ҳамма гапларинг ақлим тарозусида ўша анага сўзининг вазнича эмас».

Эр қучоғидан хотин турса ҳар субҳ норизо,
Бундай уйда дам-бадам қўзғар жанжал, можаро.
Чол ўзи турулмаса ўрнидан ҳеч бe асо,
Нечук тургай ҳассаси, топилурми бир даво?

Хулосаи калом, орада тотувлик йўқлигидан айрилишадиган бўлди. Идда* муддати ўтгач, уни жиззани, бадбашара, тили заҳар, камбағал бир йигитга эрга бердилар. Хотин янги эридан жабру жофолар чекарди-ю, лекин шукур қиларди: «Худога ҳамду санолар бўлғайким, азоб-уқубатдан халос бўлдим ва нашъу намоли кунларга етишдим».

Бу зулму қўполлик бадфеълинг билан,
Новинг кўтараман, чунки гўзалсан.

Ўзга билан жаннат сайридан кўра,
Сен билан азобда ёнганим маъқул.
Гўзал даҳанидан пиёзнинг иси—
Яхшидир хўнуклар тутганидан гул.

---

* Уч ой муддат. Шарият бўйича талоқ қилинган хотин уч ой ўтмаодан эрга чиқа олмайди (Р. К.).

Ҳикоят

Диёрибакрда бир чолнинг уйида меҳмон бўлдим. У жуда бадавлат одам бўлиб, чиройли ўғли бор эди. Бир кун кечаси чол шундай ҳикоя қилди: «Умримда шундан бўлак фарзанд кўрган эмасман. Шу ердаги водийда бир дарахт бор, у катта зиёратгоҳдир, халойиқ ўша дарахт атрофига бориб, мурод тилайдилар, ҳожатлари раво бўлади. Мен ҳам шу дарахт остига бориб, узун кечалар тангрига нолиш қилдим, ниҳоят оллоҳи таоло менга шу фарзандни ато қилди!»

Шу маҳал ўғлон ошноларига оҳистагина: «Кошки эди ўша дарахт қаерда эканини билсам, у ерга бориб, отам ўлсин, деб дуо қилган бўлардим!» деганини эшитиб қолдим.

Ота, ўғлим оқил, деб қувонарди, ўғил эса, отам алжираб қолган чол, деб маломат қилар ва унга ўлим тиларди.

Йиллар ўтиб кетди тепангдан ғир-ғир,
Отанг мазорига бордингми бир дам?
Отанг хотирига нима эзгулик
Қилдингки, ўғлингдан кутасан сен ҳам?

Ҳикоят

Бир кун ёшлик ғурури билан кун бўйи елдай югуриб, кечга томон тинка-мадорим қуриб, бир тепа остига бориб йиқилдим. Карвоннинг ортидан судралиб келаётган, мункиллаб қолган бир чол мени кўриб, хитоб қилди: «Нега ётибсан, бу ер ётадиган жой эмаску?» Мен дедим: «Оёғимда мадор қолмаган бўлса, қандай юрай?»

Чол деди: «Эшитмаганмисанки, донишмандлар демишлар: «Юриб дам олмоқ — югуриб силласи қуриб йиқилгандан яхшироқдир!»

Эй манзилга муштоқ йўлчи, кўп шошмагил,
Чопқир отлар кўпи йўлда қолиб кетди.
Пандим эшит, сабр қилиш бўлсин ишинг,
Оқсоқ эшак манзилига бориб етди.

Ҳ и к о я т

Бизнинг даврамызда эпчил, тийрак, қувноқ ва ширин забон бир йигит бор эди. У ҳеч маҳал қайғурмас, лабидан бир он ҳам кулги аримасди. Орадан анча вақт ўтиб, бир-биримиз билан учраша олмадик. Бир сафар унга дуч келдим. Уйланибди, жойланибди, бола-чақали бўлибди, шодлигининг гули сўлибди. Ундан сўрадим: «Хўш, аҳволинг нечук, қандай яшаяпсан?» У деди: «Болали бўлганимдан кейин, ўзим болалик қилиқларини ташладим».

Сочларимга оқ тушибдир, қайда қолди болалик?
Замон ўтди, кўп ўзгартди, замон — бало нолалик.

Қаригаҳ ташлагил ёшликни тамом,
Ўйинқароқликни ёшга қил инъом.

Кексадан истама қувноқлик ҳавас,
Ёшлик ўтмиш оқар сув — ортга қайтмас.
Экинга етаркан ўроқ замони,
Сабзадек мавж урмас, тинар жавлони.

Кетди қўлимдан мени ёшлик ҳамон,
Оҳ урайин, қайда у дилкаш замон.

Шердек эдим, кетди қўлим қуввати,
Пишлоқ ўлиб ризқима ов итсимон.

Кампир сочларин бўяр бирма-бир,
Дедим: эй кўп замон яшаган кампир,
Найранг билан сочинг қиласан қора,
Аммо букчайган бел рост бўлмас сира.

Ҳ и к о я т

Бир кун болалик нодонлиги билан онамга бақирдим. Онам қаттиқ хафа бўлиб, бир бурчакка ўтирди-да, йиғлаб деди: «Болалигингни унутдингмики, менга бунчалик қўрслик қиляпсан?»

Йўлбарс панжа, филтан ўғлига кампир,
Не хуш сўзлар айтиб, ташлади савол:
«Эсингда бўлсайди гўдаклик чоғинг,
Бағримда ётганинг мурғак, бемажол.
Қилармидинг менга бул куни жафо,
Сен шердек йигиту, мен кекса, беҳол?»

Ҳ и к о я т

Бир қари кишидан: «Нега уйланмайсан?» деб сўрадилар. «Кампирлар суҳбатидан ҳузур қила олмайман», деб жавоб берди чол. Унга дедилар: «Давлатинг бор, ёш хотинга уйлан!» Чол жавоб берди: «Мен чол бўла туриб кампирни ёқтирмаганимдан кейин, ёш хотин мен кексани қандай яхши кўрсин?»

Ибодат бирла бир кимга десанг чўзгил ёрдам қўлин,
Тутмасдилар ул замонда асти ибодатнинг йўлин.

Бир динорга эшак каби лойга ботмоқ ҳеч гап эмас,
«Алҳамду»ни сўрасангиз юз бор ўқиб бергай абас.

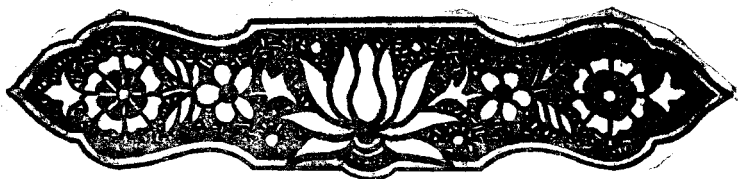
Етмиш ёшли кекса бўлса яшармоқ,
Кўр қори тилин қўй, кўзларига боқ.
Хотин мизожига ўн қадоқ гўштан,
Билиб қўй, бир дона сабзи яхшироқ.

Ҳ и к о я т

(Манзума)

Эшитдимки, шу кунларда кўп яшаган қари чол
Кекса боши билан ўйлаб, бўлибди бир қиз олмоқ.
Бир гўзалга совчи қўймиш, оти экан Марварид,
Қутичага яширмоқчи эл кўзидан кўп йироқ.
Тўй-маросим кунларида ҳамма нарса жо-бажо,
Аммо синмиш чол ҳассаси биринчи ҳамладаёқ.
Қалин мато тикмак учун пўлат игна керакдир,
Чол камонин тортган билан мўлжалга бормас яроқ.
Дўстларига ҳасрат қилиб, зорланибди келиндан,
«Хони моним торож этди шўх кўзли бу гулёноқ».
Эру хотин орасида шундай жанжал қўпибди,
Қоғи, ҳоким аралашгач, Саъдий очибди дудоқ:
«Бу можаро, жанжалларда йўқдир қизнинг гуноҳи,
Марваридни қандай тешар қўли бўлса қалтироқ».

ЕТТИНЧИ БОБ

ТАРБИЯНИНГ ТАЪСИРИ БАЕНИ

Ҳикоят

Вир вазирнинг такасалтанг ўғли бор эди. Вазир ўғлини бир донишманд ҳузурига элтиб: «Шуни тарбия қил, шояд, ақли кириб, одам бўлса», деди. Донишманд вазирзодани узоқ муддат тарбия қилди, фойдаси бўлмади. Боланинг отасига бир одам орқали: «Ўғлинг одам бўлмади, мени ҳам ақлдан оздирди», деб хабар қилди.

Қобилият бўлса аслида,
Тарбият унга қилади асар.
Қанча уринма бўлмас сайқали,
Темир аслида бўлмаса жавҳар.
Шундайча қолур Исо эшаги,
Маккага бориб келса ҳам агар.

Ҳикоят

Вир донишманд фарзандларига шундай панду насихат қиларди: «Азиз ўғлонларим, ҳунар ўрганинг»

лар, зероки, моли дунёга эътимод йўқ ва олтин-кумуш сафарда хатарлидир. Қароқчи ўғирлаб кетади ёки эгаси еб-ичиб тамомлайди. Аммо ҳунар қайнар булоқ, туганмас давлатдир, агар ҳунарманд молидан маҳрум бўлса, қайғуси йўқдир, чунки ҳунарнинг ўзи давлатдир. Ҳунарманд қаерга борса, қадрланади ва уйнинг тўридан жой олади. Ҳунарсиз одам эса, ҳамиша машаққат чекади, тиланчилик қилади».

Ўзи буюрмоққа ўрганган киши
Қийин бошқаларга қулоқ солиши.
Ким агар ўсибди нозу неъматда,
Ҳоли оғир бўлар қолса кулфатда.

Бир маҳал Шомда қўзғалди фитна,
Ҳар ким уйдан зада югуришди зир.
Қишлоқлардан келган ақлли ёшлар,
Янги подшоҳга бўлишди вазир.
Шаҳарлик калтафаҳм вазирзодалар,
Гадо бўлиб, қишлоқ кетишди охир.

Истар эсанг отангдан мерос
Боғла отанг илмига ихлос.
Не нафи бор отанг бойлигин,
Бир кун тугатарсан неча ойлигин.

Ҳ и к о я т

Бир олим шаҳзодага таълим берар, лекин уни калтаклаб, қаттиқ азобларди. Бир вақт шаҳзода тоқат қила олмай шикоят қилгани отаси ҳузурига борди ва кўйлагини кўтариб, мажруҳ баданини кўрсатди. Отасининг юраги ачиди, муаллимни чақириб унга деди:

«Менинг ўғлимга берган бу азиятингни бирор фуқаро фарзандига раво кўрмайсан, бунинг сабаби нима?» Муаллим деди: «Бунинг сабаби шуки, андиша билан гапирмоқ ва мақбул ҳаракат қилмоқ лозимдир. Бу ҳолида барчага баробар, хусусан, подшоҳларга алоқа-дордир, чунки уларнинг қилган ишлари ва гапирган гаплари тилларда дoston бўлиб кетади, лекин авом-нинг гапирган гапу хатти-ҳаракати бундай аҳамиятга молик эмас.

Дарвеш агар юз номаъқул иш қилса,
Бирига ҳам дўстлар қилмас эътибор.
Аммо подшоҳ бирор ҳазил сўз деса,
Иқлимдан иқлимга ўтади такрор.

Шунинг учун шаҳзодаларнинг устозлари подшоҳ фарзандларининг ахлоқини тарбиялашда янада зиёдор қисми ҳаракат кўрсатмоқлари вожибдир».

Кимга ёшлигидан берилмас одоб,
Улғайгач бўлади бахтсиз, дили ғаш.
Хўл новда эгилар қай хилда эгсанг,
Қуруқни тўғрилар фақат ўт-оташ.

Устоднинг тутган тадбири ва оқилона жавоблари подшоҳга маъқул тушди. Подшоҳ унга либос ва бошқанишомлар берди ҳамда мартабасини оширди.

Ҳикоят

Мағриб диёрида қoш-қовoғи осилган, тили аччиқ, бадфеъл, дилозор, гадоӣ табиат ва фoсиқ бир муаллимни учратдим, уни кўрган маҳалда мусулмонлар-

нинг таъби тирриқ бўлар, қуръон ўқиганини эшитган-
да, кишиларнинг диллари сиёҳ бўларди. Барча
покиза ўғлонлар ва қизлар унинг жафосига гирифтор,
на кулишга журъат ва на сўзлашга жасорат этарди-
лар. Муаллим гоҳ бирининг нуқрадай юзига тарсаки
туширар, гоҳ бошқасининг биллурдай оёғига исканжа
соларди. Хулосаи калом, бир кун эшитдимки, ота-она-
лар муаллимнинг разиллигини пайқаб, уни мадраса-
дан уриб ҳайдабдилар. Шундан кейин мактабни соф-
дил, намозхон, содда ва мулойим табиатли бир кишига
топширдилар. Бу муаллим зарурат бўлмаса лом-мим
демас ва ҳеч кимсага озор бермас эди. Болалар янги
муаллимнинг фариштадай мулойимлигини кўргач,
аввалги муаллимнинг қаттиққўл ва золимлигини
унутдилар, девтабиат бўлиб кетдилар ва илм ўрга-
нишни тарк этдилар. Улар кўп вақтларини ўйин-кулги
билан ўтказар ва савод тахталарини бир-бирларининг
бошларига уриб синдираар эдилар.

Агарда муаллим бўлса беозор,
Болалар синфни қилишар бозор.

Орадан икки ҳафта ўтгач бояги масжидга бордим.
Кўрдимки, аввалги муаллимнинг кўнглини овлаб кел-
тириб, яна ўз ўрнига тайинлаб қўйибдилар. Бу ҳолат-
дан ранжидим, беихтиёр: «Нега яна ўша иблисни бу
фаришталарга муаллим қилибдилар?» дедим. Кўпни
кўрган, заки таъб бир мўйсафид деди:

«Юборди ўғлини мактабга подшо,
Қилиб қўйнига нуқра тахтача жо.
Кумуш ул тахтага зардин битиб ёд:
«Ота меҳридан афзал жабри устод».

Ҳикоят

Бир шайхнинг ўғлига амакиларидан ҳисобсиз мол-дунё мерос қолди. У бу маблағларни айш-ишратга харжлаб, исроф қила бошлади. Қилмаган ярамас иши, ичмаган ичкилиги қолмади. Бир кун унга насиҳат қилиб дедим: «Эй ўғлим, даромад — оқар сув, маишат эса тегирмондир, яъни катта харжлаш доимий даромади бор одамга ярашади.

Кириминг бўлмаса, чиқимни тўхтат,
Қайиқчилар куйлар шундай бир қўшиқ:
«Агар тоққа ёмғир ёғиб турмаса,
Бир йилда Дажла ҳам бўлар қуп-қуруқ».

Ақл-ҳушингни йиғиштириб, айш-ишратни бас қил, чунки пулинг тугагач, мушкул аҳволга тушиб, пушаймон қилиб юрасан!» Бироқ айш-ишрат, музикадан кайфланиб юрган ўғлон насиҳатимга қулоқ солмади ва менга эътироз билдириб, деди: «Эртаги ғам-ташвиш қайғуси учун бугунги кайф-сафони барбод бермоқ до-нишмандлар раъйига хилофдир.

Орзуга етишган бахтиёр нечун
Қаро кун ғамида чекади алам?
Шодлик-ла еб-ичиб, яша, эй дилкаш,
Эртанги кунни деб, бугун чекма ғам.

Бунинг устига мен саховат тахтида ўлтириб, лутфу эҳсон камарини белимга боғлаганман, қўли очиқ одам-лигим овозаси авом халқ тилида дoston бўлган».

Кимни машҳур ётмиш сахийлик, карам,
Қулфга тушмасин динору дирам.

Яхши номи чиққан бўлса кўчага,
Одамлардан эшик ёполмас ҳечам.

Насиҳатимни қабул этмаётгани ва иссиқ нафасим унинг совуқ темирдай худбин қалбига таъсир этмаётганини кўриб, насиҳатгўйликни йиғиштириб, доноларнинг: «Сен билганингни гапир, агар айтганингга қулоқ солмасалар, ўзлари айбдордирлар», деган сўзларига амал қилдим.

Яхши кишилар сўзини сўзлагил,
Гарчи сенга солмасалар ҳам қулоқ.
Тинглагучи қанча ўжар бўлса ҳам
Бандга тушар икки қўл-икки оёқ.
Сўнгра чапак чалга-ю айтар ўзи;
«Тингламай доно сўзин ҳолим чатоқ!»

Орадан сал вақт ўтгач, кўрсам, худди мен тусмол қилганимдай, оғир аҳволга тушибди. Кийим-бошлари жулдур-жулдур, ямоқ-ямоқ ҳолда тиланчилик қилиб юрибди. Унинг аянчли аҳволини кўриб, юрагим ачиди, лекин шу ҳолатида уни таъна-маломат қилиб, ярасига туз сепишни эп кўрмадим. Кейин ўз-ўзимга дедим:

«Паст нодон мастликда ўйламас асло
Не кечар аҳволи йўқлик кунда.
Баҳорда барги мўл дарахтлар ночор
Яланғоч қолар қиш изғиринида».

Ҳ и к о я т

Бир подшоҳ ўғлини бир мураббийга топшириб, деди: «Бу сенинг фарзандинг, ўз фарзандларингнинг

биридай билиб тарбияла». Мураббий таъзим бажо келтириб, болани қабул қилди. Бир неча йил зўр тириш-қоқлик билан ўқитди, ўргатди, лекин шаҳзода одам бўлмади, мураббийнинг ўз фарзандлари эса, илм-фан ва фазлу одобда баркамол бўлиб етишдилар. Подшоҳ мураббийни қойиб, деди: «Сен аҳдингни буздинг, ваъдага вафо қилмадинг!» Мураббий деди: «Подшоҳимнинг азиз хотираларидан пинҳон қолмағайким, тарбиялари бир хил эди-ю, лекин табиатлари ҳар хил экан!»

Тилла-кумуш бари чиқса ҳам тошдан,
Барча тошда олтин бўлмоғи гумон.
Суҳайл нур сочади ҳар ёққа бирдан,
Бир ерда чарму, бир ерда саҳтиён.

Ҳ и к о я т

Кўрдимки, бир бадавий (саҳройи араб) ўғлига шундай дерди: «Эй ўғлим, қиёмат куни сендан: «Отанг ким?» деб эмас, «Қандай хунаринг бор?» деб сўрайдилар».

Каъба ёпқичини ўпишар экан,
Ипак қурт туфайли бўлмади улуғ.
Бир неча кун бўлди азиз эғнида,
Шунинг билан бўлди ўзи ҳам қутлуғ.

Ҳ и к о я т

Донишмандларнинг ёзишларига қараганда, чаёи барча жониворлардан бошқача туғилар экан, онаси-

нинг ичак-човоқларини еб, қорнини тешиб чиқаркану, саҳрога қараб қочаркан. Инидаги пўстлар она чаённинг қолдиқлари экан. Бир куни бир валий одамнинг ҳузурида шу хусусда гапирдим. У зот деди: «Менинг кўнглим шу гапларнинг ростлигига гувоҳлик беради, чунки бошқача бўлиши ҳам мумкин эмас, болаликда оналарига шундай муомалада бўлганлари учун катта бўлганларида уларни ҳамма «яхши кўради» ва «ҳурмат қилади».

Ўғлига отаси қилди васият:
«Бахтиёр болам, қуй қулоғингга панд —
Ўз элига вафо қилмаган киши,
На севимли бўлур ва на донишманд».

М а с а л

Чаёҳдан сўрадилар: «Нима учун қишда инингдан чиқмайсан?» Чаён жавоб берди: «Ёзда чиқиб нима обрў кўрдимки, яна қишда чиқсам!»

Ҳ и к о я т

Бир дарвешнинг хотини ҳомиладор эди, ой-куни яқинлашиб қолганди. Дарвеш умрида фарзанд кўрмаган эди. «Вашарти, оллоҳи таоло менга бир ўғил ато қилса, эғнимдаги хирқамдан бошқа барча молимни фақирларга инъом қиламан», деди. Иттифоқо ўғил кўрди ва аҳди бўйича бору йўғини фақирларга берди.

Бир неча йил Шом сафарида юриб қайтгач, бояги дарвешнинг маҳалласига бориб, унинг ҳол-аҳволини сўрадим. Одамлар унинг шаҳар зиндонида ётга-

нини айтдилар. Мен зиндонга тушишининг сабабини сўрадим. Бир киши деди: «Ўғли ичиб маст бўлиб, бир одамни ўлдириб қочди. Ўғлининг жинояти учун отанинг бўйнига занжир, оёғига кишан солдилар». Мен дедим: «Бу кулфатни унинг ўзи худодан тилаб олган эди!»

Ҳушёр киши хотинин бўйида бўлиб,
Ярамас бир бола туғилса ҳамон —
Оқил наздида у боладан кўра —
Туғилгани яхши заҳарли илон.

Ҳ и к о я т

Еш болалигимда бир катта ёшли одамдан балоғатга етиш нишонасини сўрадим. У шундай жавоб берди: «Китобларда уч белгиси бор деб ёзадилар: биринчиси, ўн беш ёшга кириш, иккинчиси, эҳтилом бўлиш, учинчиси эса, олдида тук пайдо бўлмоқ. Аммо ҳақиқатда фақат биргина белгиси бор, у ҳам бўлса: ўз нафси қайдида хизмат қилгандан кўра кўпроқ худо йўлида хизмат қилишдир. Кимда-ким шу сифатдан бебаҳра экан, уни балоғатга етган, деб бўлмайди».

Қатра одам суратига киради буткул,
Қирқ кун она қорнида топса оромин.
Агар қирқ ёшликнинг бўлмаса ақли,
Унга бериб бўлмас инсонлик номин.

Жавонмардлик, карамдир одамийлик,
Дема одам агар бир сурати бор.
Ҳунар лозим, нақшни чизса бўлгай
Деворларга бўёқлар пушти, зангор.

Агар бўлмас экан фазлу ҳунар ҳеч
Билиб бўлмас одамми, нақши девор.
Бисот, мол қўлга киргизмоқ ҳунаrmас,
Қўлингдан келса бир дил овла, э ёр.

Ҳ и к о я т

Бир сафар зиёратга кетаётган пиёда одамлар орасига низо тушди. Шу сафар асносида камина ҳам пиёда эдим. Ростини айтсам, биз жуда жиддий муштлашар, бир-биримизнинг юз-кўзимизга аямай мушт туширар эдик. Шунда кажавада зиёратга кетаётган бир кишининг ўз ҳамроҳига айтган гапини эшитдим: «Ажабо, шахмат пиёдаси хоналардан ўтиб, бошдаги маррага етса, фарзин яна аввалгидан яхши бўлади, бу ҳажга кетаётган пиёдалар эса саҳрони кесиб ўтгандан кейин, аввалгидан кўра бешбаттарроқ бўлдилар!»

Зулм ила халқ терисин шилган ўшал ҳожига
Менинг номимдан бориб, икки оғиз сўз дегин:
«Сен ҳожи эмас, балки ҳожи эрур бу туянг,
Чунки тикан овқати, кўтарар одам юкин».

Ҳ и к с я т

Бир ҳинди нефть ёқиб отишни машқ қиларди. Бир доно уни кўриб, деди: «Уйинг ясалгандир қамишлар босиб, бу ўйин эмасдир сенга муносиб».

Сўз айни савоблигин билмагунча гапирма,
Унга соз жавоблигин билмагунча гапирма.

Ҳикоят

Бир кишининг кўзи эғриб қолди, у байтор (мол доктори)нинг олдига бориб: «Кўзимни давола», деди. Байтор қорамолларнинг кўзига қуядиган доридан қуйди. Беморнинг кўзи кўр бўлиб қолди. Улар жанжаллашиб қозининг олдига бордилар. Қози деди: «Байторда айб йўқ. Агар бу бемор эшак бўлмасайди, байторнинг олдига бормасди».

Ушбу ҳикоятдан мақсадим шуки, ҳар кимса билимсиз одамга катта ишни топширса, охирида пушаймон бўлади ва донолар наздида тентак саналади.

Буюрмас ақллик киши ҳеч маҳал
Тамизсиз кишига муҳимроқ бир иш.
Бўйра тўқиган ҳам тўқувчи, лекин
Қўлидан келарми ипак иш тўқиш.

Ҳикоят

Бир йили Балхдан Бомиён сафарига чиқдим. Йўлларда қароқчилар кўп бўлиб, жуда хатарли эди. Бир йигит йўл бошловчи тариқасида бизга ҳамроҳ бўлди. У қиличбоз, камонандоз йигит шу қадар зўру забардаст эдики, ўн киши бир бўлиб унинг камонини торта олмасди, энг зўр паҳлавонлар унинг елкасини ерга тегизишдан ожиз эдилар. Лекин шундай бўлишига қарамай, у ноз-неъматлар орасида ўсган, сояпарвар, умрида ҳеч нимани кўрмаган, сафар машаққатини чекмаган, баҳодирларнинг жангу жадал асносида чалинадиган ноғоралари садосини эшитмаган ва суворийлар қиличининг чақмоқдай ярақлашини кўрмаган эди.

Ғанимлар қўлида асир бўлмаган,
Атрофида ўқлар ёмғир бўлмаган.

Иттифоқо, у йигит билан иккаламиз кетма-кет борардик. У кучини намоёиш қилиш учун рўпара келган қадимий деворларни уриб ағдарар ва азим туп дарахларни илдизи билан қўпориб ташлаб гурур билан дерди:

Фил қани, паҳлавон қўлларга боқса,
Шер қани, бу мардон қўлларга боқса?

Биз шундай кетаётган маҳалимизда икки ҳинди биз билан жанг қилиш ниятида тош ортидан бошларини чиқардилар. Улардан бирининг қўлида сўйил ва иккинчисининг қўлтиғида эса тўқмоқ бор эди. Йигитга дедим: «Нимага қараб турибсан?»

Мардлигу кучингни кўрсатгил, душман —
Ажал келур ўзи оёғи билан.

Кўрдим, камон йигитнинг қўлидан тушди ва аъзо-
йи бадани қалтирай бошлади.

Қалқонтешар ўқ ила қилни бўлган ҳар ким ҳам
Жангчилар ҳамласига эта олмайди чидам.

Молимиз, қурол-яроғимиз ва кийим-кечагимизни қароқчиларга топшириб, жонимизни халос этишдан ўзга чора топмадик.

Қийин ишга кўпни кўрган одамни юбор,
Ташлай олсин қутурган шер бўйнига арқон.
Тажрибасиз ёш, бўлса ҳам қудратли, филтан

Қирғин жангда қўрқуvidан чиқиб кетар жон.
Жангда пишган уруш йўлиn билaди aниқ,
Доно киши қонунларни билгaндeк осон.

Ҳикоят

Бир бойваччани кўрдим, отасининг қабри устида ўтириб бир камбағалнинг ўғли билан мунозара қилиб, дерди: «Отамнинг қабри тошдан, ёзувлари заррин, устига мaрмaр тош қўйилган вa фирузa билан кошин қилинган. Сенинг отангнинг қабригa сирa ўхшашлик жойи борми? Отангнинг қабригa бир нечa донa гишт қўйиб, бир-икки ҳовуч тупроқ ташланган, холос». Камбағалнинг ўғли унинг бу сўзларини эшитиб, деди: «Сенинг отанг бу оғир тошлар остида қимирлагунчa, менинг дадам жаннатгa етиб борган бўлади».

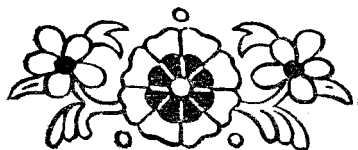
Юки қанчаларки, оз бўлсa эшaк
Юриши енгилроқ бўлади бешaк.
Фақирлик юкини кўтарган oдам
Ўлим эшигигa боради енгил.
Неъматгa ғарқ бўлиб яшаган киши —
Ўлими барчадан оғир бўлур, бил.
Банддан озод бўлган асир ҳолидан
Бандгa тушган амир аҳволи мушкул.

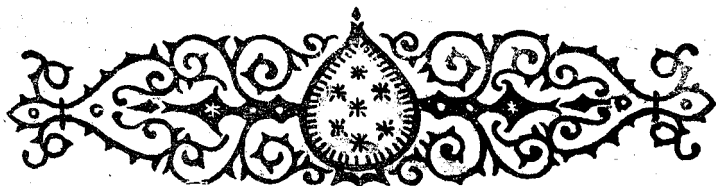
Ҳикоят

Мен бир донишманддан: «Энг ашаддий душманинг — икки кифтинг орасида жой олган нафсингдир», деган ҳадиснинг маъниси нима?» деб сўрадим. Дониш-

манд шундай жавоб берди: «Маъноси шуки, ҳар бир душманга эҳсон қилсанг, у сенга дўст бўлади, илло нафс деган нарсага қанча илтифот қилсанг, адоватини шунча ошираверади».

Маромида овқат еган фаришта бўлур,
Ҳайвон каби еса тушар оғир тош мисол.
Ким истагин бажо қилсанг амрингга тобе,
Нафс айтганин қилдингми, бўйсундирмоқ маҳол.

САККИЗИНЧИ БОБ

СУҲБАТ ҚОИДАЛАРИ БАЕНИ

Умр мол-мулк тўплаш учун эмас, балки мол-мулк осуда ҳаёт кечириш учундир!

Бир оқилдан сўрадиларки: «Ким бахтиёру ким бахтсиз?» Оқил деди: «Бахтиёр — еб-ичади, экади, бахтсиз — йиғиб-йиғиб ўлиб кетади».

Ҳеч кимга ҳеч иш қилмаган нокасни этма ҳеч дуо,
Мол йиғиш бирла овора бўлди-ю, кетди емай.

* * *

...Икки тоифа одам беҳуда ишлаб, беҳуда ҳаракат қилган бўлади: бири мол-мулк йиғиб, фойдаланмаган ва иккинчиси эса, илм олиб унга амал қилмаган одам.

Ҳарчанд ўқибсан, билимдонсан,
Агар амал қилмадинг, нодонсан.
Устига китоб ортилган эшак,
На олим ва на донодир бешак.

Бу миясиз қайдан топади хабар,
Устида ўтинми, ё китоб-дафтар?

* * *

Илмига амал қилмаган олим, машъала кўтарган
кўрга ўхшайди!

Кимки, бефойда умрин ўтказди,
Ҳеч нарса олмасдан, олтин кетказди.

* * *

Уч нарса мангу бўлмайди: «Мол — савдосиз, илм —
баҳссиз ва давлат — сиёсатсиз».

Ёмонларга шафқат қилиш — яхшиларга зулмдир,
золимлар зулмини афв этиш — фақир-фуқарони эзиш-
дир.

Ярамасга раҳм этиб, эркаласанг ногаҳон,
Мамлакатинг ичра у жиноят қилур ёмон.

* * *

Подшоҳларнинг дўстлиги ва боланинг хушовозли-
гига ишониб бўлмайди. Чунки подшоҳнинг дўстлиги
бир шубҳада, боланинг хушовози эса бир кечада ўзга-
ради.

Минг ошиқли маъшуқага берма кўнгил,
Дилинг берсанг таги билан узиб бергил.

Ҳар бир сирингни дўстингга айтаверма. Ажаб эмаски, бир вақт келиб сенга душман бўлиб қолар, душманингга ҳар қандай ёмонликни раво кўраверма, ажабмас бир кун сен билан дўстлашса. Яширмоқчи бўлган сирингни энг яқин дўстингга ҳам айтма, чунки ҳар бир дўстингнинг дўсти ва дўстининг ҳам дўсти бордир.

Бировга сир айтиб, сақла дегандан,
Дил сирин ҳеч кимга айтмаган маъқул,
Ариқ тошиб кетса, боғлаб бўлмайди,
Сувни энг бошидан қайтарган маъқул.
Бекитиқчи сўзни айтиб бўлмайди,
Ҳар мажлисда айтиб, қайтиб бўлмайди.

Заиф душман итоат изҳор этса, бунини зўр душманга айланиб олиш мақсадида қилади. «Дўстларнинг дўстлигига эътимод йўқ», дейдилар, бас, шундай экан, душманинг хушомад қилишининг қандай эътибори бор?! Заиф душманни назар-писанд қилмаган киши озроқ оловни бепарволик билан ташлаб кетган одамга ўхшайди.

Икки душман орасида шундай сўзлагинки, башарти, улар дўстлашиб кетган тақдирларида шарманда бўлиб қолмагасан.

Икки киши адоватин ўт десак агар,
Ўтин ташиб турувчидир бадбахт иғвогар.
Қайта тотув бўлишганда бу икки кўнгил,
У бўлади бахти қаро, шарманда, хижил.
Ким бошқалар орасига ташласа олов,
Ақлсиздир, фақат ўзи ёнади лов-лов.

Дўст-ла сўзлашсанг ҳам бўлгил эҳтиёт,
Душман қулоғига етишмасин, боқ.
Девор ичра ҳар не десанг ҳушёр бўл,
Девор орқасида бўлмасин қулоқ.

Ҳар кимки душманлари билан ярашса, дўстларига
ранж-аламни раво кўрган бўлади.

Агар душман билан бирга ўтирса, дўст эмасдир у,
Унингдек дўстдин, эй оқил одам, тезроқ қўлингни юв.

* * *

Бир ишни бошлашга киришар экансан, озорсизроқ
тарафини танла.

Хушхулқ кишига қаттиқ гапирма,
Сулҳ истаб келса, жангга чақирма.

* * *

Модомики, иш пул билан анжомига етар экан, жон-
ни хавф остида қолдирмоқ ақлдан эмасдир. Араблар
дейдилар: «Қилич — энг сўнгги ҳийладир».

Қўлдан келган ҳамма чорадан кейин,
Қўлга қилич олсанг раво бўлади.

* * *

Заиф душманга раҳминг келмасин, чунки қурби
етса, у сенга раҳм қилмайди.

Ёвни заиф кўрганда ғурурланма ҳеч қачон,
Ҳар данакнинг мағзи бор, ҳар либосда бир инсон.

* * *

Кимки ёвуз одамни ўлдирса, халқни унинг балоси-
дан, уни эса худонинг жазосидан халос этган бўлади.

Раҳмдиллик одамга олий хулқ, аммо —
Дилозор ярасига қўймагил марҳам.
Айлама раҳм-шафқат илон-чаёнга
Бундан озор топар фарзанди одам.

* * *

Душман насиҳатини қабул этмак хато бўлса-да, ле-
кин насиҳатига қулоқ солмоқ раводир, чунки унинг
айтганининг аксини қилсанг, тўғри иш тутган бўла-
сан!

Душманинг кўрсатган йўлига юрма,
Сўнг пушаймон бўлиб, тиззангга урма.
Сенга ўқдек тўғри йўл кўрсатган он,
Сен ундан бурилиб, юргил чап томон.

* * *

Ҳаддан зиёда ғазаб ваҳимага солади ва ўринсиз
қилинган меҳрибонлик иззатингга нуқсон етказди.
Кишилар юз ўгириб кетадиган даражада қаттиққўл

ҳам, оёқости қилиб юборадиган даражада мулойим
ҳам бўлма!

Бўлсин қаттиқлигу юмшоқлик боҳам,
Табиб ҳам кесару, ҳам қўяр марҳам.
Доно киши қаттиқ бўлмайди доим,
Қадри кетар бўлса ҳамон мулойим.
Кибру димоғдорлик қилмас ихтиёр,
Аммо ўзини ҳам ҳеч айламас хор.

Чўпон дер отасига: «Эй хирадманд,
Дегил таълимима пирона бир панд».
Дедиким: «Хушфеъллик қилма чандон,
Бўрилар бўлмасинлар тез дандон».

* * *

Бадфеъл одам шундай бир душман қўлига гириф-
торки, қаерга бормасин унинг чангалидан халос бўла
олмайди.

Бадфеъл одам балодан қочиб, учса осмона,
Халос бўлмас, ўз феъли чангалида гирёна.

* * *

Душман сафи пароканда бўлса хотиржам бўл, улар
бирлашса, ўз сафингда паришонлик юз беришидан эҳ-
тиёт бўл!

Агар душман аро бўлса низо, жанг,
Бориб дўстлар билан хотиржам ўлтир.
Магар кўрдингки, ёвларнинг тили бир,
Камон торт, қалъага ғишт-тош келтир,

* * *

Барча ҳийлалари барбод бўлган душман ўзини дўст қилиб кўрсатишга чалишади, дўст бўлиб олгач, шундай ишлар қиладики, буни ҳеч қандай душман ҳам қилолмайди.

* * *

Илоннинг бошини душман қўли билан янчишга ҳаракат қил, шунда икки нафдан бирига эга бўласан. Агар душман ғолиб чиқса, илонни ўлдирган бўласан, башарти, илон ғолиб чиқса, душманингдан қутуласан!

Маърака кун ғафлатда қолма заиф душмандан,
Шер миясин қоқадир, ким узса умид жондан.

* * *

Бировнинг кўнглини ранжитадиган хабарни эшитган бўлсанг, сукут қил, токи бошқа одам айтсин!

Булбуло, кетир баҳор хабарин,
Бейқушга қўйгил ёмон сўз барин.

* * *

Худбинга насиҳат қиладиган одамнинг ўзи насиҳатга муҳтождир!

* * *

Душманнинг ҳийласига алданма ва маддоҳнинг мақтовини бир пулга олма, чунки бири, макр тузоғини қўйган ва иккинчиси, тамаъ этагини очган бўлади.

Сўйилган ҳайвоннинг почасидан пуфласа шишганидай, аҳмоққа ҳам мақтов хуш ёқиб, семиради.

Ишонмагил маддоҳ, сўзамолларга,
Заррача нафъ учун сени мадҳ этар.

Бир куни муродин ҳосил этмасанг,
Икки юздан ортиқ айб санаб кетар.

* * *

Сўзлаётган киши сўзидаги нуқсонни бошқа бир киши кўрсатмагунича, сўзи ҳатодан холи бўлмайди.

Мақтов нодонлардан, гумон ўзингдан
Бўлур, гурурланма гўзал сўзингдан.

Жуҳуд ва мусулмон қиларди жанжал,
Сўзларидан кулгим қистади чунон:
«Жуҳуд бўлай агар, эй худовандо,
Аҳдим чин бўлмаса», дерди мусулмон.
Жуҳуд дер: «Тавротга ичайин қасам,
Сендек муслим бўлай, аҳдим бузган он».
Ер юзидан ақл ўчиб кетса ҳам,
Ҳеч ким билмас экан ўзини нодон.

* * *

Ун одам бир дастурхон устида таом ейди, лекин икки ит бир ўлимса устида чиқиша олмайди. Очкўз одам бутун жаҳон молига ҳам тўймайди, қаноатли одам эса бир нон билан ҳам тўқдир. Донишмандлар демишлар: «Мол-мулк тўплаб бой бўлгандан кўра, қаноатда бой бўлган яхшидир».

Одамнинг тор ичагин битта нон тўлдирар бас,
Бутун олам неъматин оч кўзни тўйдиролмас.

* * *

Кимки қудратли бўлган даврида яхшилик қилмаса,
бошига иш тушганида машаққат кўради.

Мардумозордан бадбахтроқ ким бор?
Мусибатда қолса ким бўлади ёр?

* * *

Тез битган ишнинг бақоси бўлмас.

Эшитдим, Машриқда бир чинни коса,
Қирқ кунлик меҳнатда очилур нақши.
Мардошда ясашар кунда юз дона,
Қийматини ўзинг биласан яхши.

Тухумдан чиқибоқ излайди ризқин қушнинг боласи,
Одамнинг боласи туғилганида беақлу тамиз.
Ул бирдан ақлли кўринган билан топмади камол,
Бу эса фазлда ҳамма нарсани чўктиролди тиз.

Ҳар жойдан топасан ойна синигин, шунинг-чун беқадр,
Лаълни-чи, қўлга киритмоқ душвор, шунинг-чун азиз.

* * *

Ҳар иш сабр билан қилинади, шошилган одам пу-
шаймон бўлади.

Чўлда ўз кўзларим билан кўрганман,
Йўлда қолиб кетар шошқалоқ одам.
Шамолдек саманлар чопиб төлади,
Сорбон бир меъёрда ташлайди қадам.

* * *

Нодон учун сукут сақлашдан яхши нарса йўқ, агар
у шу маслаҳатни қулоғига олганда эди, нодон бўлма-
ган бўларди.

Камолу фазлдан бебаҳра бўлсанг,
Оғзинг оча кўрмай тилингни тийгил.
Одамнинг ўз тили қилур шарманда,
Пуч ёнғоқнинг вазни келгандек енгил.

Бир аҳмоқ эшакни сўзга ўргатмоқ
Бўлиб, сарф айларди кўп вақту, кўп куч,
Бир донишманд деди: «Таънага қолма,
Эй аҳмоқ, беҳуда уринишдан кеч.
Яхшиси, сен ундан сукутни ўрган,
Ҳайвон гапиришга ўрганарми ҳеч?»

Кимки, андишасиз сўзласа жавоб,
Сўзи эътиборсиз, чекар изтироб.

Ё ўйлаб сўзлагил инсон мисоли,
Ё жим туравер ҳайвон мисоли.

* * *

Ҳар кимикки, мени билимдон экан, деб ўйласинлар
деган мақсадда ўзидан донороқ одам билан баҳслашса,
ўз нодонлигини намоиш қилган бўлади.

Сўзлар эрса сендан каттароқ бир оз,
Яхшироқ билсанг-да, қилма эътироз.

* * *

Ёмон билан юрган яхшилик кўрмайди.

Фаришта ўлтирса дев билан агар,
Ўрганар ваҳшату найранг, хиёнат.
Ёмондан яхшилик ўрганиб бўлмас,
Бўри пўстиндўзлик қилурми одат?
Чодирда қомати ажиб жонона,
Очиб боқсанг унда кекса бир она.

* * *

Илм олиб амал қилмаган одам — ерни шудгорлаб
уруғ сочмаган деҳқонга ўхшайди.

* * *

Сурати гўзал бўлган одамнинг ахлоқи ҳам гўзал
бўлавермайди. Иш суратда эмас, кўнгилдадир.

Одамнинг устига қараб бир кунда,
Илму даражасин билса бўлади.
Ва лекин дилидан бўлма хотиржам,
Йиллар ўтиб бир кун ошкор қилади.

* * *

Арслон билан панжалашмоқ ва қилични мушт
билан рад этишга уринмоқ — оқилларнинг иши эмас.

Шерга айламагил гушналик жанжал,
Қўлинг қўлтиққа ур, шер чиққан маҳал.

* * *

Зўр одам билан олишган заиф киши — ўз ҳалокати
йўлида душманга кўмаклашган бўлади.

Сояпарвар кучни қайдан олади,
Баҳодирлар билан уришмоқ учун.
Суст панжа олишар нодонлигидан,
Буколмас у темир панжалар кучин.

* * *

Саёқ итларнинг овчи итларни кўришга кўзи бўлма-
гани сингари, ҳунарсизлар ҳам истеъдодли одамларни
ёмон кўрадилар. Саёқ итлар овчи итларни кўрганла-
рида акиллаб, гавғо қўпорадилару, лекин олдига бо-
ришга юраклари дов бермайди, шунга ўхшаш, разил
одамлар ҳам яхшилик қилишда бирор киши билан
беллаша олмаганларидан кейин, ғийбат, бўҳтон қи-
лишга киришадилар.

Қўли қисқа ҳасадчи қилур ғийбат, қилу қол,
Чунки келса рўбарў, тили бўлур гунгу лол.

* * *

Олдидаги душманни ўлдирмаган киши — ўзига душмандир.

Қўлда тош бўлса-ю, тош узра илон,
Жиноят бўлади урмасанг шу он.

Баъзилар эса бу фикрнинг аксини айтадилар. Улар дейдилар: «Асирларни ўлдиришда сабр қилмоқ дурустроқдир, чунки ихтиёр қўлингда, истасанг ўлдирасан, истасанг афв этасан, лекин ўйламасдан, шошилинч равишда ўлдириб юборсанг, эҳтимолки, бир эзгу иш хароб бўлган бўлару, уни қайтаришнинг иложи бўлмас, пушаймон қилишга тўғри келар.

Тирик жонин олиш осон бўлар ҳал,
Ўлик тирилмайди қайта ҳеч маҳал.
Ўқчида сабр ўлса, ақлдан нишон,
Камонга қайтмайди учган ўқ ҳеч он.

* * *

Жоҳил билан баҳслашган олим — иззат умид қилмай қўя қолсин. Башарти, жоҳил баҳслашувда олимдан устун чиқса, ажабланарлик ери йўқдир, чунки ҳамиша тош гавҳарни синдиради.

Зог билан бир бўлса булбул қафаси,
Не ажаб ичига тушса нафаси?

Оқилга паст киши кўргузса жафо,
Кўп алам чекмасин бўлиб дилсиё.
Арзон тош синдирса зар косани гар,
Тош нархи ошмайди, пастга тушмас зар.

* * *

Дононинг аҳмоқлар даврасида сукут этишга маж-
бур бўлиши ажабланарли эмасдир, чунки ҳамиша но-
ғора овози танбур овозини эшиттирмай қўяди ва
сассиқ саримсоқ ҳиди анбар исини босиб кетади.

Донони шарманда қилдим-ку, дея,
Ғурурга берилмиш мақтанчоқ нодон.
Билмаски, ноғора овози доим,
«Ҳижоз» куйин босиб кетади осон.

* * *

Гавҳар лойга тушса ҳам аввалгидек қимматбаҳо,
чанг осмонга кўтарилганида ҳам қадрсиздир.

* * *

Аттор мақтаган нарса мушк эмас, балки хуш бўй
тарқатадиган нарса — мушкдир. Доно — атторнинг дў-
конига ўхшайди. Сукут қилиб ўз билимини намойиш
қилади, жоҳил эса ноғора кабидир, гумбурлайди-ю, ле-
кин ичи бўшдир.

* * *

Бир умрга эга бўлинадиган дўстни бир лаҳзада ха-
фа қилиш ярамайди.

Тошдан кичик лаъл бўлурга лозим неча йил,
Тошга уриб бир нафасда синдирма чил-чил.

* * *

Оз-оз йиғилиб кўп бўлур, тома-тома кўл бўлур,
яъни заиф одамлар майда тошларни йиғиб сақлайди-
лар ва фурсат келди дегунча золимнинг бошини ма-
жақлайдилар.

Қатра қатра устига жам бўлса, у бўлғай наҳр,
Наҳр устига наҳр келса бўлур денгиз ахир.

Оз-оздан йиғилиб бўлади бисёр,
Дона-дона ғалла тўлдирур анбор.

* * *

Олим авомнинг саҳву хатоси ёнидан мулойимлик
билан ўтиб кетмаслиги лозим, чунки бу ҳар икки та-
раф учун зарарлидир: олимнинг иззатига путур ета-
ди, авомнинг жаҳолати чуқурлашиб кетади.

Паст одамга муомаланг бўлса бўш,
Манманлиги ортиб, учар ақлу хуш.

* * *

Шайтонга мансуб бўлган гуноҳ ким томонидан со-
дир бўлса-да, номақбулдир! Чунки илм шайтонга қар-
ши бир қуролдир ва қурол соҳиби бўлган одам душ-
манга асир тушса, шармандалик янада бешбаттар орт-
ган бўлади.

Бўлса жоҳил маҳруму калта ақл,
Яхшироқдир беамал олимдан ул.

Тойди йўлдан чунки у кўзсиз сўқир,
Бул йиқилмиш чоҳ аро кўзларда нур.

* * *

Кимнингки тириклигида нонини емаган бўлсалар,
Ўлганидан сўнг номини тилга олмайдилар.

* * *

Узумнинг лаззатини боғбон эмас, балки фақир бе-
ва хотин билади.

* * *

Юсуф пайғамбар Мисрда қаҳатчилик бўлган йили
очларни унутмаслик учун тўйғунича овқат емаганди.

Кимки, неъмат ичра айлайди умр,
Ундай одам очлар ҳолин не билур?
Ожиз аҳволин тушунгай шул одам,
Гар ўзи ҳам бўлса ҳайрон дамба-дам.

Чопқир от устида ўлтирган киши, ҳушёр боқ,
Хас-тикан ортган эшак ботқоққа ботмишдир шу чоқ.

Кирма қашшоқ қўшнинг уйига олов-оташ учун,
Мўридан чиққан қаро дуд оҳи зоридин тутун.

* * *

Қаҳатчилик йилида қийналиб қолган фақирнинг
ярасига малҳам ва қўлига бир оз пул бера оладиган
бўлсанггина ундан «ҳолинг қалай?» деб сўрагин.

Кўриб ботқоққа ботган жонипорин,
Юракдан раҳм эту бошинга борма.
Агар борсангу аҳволини сўрсанг,
Белинг боғлаб, думин торт, дам чиқорма.

* * *

Ибодат қилувчи авом — йўл юрган пидога ва суот-
каш олим эса йўлда уйқуга кетган отлиққа ўхшайди.

* * *

Афв сўровчи гуноҳкор — гурурланиб кетган садо-
рдан яхшироқдир.

Уламо, эшонлар бўлса дилозор,
Хушхулқ аскар ундан яхшидир юз бор.

* * *

Бир одамдан: «Илмига амал қилмаган олим ни-
мага ўхшайди?» деб сўрадилар. У жавобида: «Болои
асаларига ўхшайди!» деди.

* * *

Бемурувват, хунук арига айтғил:
«Асал бермасанг ҳам, нишингни санчма».

* * *

Султон инъом қилган либос иззатли бўлса-да, ле-
кин ўзингнинг нимдош кийиминг ундан кўра иззатли-
роқдир. Улуғларнинг дастурхони лазиз бўлса-да, лекин
кишининг ўз тўрвасидаги нони ундан кўра лазизроқ-
дир.

Ўзинг топиб еган сирка-ю пиёз,
Оқсоқолнинг нону баррасидан соз.

* * *

Тусмол билан дори ичмоқ ва карвонсиз нотаниш
йўлга чиқмоқ — оқиллар раъйига хилоф ишдир.

* * *

Имом Ғаззолийдан: «Илмда бундай юксак дара-
жага қандай етишдинг?» деб сўрадилар. У: «Билмаган
нарсамни сўраб ўрганишдан уялмадим», деди.

Табибга кўрсатмай касал томирин,
Тузалмоқ хаёли хомдир, ҳушёр бўл.
Билмаганинг сўра, сўраш номуси
Билки билимдонлик ва ҳурматга йўл.

* * *

Ҳар кимки ёмонлар билан ошначилик қилса, агар
уларнинг ёмонликлари унга таъсир этмаса-да, ёмон-
лар сингари шубҳа остида қолади, намоз ўқигани вай-
ронага кирса, ичкилик ичишда айбдор қилинади.

Нодон қаторига қўшасан ўзинг,
Агар бўлсанг нодон улфатга ҳамдам.
Донодан бир панду насиҳат сўрдим,
Дедики: «Нодонга қўшилма ҳечам.
Агар доно бўлсанг, аҳмоқ бўласан,
Йўқса нодонлигинг ортар яна ҳам».

* * *

Туянинг ювошлиги ҳаммага маълум ва машҳур-
дир. У шу қадар ювошки, агар бир бола тизгинидан
тутиб юз фарсанг йўл юрса ҳам, итоатдан чиқмайди.
Лекин таҳликали дарага рўпара келиб, бола нодонлик
билан ўша томонга юрмоқчи бўлса, унинг қўлидан
тизгинини шартта юлқиб олади-ю, ортиқ унга итоат
этмай қўяди, чунки қаттиққўллик қилиш лозим бўл-
ган маҳалда, кўнгилчанлик қилиш дуруст эмасдир.
Шундай бир мақол бор: «Илтифот билан душман дўст
бўлмайди, балки тамаъси янада ортади».

Лутф этган кишининг хоки пойи бўл,
Дағаллик қилса соч кўзига тупроқ.
Дағал кишиларга юмшоқ гапирма,
Занг арчолмас эгов бўлганда юмшоқ.

* * *

Кимки ўз билимдонлигини кўрсатмоқ учун бошқа
одамнинг сўзини кесса, ўзининг ўта нодон эканини
намойиш қилган бўлади.

Ақллик бўлса гар жавоб беради,
Фақат ундан савол сўралган замон.
Гарчи ҳақ бўлса ҳам сергапнинг сўзи,
Гапларин ёлғонга жўйишар осон.

* * *

Либосим остида бир ярам бор эди. Ҳар куни усто-
зим: «Яранг қалай» деб сўради, лекин ҳеч маҳал:

«Яранг қаерда?» деб сўрамасди. Шунда устозим атайлаб шундай савол беришдан ўзини олиб қочаётганини англадим, чунки одоб қондасида киши вужудидаги ҳамма аъзонинг номини ҳам тилга олинавермайди. Донишмандлар дейдилар: «Мулоҳаза қилмай савол берган одам таҳқирли жавоб олади».

Гапинг чинлигини яхши билмасдан,
Оғзинг очиб асло сўзга урма дам.
Ёлғон сени банддан қилса ҳам халос,
Рост гапиргил, агар бандда қолсанг ҳам.

* * *

Ёлғон гапирмоқ ҳам ханжар зарби кабидир: жароҳат тузалса-да, изи қолади. Юсуфнинг акалари ёлғончиликда шуҳрат топганларидан кейин, уларнинг рост сўзларига ҳам ишонч қолмади...

Кимга одат бўлса рост гапиришлик,
Барча ишонади қилса ҳам хато.
Ёлғончилик билан номи чиқса-чи?
Ҳеч ким ишонмас рост гапига ҳатто.

* * *

Коинотнинг энг буюги зоҳиран инсон ва мавжудотлар орасида энг хор ва пасти итдир. Лекин барча донишмандлар бир оғиздан: «Қадр билмас одамдан вафодор ит яхшидир», дейдилар.

Кейин урсанг ҳамки, тош билан юз бор,
Ит унутмас берган овқатинг асло.

Пастларни бир умр эркаласангу
Сал қаттиқ гапирсанг, бошлар можаро.

* * *

Нафс овораси бўлган одамда ҳунар бўлмайди, ҳу-
нарсиз одам раҳбар бўлишга ярамайди.

Раҳм қилма ҳўкиз бўлса сертомоқ,
Ётоғон бўлади кўп еган ютоқ.
Магарки, ҳўкиздеқ гўштдорлик керак,
Инсон юкин тортмас мисоли эшак.

* * *

Бахтиёр кишилар ўз эзгу ишлари ибрат тариқаси-
да насллар оғзида зикр этилганига қадар ўзларидан
аввал ўтганларнинг яхши ишларидан ибрат оладилар.
Ўғрилар эса то қўлларини кесмагунларича, ўғирлик
қилишдан қўл тортмайдилар.

Қуш тушмас пастдаги дона устига,
Тузоқ узра кўрса ўзга бир қушни.
Бошқаларга ибрат бўлмайин десанг,
Ўзинг ибрат олиб юритгил ишни.

* * *

Оқибати вой бўладиган шоҳ бўлишдан, келажаги
порлоқ гадо бўлган яхши.

Шодлик охирида ғам бўлса иноқ,
Кети шодлик андуҳ ундан яхшироқ.

***

Осмондан ерга неъмат ёғади, ердан осмонга ғубор
кўтарилади. Идишда нима бўлса, шу сизиб чиқади.

Менинг феълим агар бўлса ярамас,
Сен ўз феълинг қўлдан чиқармасанг бас.

Олтинни кондан қазиб олинади-ю, лекин бахилдан
жони билан қўшиб олинади.

Хасислар на емай, на ичмай деяр:
«Еб-ичмакдан орзу яхши дунёда!»
Бир кун душманларин орзуси билан,
Ўлиб кетар, бойлик қолар зиёда.

***

Ўзидан заифларга шафқат қилмаган одам, ўзидан
кучлининг зулмига дучор бўлади!

Куч-қувватга эга ҳар қандай билак,
Ожиз қўлин шартта узмас қиличдак.

Солмагил заифлар дилига алам,
Зўрроқнинг жабрига йўлиқма сен ҳам.

***

Оламда биринчи марта бармоғига узук таққан одам
Жамшиддир. Ундан сўрадилар: «Нега ҳамма зебу
зийнатни чап қўлингга бердинг, ваҳолонки, фазилат

ўнг тарафдадир». Жамшид жавоб берди: «Ўнг қў-
линг — ўнг қўл эканининг ўзи буюк зийнатдир».

Фаридун фармон этмиш хитой наққошлариға,
Тикинг деб чодиримга ипак ила бир шиор:
«Ҳушёр эсанг ёмонга яхшилиқ қил доимо,
Фақат яхши кишилар улуғвору бахтиёр!»

* * *

Подшоҳ — золимлар зулмини дафъ этиш учундир,
миршаб каллакесарлар учун, қози эса ўғриларнинг
кенгашчисидир. Шунинг учун ҳақ ишга ризо бўлган
икки даъвогар қозининг ҳузурига бормади.

Яхши билсанг бериш керак нарсани,
Жаҳл қилмай бергил лутф ила ҳуррам,
Ким хоҳиши билан хирож бермаса,
Куч билан олишар миршаб ҳақин ҳам.

* * *

Ҳамманинг тиши нордон нарса ейишдан қамаша-
ди, аммо қозиларнинг тишлари ширин нарса ейишдан
қамашади.

Қози беш бодиринг еса гар пора,
Юз полиз ҳукмига топади чора.

* * *

Икки тоифа одам бу дунёдан ҳасрат билан ўтади:
бири, йиғиб-йиғиб емаган, иккинчиси, илм олиб, ил-
мига амал қилмаган!

Фозил агар бўлса бахиллик иши,
Эрта-ю кеч таъна қилур ҳар киши.
Юз гуноҳи бўлса карам соҳибин,
Айби ёпилгайдир шу эҳсонидин.

* * *

Оллоҳи таолонинг мададкорлиги билан «Гулистон»
китоби битди. Жумладан, аксар муаллифларда бўл-
ган одатга хилоф ўлароқ бу китобни безаш учун ўзим-
дан аввал ўтган шоирларнинг шеърларидан қарз олиб
қўшмадим.

Ўз тўнингга солсанг агар юз ямоқ,
Ўзга тўнин сўрагандан яхшироқ.

Саъдий сўзларининг аксарияти қувончбахш ва ҳа-
зиломиздир, шу сабабдан калтабин одамлар тиллари-
ни бир қарич қилиб, шу китобни ўқийман, деб беҳуда
мияни оғритмоқ ва шамъ дудини ютмоқ оқил киши-
ларга муносиб эмасдир, деб таъна-маломат қилади-
лар. Лекин аҳли донишларга аёндиarki (бу сўзлар
ҳам ўшаларга қарата айтилгандир), шифобахш насиҳат
инжулари нозик иборалар ипагига тизилмиш ва ач-
чиқ маслаҳат дорилари ширин ҳазил-мутойибалар
боли билан қориштирилмиш, токим инсоннинг ҳар-
гинлиққа мойил табъи уни қабул айламоқдан маҳрум
қолмагай.

Жойида насиҳат қилдик ҳар ишда,
Бир қанча умримиз ўтди бу ишда.
Биров қулоғига ёқмаса тамом,
Хабарчидан хабар хулласи калом.

Бу китобга назар ташлаган одам,
Раҳмат тила менга, кечир ўзинг ҳам.
Нимани фойдали топсанг танлаб ол,
Сўнгра котибни ҳам дуо қил бир дам.

МУНДАРИЖА*

Бир даста гул. Ш. Шомуҳамедов	5
Дебача	11
Биринчи боб. Подшоҳлар одати баёни	21
Иккинчи боб. Дарвешлар ахлоқи баёни	65
Учинчи боб. Қаноатнинг фазилати баёни	93
Тўртинчи боб. Сукут сақлашнинг фойдалари баёни	117
Бешинчи боб. Ишқ ва ёшлик баёни	124
Олтинчи боб. Заифлик ва кексалик баёни	135
Еттинчи боб. Тарбиянинг таъсири баёни	143
Саккизинчи боб. Суҳбат қондалари баёни	157

---

* Биринчи ва иккинчи бобнинг шеърларини устод ҒАФУР ҒУЛОМ таржима қилган.

На узбекском языке

САЪДИЙ ШЕРОЗИЙ

ГУЛИСТОН

*Перевод с персидского.
Издательство восточной литературы
Москва 1959.*

Редактор **А. МИРАХМЕДОВ**

Рассом **М. Я. Щиrowsкий**

Расмаар редактори **Н. Ҳолиқов**

Техн. редактор **М. Мирқосимов**

Корректор **М. Абдушукурова**

Босмакхонага берилди 16/I 1968 й. Босишга рухсат этилди
8/IV 1968 й. Формати 70×108¹/₃₂. Босма л. 5,75. Шартли
босма л. 8,05. Нашр л. 8,18+1 вкл. (0,03). Тиражи
60000. Гафур Ғудом номидаги бадий адабиёт нашриёти,
Тошкент, Навоий кўчаси. 30. Шартнома № 65—64.

Ўзбекистон Министрлар Совети Матбуот Давлат
комитетининг 3-босмакхонасида № 1 қорозга босилди,
Тошкент, Навоий кўчаси. 30. 1968 йил, Заказ № 66,
Баҳоси 71 т.

Савдий Шерозий.
Гулистон. Тарж. Ғафур Ғулом, Ш. Шомуҳамедов назм
ва Рустам Комилов наср. Муҳаррир Васфий Т., Ғафур
Ғулом номдаги бадий адабиёт нашриёти, 1968.
184 бет. Тиражи 60000.

С(Тож)

Савдий Ш. Гулистон,

№ 714—67

Навоний номан У. Давлат
кутубхонаси.